

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ПЕДАГОГ ВА РАЎБАР КАДРЛАРИНИ ҚАЙТА
ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШНИ ТАШКИЛ
ЭТИШ БОШ ИЛМИЙ - МЕТОДИК МАРКАЗИ

ТОШКЕНТ ТИББИЁТ АКАДЕМИЯСИ ҲУЗУРИДАГИ ПЕДАГОГ
КАДРЛАРНИ ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ
ОШИРИШ ТАРМОҚ МАРКАЗИ

“ФАРМАЦИЯ”
йўналиши

**“ФАРМАЦЕВТИКА ФАНЛАРИНИ
ЎҚИТИШДАГИ ИЛҒОР ХОРИЖИЙ
ТАЖРИБАЛАР”**
модули бўйича

**Ў Қ У В – У С Л У Б И Й
М А Ж М У А**

Тошкент 2018

*Мазкур ўқув-услугий мажмуа Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг
201__ йил _____даги _____-сонли буйруғи билан тасдиқланган ўқув
режа ва дастур асосида тайёрланди.*

Тузувчи: Тошкент фармацевтика институти доценти Саипова Д.Т.

Такризчи: “Дори воситалари, тиббий буюмлар ва тиббий техника
экспертизаси ва стандартизацияси давлат маркази” ДУК ахборот

Тошкент фармацевтика институти Фармакология ва клиник
фармация кафедраси мудири т.ф.д. Саидов С.А.

*Ўқув-услугий мажмуа Тошкент тиббиёт академияси Кенгашининг 201__ йил
_____даги _____-сонли қарори билан нашрга тавсия қилинган.*

МУНДАРИЖА

I. ИШЧИ ДАСТУР	4
II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ.....	11
III. НАЗАРИЙ МАТЕРИАЛЛАР.....	15
IV. АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАР	91
V. КЕЙСЛАР БАНКИ.....	97
VI. МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ МАВЗУЛАРИ.....	102
VII. ГЛОССАРИЙ.....	105
VIII. АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ.....	111

I. ИШЧИ ДАСТУР

Ҳозирги даврда Президентимиз Ислон Каримов раҳнамолигида мамлакатимизда ёшларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини таъминлаш, уларни ҳар жихатдан баркамол инсонлар этиб вояга етказиш борасида амалга оширилаётган кенг кўламли ислохотлар жараёнида таълимнинг барча босқичларини сифат ва мазмун жихатдан юксалтиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Президентимизнинг 2015 йил 12 июнда қабул қилинган “Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармони олий ўқув юртлари профессор-ўқитувчиларининг касб даражаси ва малакасини муттасил ошириб бориш, уларни замонавий талабларга мувофиқ мунтазам қайта тайёрлашнинг такомиллаштирилган тизимини жорий этиш асосида юқори малакали мутахассислар тайёрлаш сифатини тубдан юксалтиришда муҳим қадам бўлди.

Шу сабабли юқори самарали замонавий таълим ва инновация технологиялари, илғор хорижий тажрибани кенг жорий этган ҳолда олий ўқув юртларининг педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш бўйича малака талаблари, ўқув режалари, дастур ва услублари тубдан янгиланмоқда.

Республикаimizдаги олий таълим тизимида фаолият кўрсатаётган профессор-ўқитувчиларни малака ошириш курсларида илғор педагогик ва ахборот технологиялари бўйича янги билимлар тизими билан қуроллантиришни узлуксиз ташкил этиш давр талабидир. Шунинг учун ҳам бугунги кунда юқори малакали кадрларни тайёрлашда ўқитишнинг ҳозирги замон тизимлари ва янги педагогик технологиялари асосида ҳамда хорижий илғор тажрибалардан фойдаланиб амалга оширилиши мақсадга мувофиқдир.

Модулнинг мақсади ва вазифалари

“Фармацевтика фанларини ўқитишдаги илғор хорижий тажрибалар” модулининг мақсади:

педагог кадрларнинг ўқув-тарбиявий жараёнларни юксак илмий-методик даражада таъминлашлари учун зарур бўладиган касбий билим, кўникма ва малакаларини илғор хорижий тажриба асосида уйғунлаштириш, малака талаблари, ўқув режа ва дастурлари асосида уларнинг касбий компетентлиги ва педагогик маҳоратини доимий ривожланишини таъминлашдан иборат. Курс тингловчиларини фармацевтика фанларини ўқитишда қўлланадиган илғор хорижий тажрибалари билан таништириш, билимларини такомиллаштириш, фармацевтик таълим жараёнида муаммоларини аниқлаш, таҳлил этиш ва баҳолаш кўникма ва малакаларини таркиб топтириш.

“Фармацевтика фанларини ўқитишдаги илғор хорижий тажрибалар” модулининг вазифалари:

- хорижда, МДХ давлатлари ва республикамізда фармацевтик таълим тизими бўйича тингловчиларга маълумот бериш;
- ўқув жараёнини ташкил этиш ва унинг сифатини таъминлаш борасидаги илғор хорижий мамлакатлар таълим тажрибалар замонавий ёндашувларга оид билимлар бериш;
- тингловчиларда илғор таълим технологиялари бўйича билимларни шакллантириш;
- замонавий таълимда тьюторлик, супервизорлик ва модераторлик фаолияти ҳақида тингловчиларда янги билимларни шакллантириш;
- тингловчиларни модулли-кредит тизими, Blended learning (аралаш ўқитиш, case studi, масофавий ўқитиш, маҳорат дарслари, вебинар, эвристик методлар билан таништириш;

Тингловчиларда ECTS кредитлари, ECTSнинг асосий тамойиллари, ECTSнинг хусусиятлари, кредитларни тақсимлаш ва ECTS ўқув

режаларига ўтиш методикаси бўйича билим ва малакаларини шакллантириш.

Модул бўйича тингловчиларнинг билими, кўникмаси, малакаси ва компетенцияларига қўйиладиган талаблар

“Фармацевтика фанларини ўқитишдаги илғор хорижий тажрибалар” модулини ўзлаштириш жараёнида амалга ошириладиган масалалар доирасида:

Тингловчи:

- хорижий фармацевтик таълим тажрибаларининг асосларини;
- Ўзбекистон таълим тизими ва унинг афзалликларини;
- модулли ўқитиш тизими ва унинг анъанавий ўқитишдан фарқи хусусиятларини;
- модулли ўқитиш тамойилларини;
- Blended learning (аралаш ўқитиш) моҳияти ҳақида **билимларга** эга бўлиши лозим.

Тингловчи:

- ўқитишнинг 4 поғонали усули асосида таълим жараёнини шакллантириш;
- илғор хорижий тажриба асосида Case study (кейс стади), Эвристик ўқитиш методи, Вебинар методларини қўллаш;
- фармацевтика фанларини ўқитишда замонавий таълим технологияларини амалда қўллаш **кўникма ва малакаларини** эгаллаштириш.

Тингловчи:

- 4 поғона усули доирасидаги ҳаракатларни ўқув жараёнига татбиқ этиш;
- фармацевтика фанларини ўқитишда замонавий таълимда тьюторлик, супервизорлик ва модераторлик фаолиятини ташкил қилиш;
- йўналтирувчи матн усули доирасидаги ҳаракатларни амалга ошириш;

- илғор хорижий тажриба асосида талабалар билимини баҳолаш **компетенцияларини** эгаллаши лозим.

Модулни ташкил этиш ва ўтказиш бўйича тавсиялар

“Фармацевтика фанларини ўқитишдаги илғор хорижий тажрибалар” курси маъруза ва амалий машғулотлар шаклида олиб борилади.

Курсни ўқитиш жараёнида таълимнинг замонавий методлари, педагогик технологиялар ва ахборот-коммуникация технологиялари қўлланилиши назарда тутилган:

- маъруза дарсларида замонавий компьютер технологиялари ёрдамида презентацион ва электрон-дидактик технологиялардан;

- ўтказиладиган амалий машғулотларда техник воситалардан, экспресс-сўровлар, тест сўровлари, ақлий ҳужум, гуруҳли фикрлаш, кичик гуруҳлар билан ишлаш, коллоквиум ўтказиш, ва бошқа интерактив таълим усуллари қўллаш назарда тутилади.

Модулнинг ўқув режадаги бошқа модуллар билан боғлиқлиги ва узвийлиги

Модул мазмуни ўқув режадаги “Фармацевтика фанларини ўқитишда ахборот технологияларини қўлланилиши” , “Фармацевтика соҳасининг тараққиёт йўналишлари ва инновациялар”, “Фармацевтика фанларини ўқитишда илғор таълим технологиялари” ва бошқа ўқув модуллари билан узвий боғланган ҳолда педагогларнинг касбий педагогик тайёргарлик даражасини орттиришга хизмат қилади.

Модулнинг олий таълимдаги ўрни

Модулни ўзлаштириш орқали тингловчилар педагогик муаммоларни аниқлаш, уларни таҳлил этиш ва баҳолашга доир касбий компетентликка эга бўладилар.

Модул бўйича соатлар тақсимоти:

№	Модулмавзулари	Тингловчининг ўқув юкламаси, соат				
		Ҳафтаси	Аудитория ўқув юкламаси			Мустақил таълим
			жами	жумладан		
				назарий	машғулот	
1.	Фармацевтика фанларини ўқитишда ўқув жараёнини ташкил этиш ва унинг сифатини таъминлаш борасидаги илғор хорижий тажрибалар	6	6	2	4	-
2.	Фармацевтика фанларининг таълим жараёнида замонавий таълим асослари	8	6	2	4	2
	Жами:	14	12	4	8	2

НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТЛАР

1-мавзу: Фармацевтика фанларини ўқитишда ўқув жараёнини ташкил этиш ва унинг сифатини таъминлаш борасидаги илғор хорижий тажрибалар.

Европа Ҳамжамияти давлатлари таълим тизими ҳақида маълумотлар. Америка Қўшма Штатларида таълим тизими. Шарқ мамлакатларида таълим тизими. Ўзбекистон таълим тизими, унинг афзалликлари

2-мавзу: Фармацевтика фанларининг таълим жараёнида замонавий таълим асослари.

Blended learning (аралаш ўқитиш), case study, масофали ўқитиш, маҳорат дарслари, вебинар ва эвристик методларнинг долзарблиги.

ECTS кредитлари, ECTS нинг асосий тамойиллари, ECTSнинг хусусиятлари. Кредитларни тақсимлаш ва ECTS ўқув режаларига ўтиш методикаси

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАЗМУНИ

1-амалий машғулот: Фармацевтика фанларини ўқитишда ўқув жараёнини ташкил этиш ва унинг сифатини таъминлаш борасидаги илғор хорижий тажрибалар.

Хорижий давлатлар таълим тизими ҳақида маълумотлар. Ўқув жараёнини ташкил этиш ва унинг сифатини таъминлаш борасидаги илғор хорижий мамлакатлар таълим тажрибалар замонавий ёндашувлар. Замонавий таълимда тьюторлик.

2-амалий машғулот:Фармацевтика фанларининг таълим жараёнида замонавий таълим асослари.

Blended learning (аралаш ўқитиш), case study , масофали ўқитиш, маҳорат дарслари, вебинар ва эвристик методларнинг долзарблиги. ECTS кредитлари, ECTS нинг асосий тамойиллари, ECTS нинг хусусиятлари. Кредитларни тақсимлаш ва ECTS ўқув режаларига ўтиш методикаси.

ЎҚИТИШ ШАКЛЛАРИ

Мазкур модуль бўйича жамоавий - маърузалар ва гуруҳли - амалий машғулотлар асосидаги ўқитиш шаклларида фойдаланилади.

БАҲОЛАШ МЕЗОНИ

№	Баҳолаш мезони	Максимал балл	Изоҳ
1	Кейс топшириқлари	2.5	1.5 балл
2	Мустақил иш топшириқлари		0.5 балл
3	Амалий топшириқлар		0.5 балл

II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ

«ФСМУ» методи

Таълимга оид, айниқса, юксак малакали илмий ва илмий-педагогик кадрларни тарбиялашда сўнгги ютуқлар билан бирга илғор хорижий тажрибани доимий ўрганиб бориш борасида тўпланган тажрибалар умумлаштирилиб, таълим соҳасига кенг жорий этилмоқда.

Ана шундай усуллардан бири бўлган **«ФСМУ» методи** “Фармацевтика фанларини ўқитишдаги илғор хорижий тажрибалар” модулининг таълим жараёнида алоҳида аҳамият касб этади.

Технологиянинг мақсади: Мазкур технология иштирокчилардаги умумий фикрлардан хусусий хулосалар чиқариш, таққослаш, қиёслаш орқали ахборотни ўзлаштириш, хулосалаш, шунингдек, мустақил ижодий фикрлаш кўникмаларини шакллантиришга хизмат қилади. Мазкур технологиядан маъруза машғулотларида, мустаҳкамлашда, ўтилган мавзунини сўрашда, уйга вазифа беришда ҳамда амалий машғулот натижаларини таҳлил этишда фойдаланиш тавсия этилади [1].

Технологияни амалга ошириш тартиби:

- қатнашчиларга мавзуга оид бўлган якуний хулоса ёки ғоя таклиф этилади;
- ҳар бир иштирокчига ФСМУ технологиясининг босқичлари ёзилган қоғозларни тарқатилади;
- иштирокчиларнинг муносабатлари индивидуал ёки гуруҳий тартибда тақдимот қилинади.

Ф	• фикрингизни баён этинг
С	• фикрингизни баёнига сабаб кўрсатинг
М	• кўрсатган сабабингизни исботлаб мисол келтиринг
У	• фикрингизни умумлаштиринг

ФСМУ таҳлили тингловчиларда касбий-назарий билимларни амалий машқлар ва мавжуд тажрибалар асосида тезроқ ва муваффақиятли ўзлаштирилишига асос бўлади.

“SWOT-таҳлил” методи

Методнинг мақсади: мавжуд назарий билимлар ва амалий тажрибаларни таҳлил қилиш, таққослаш орқали муаммони ҳал этиш йўлларни топишга, билимларни мустаҳкамлаш, такрорлаш, баҳолашга, мустақил, танқидий фикрлашни, ностандарт тафаккурни шакллантиришга хизмат қилади.

S – (strength)	• кучли томонлари
W – (weakness)	• заиф, кучсиз томонлари
O – (opportunity)	• имкониятлари
T – (threat)	• тўсиқлар

“Кейс-стади” методи

«Кейс-стади» - инглизча сўз бўлиб, («case» – аниқ вазият, ҳодиса, «stadi» – ўрганмоқ, таҳлил қилмоқ) аниқ вазиятларни ўрганиш, таҳлил

килиш асосида ўқитишни амалга оширишга қаратилган метод ҳисобланади. Мазкур метод дастлаб 1921 йил Гарвард университетида амалий вазиятлардан иқтисодий бошқарув фанларини ўрганишда фойдаланиш тартибида қўлланилган. Кейсда очиқ ахборотлардан ёки аниқ воқеа-ходисадан вазият сифатида таҳлил учун фойдаланиш мумкин. Кейс ҳаракатлари ўз ичига қуйидагиларни қамраб олади: Ким (Who), Қачон (When), Қаерда (Where), Нима учун (Why), Қандай/ Қанақа (How), Нима-натижа (What) [9, 5].

“Кейс методи” ни амалга ошириш босқичлари

Иш босқичлари	Фаолият шакли ва мазмуни
1-босқич: Кейс ва унинг ахборот таъминоти билан таништириш	• якка тартибдаги аудио-визуал иш; • кейс билан танишиш(матнли, аудио ёки медиа шаклда); • ахборотни умумлаштириш; • ахборот таҳлили; • муаммоларни аниқлаш
2-босқич: Кейсни аниқлаштириш ва ўқув топшириғни белгилаш	• индивидуал ва гуруҳда ишлаш; • муаммоларни долзарблик иерархиясини аниқлаш; • асосий муаммоли вазиятни белгилаш
3-босқич: Кейсдаги асосий муаммони таҳлил этиш орқали ўқув топшириғининг ечимини излаш, ҳал этиш йўллари ишлаб чиқиш	• индивидуал ва гуруҳда ишлаш; • муқобил ечим йўллари ишлаб чиқиш; • ҳар бир ечимнинг имкониятлари ва тўсиқларни таҳлил қилиш; • муқобил ечимларни танлаш
4-босқич: Кейс ечимини ечимини шакллантириш ва асослаш, тақдимот.	• якка ва гуруҳда ишлаш; • муқобил вариантларни амалда қўллаш имкониятларини асослаш;

	• ижодий-лойиҳа тақдимотини тайёрлаш; • якуний хулоса ва вазият ечимининг амалий аспектларини ёритиш
--	---

Кейсни бажариш босқчилари ва топшириқлар:

- Кейсдаги муаммони келтириб чиқарган асосий сабабларни белгиланг (индивидуал ва кичик гуруҳда).
- “Фармацевтика фанларини ўқитишдаги илғор хорижий тажрибалар” модули асосида бажариладиган ишлар кетма-кетлигини белгиланг (жуфтликлардаги иш).

III. НАЗАРИЙ МАТЕРИАЛЛАР

1- мавзу: Фармацевтика фанларини ўқитишда ўқув жараёнини ташкил этиш ва унинг сифатини таъминлаш борасидаги илғор хорижий тажрибалар

Режа:

1. Европа Ҳамжамияти давлатлари таълим тизими ҳақида маълумотлар
2. Америка Қўшма штатларида таълим тизими
3. Шарқ мамлакатларида таълим тизими
4. Ўзбекистонда фармацевтик таълим тизими, унинг афзалликлари
5. Илғор хорижий тажрибалар
6. Ўқув жараёнини ташкил этиш ва унинг сифатини таъминлаш борасидаги илғор хорижий мамлакатлар таълим тажрибалар замонавий ёндашувлар.
7. Ўқув жараёнини ташкил этишда лойиҳа усули
8. Замонавий таълимда тьюторлик, супервизорлик ва модератор тушунчалари

Таянч иборалар: таълим, педагогик технология, педагог, илғор тажрибалар, таълим методи, таълим оловчи, модератор тьютор эдвайзер фасилитатор

1.1. Европа Ҳамжамияти давлатлари таълим тизими ҳақида маълумотлар

Францияда таълим тизими

Франция жаҳондаги иқтисодий ривожланган мамлакатлар ичида етакчи ўринлардан бирини эгаллайди. Унинг таълим тизимлари ҳам қадимий ва бой

тарихга эга. Бу мамлакатда «Таълим ҳақидаги» қонун дастлаб 1955 йилда қабул қилиниб 1975 йилда унга қатор ўзгартиришлар киритилган.

Франция давлатининг ҳозирги даврда амал қилинаётган «Таълим ҳақидаги» қонуни 1989 йил 10 июлда қабул қилинган бўлиб, унинг ўзгартирилишига таълим стратегиясида рўй берган ўзгаришлар мамлакатнинг ички ташқи сиёсатида ислохотлар юзага келган Иқтисодий шароитлар чет эл педагогикасидаги илғор технологияларнинг мамлакат таълим тизимларига кириб келиши ўқув предметларининг интеграциялари ва бошқаларга сабаб бўлди¹.

Францияда таълимнинг асосий мақсади шахсни ҳар томонлама камол топишини таъминлаш, уни мустақил фаолиятга тайёрлаш, бозор муносабатлари шароитида талабаларни тадбиркорликка ишбилармонлик ва омилкорликка ўргатиш шунга яраша касб-корга эга қилишдан иборатдир. Бу ерда:

1. Давлат мактаблари;
2. Хусусий мактаблар;
3. Оралиқ мактаблар мавжуд.

Ўқитиладиган предметлар ичида француз тили ва адабиёти ўқиш ва ёзув алоҳида аҳамиятга молик бўлиб ҳисобланади. Улар учун дарс вақтининг 30% ажратилади. Ўртача ҳафталик соатлар 26 соатдан иборат дарснинг давомийлига эса 60 минут. Ўқув йили 5 чоракка бўлинади. Француз мактаблари бошланғич синфларда ўқиш эрталабки ва тушдан кейин эса математика ва бошқа предметлардан сабоқ оладилар.

Математика она тили ва адабиёти база предмети тарих, география, меҳнат, жисмоний тарбия предметлари эса ривожлантирувчи предметлар ҳисобланади.

Франция таълимида болаларнинг гўдаклик чоғиданоқ мактабда ўқитиш учун тайёр ҳолда олиб келиш ғоят муҳим масала ҳисобланади. Бу босқичда

¹Pucciarelli F., Kaplan Andreas M. Competition and Strategy in Higher Education: Managing Complexity and Uncertainty, Business Horizons, 2016. Volume 59

тарбияланувчилар куйидагича табақалаштирилган: кичик гуруҳ (2-4 ёш), ўрта гуруҳ (4-5 ёш), катта гуруҳ (5-6 ёш). Мактабга тайёрлов гуруҳи (5-6 ёш) бўлиб, уларга Францияда 100% шу ёшдаги болалар камраб олинган. Болаларни мактабга тайёрлаш учун алоҳида дастур ва дарсликлар мавжуд.

Франция бошланғич таълим мактабларига 6 ёшдан 11 ёшгача бўлган болалар жалб қилинадилар. Бошланғич мактаб бепул ва мажбурий. Унинг вазифаси ўқиш, ёзиш ҳисоблаш малакасини беришдир. Ўқув машғулоти эрталаб соат 9 дан 12 гача ҳамда соат 14 дан 16 гача 5 соат давом этади. Мактабда овқатланиш пуллик лекин жуда арзонлаштирилган нархларда. Бошланғич синфларда ўқиш уч босқичда амалга оширилади:

1. Тайёрлов босқичи;
2. Элементар курс (бу босқич икки йил давом этади);
3. Чуқурлаштирилган босқич.

Тайёрлов босқичи - 1 йилга мўлжалланган. Бунда болалар ҳисоблашга ўқиш ва ёзишга, куйлашга, ўйлашга, табиат манзараларини томоша қилишга ва ундан баҳра олишга жисмоний машқлар билан машғул бўлишга мактабнинг турли спорт тадбирларида иштирок этишга мусиқа ва меҳнатга ўргатилади.

- Навбатдаги босқич — элементар курс бўлиб бу босқичда ўқиш 2 йил давом этади. Бунда талабаларнинг тайёрлов циклида предметлар бўйича олинган билимларни янада такомиллаштирилади.

- Бошланғич мактабнинг 3 - босқичи — чуқурлаштириш босқичидир. Бунда талабаларнинг тайёрлов ва элементар босқичдаги билимлари янада чуқурлаштирилади. Француз мактабларининг бошланғич босқичида «Гражданлик таълими» «Нафосат таълими» ҳам ўқитилади. Нафосат таълимига мусиқа тасвирий санъат спорт киритилган. Талабалар билан якка тартибда ишлаш уларни рағбатлантириш шахсий қobiliят ва имкониятларини рўёбга чиқариш таълимда узлуксиз ва ворисликни таъминлаб бериш бошланғич синф талабаларига кўйилган бош талабдир.

Ўқув дастурининг мазмунини бевосита ўқитувчининг ўзи белгилайди. Бир сўз билан айтганда ўқитувчи болалар билимига тўла масъул экан унинг услуб танлашига мустақил ҳаракат қилишига ҳам тўла эркинликлар берилади.

1990 йилдаги ҳукумат қарорига мувофиқ мактабгача тарбия ва бошланғич таълимига модуллаштириш, болаларнинг билимига у ёки бу фанга мойиллигига қараб табақалаштириш, дарс жадвалини ҳам шу асосда тузиш ҳуқуқи берилади. Бундай дарс жадваллари йиллик ярим йиллик чораклик асосида тузилиши ҳам мумкин.

Ўқувчилар 11 ёшда бошланғич мактабни тугаллаб ўрта мактабга ўтадилар. Ўрта таълим эса коллежлар ва лицейларда амалга оширилади. Ўрта таълим икки босқичда :

Биринчи босқичда қуйидаги предметлар ўргатилади:

француз тили ва адабиёти, чет тили (инглиз немис испан. италян тиллари), тарих, Франция географияси математика, тиббий фанлар.

Шундай қилиб 6-5-синфлар умумий ўрта таълим беради: 4-3-синфларда ўқувчиларга қобилияти ва мойиллигига қараб билим берилади. Биринчи босқич яқунлагач ўқувчилар касбий йўналишлари бўйича гувоҳнома оладилар. Шундан кейин ўқувчилар 15 ёшдан 18 ёшгача таълим оладилар. Ўқиш 3 йил давом этиб 2- синф кичик 1- синф ўрта ва яқунловчи синфларга бўлинади. Ўқувчилар умумий таълим ва техник лицейларни тугатганларидан сўнг бакалавр унвони ва диплом иши учун имтиҳон топширадилар. Ана шундай дипломга эга бўлганларгина олий ўқув юртларига кириш ҳуқуқини қўлга киритадилар.

Францияда талабалар педагогика, политехника институти, олий маъмурий мактабларга кириш учунгина имтиҳон топширадилар. Бундан ташқари шу касбга мойиллиги ҳам алоҳида синаб кўрилади. Бошқа олийгоҳларга ва университетларга эса бакалавр дипломи бўлган ёшлар имтиҳонсиз қабул қилинаверади.

Францияда олий маълумот ва ихтисос берувчи олий технологик институтлар мингдан ортиқ. Улар одатда саноат, маиший хизмат кўрсатиш, информатика мутахассисликларига ихтисослашган. Ўқиш муддати 2 йил бўлиб саккиз ҳафталик ишлаб чиқариш амалиётини ҳам кўзда тутди.

Сиртқи таълим шахобчалари жуда кенг бўлиб у 500 турдаги ўрта олий профессионал маълумот беришни тавсия эта олади.

Францияда мактаб раҳбарлиги лавозимига эришмоқ учун таълимга раҳбарлик қилишдан сабоқ берувчи махсус марказларда ўқийдилар. Бундай марказларда улар раҳбарлик қилиш, мактаб иқтисодиётини бошқариш, таълимдаги юридик масалалар қонунчилик ота-оналар билан ишлаш, маданий оқартув ишларини ташкил этиш, жамоада яхши психологик муҳитни барпо этиш каби жиҳатларни ўрганади ўқиш якунлангач суҳбатдан тест имтиҳонларидан ўтадилар.

Германияда таълим тизимининг ривожланиши

Таъкидлаб ўтиш жоизки Германиянинг бозор иқтисодиётига ўтиш йўли бизнинг Республикамиздагига ўхшаб кетади. Икки Герман давлати бирлашгандан кейин собиқ Германия Демократик Республикасида таълимни ислоҳ қилиш бўйича олиб борилаётган ишлар ҳам бизнинг шароитимизга маъқул келади.

Германиянинг ҳозирги давр маорифидаги асосий муаммоси собиқ ГДРдаги таълимни бир хил миллий меъёрга солишдан иборатдир.

Авваламбор шуни таъкидлаш керакки, Германияда таълим давлат ва жамият томонидан ардоқланаётган соҳа бўлиб, у мамлакатнинг иқтисодий жиҳатдан тараққий этган мамлакатлар ичида кучли олтиликка кирган².

Германия таълим тизимларининг баёни қуйидагича: Германияда таълим тизими: мактабгача тарбия тизими Германия таълим тизимида ҳам муҳим босқич ҳисобланадн. Унинг 100 йилдан ортиқ тарихи бор. Болалар боғчалари таълимнинг қуйи босқичи ҳисоблансада, лекин у давлат тизими таркибига

² Harmonising Approaches to Professional Higher Education in Europe. EURASHE. 2013. Retrieved 2014-10-17.

кирмайди. Боғчаларни маблағ билан таъминлаш турли жамоат ташкилотлари хайрия бирлашмалари корхоналар хусусий шахслар диний муассасалар зиммасидадир. Ота-оналар болалар боғчаларига ўз фарзандларини тарбияланганликлари учун анча миқдорда пул тўлайдилар. 3 ёшдан 6 ёшгача болаларнинг 80% боғчаларга қатнайди. Германияда одатда болалар боғчада тушгача тарбияланадилар. Куннинг ярмида эса уйда оилада бўлади. Германияда куни узайтирилган боғчалар ҳам бор.

Мажбурий таълим 6 ёшдан 18 ёшгача бўлган болаларга тегишли. Бу жараён 12 йил давом этади. Бундан 9 йиллик (баъзи жойларда 10 йил) мактабда тўла ҳафталик ўқишни битиради, кейин ҳунар-техника билим юртида тўла бўлмаган ҳафталик ўқишда ўқийди. Ўқиш давлат мактабларида текин. Мактаб ўқувчиларига ўқув қўлланмаси, асосан дарсликлар бепул берилади. Хусусий мактаблар озроқ. Ўқиш 6 ёшдан бошланиб, 4 йил давом этади (фақат Берлинда 6 йил). Бошланғич мактабдан сўнг ўқитувчилар йўналиш босқичидаги мактабга ўтадилар. Бу ерда 5-6 синф босқичидаги йўналиш мактабларда махсус дастур асосида ўқийдилар. Кейин навбатдаги мактаб типига кўчадилар:

Булар: асосий махсус мактаб реал билим юртлари. Деярли 30% бола асосий мактабга ўтади. 9 ёки 10 йиллик ўқиш тугатилгандан кейин касбий тайёргарликка ўтилади. Махсус мактабларда нуқсонга эга бўлган болалар ўқийди. Реал билим юртлар асосий мактаб ва юқори мактаб ўртасида туради. Қоидага кўра бу ерда ўқиш 6 йил давом этади (5-13 синфгача) ва тўла маълумот бериш билан тугалланади. Билим юртини тугатганлар ўрта махсус ўқув юртига ёки юқори босқичдаги ҳунар-техника мактабига кириб ўқиш ҳуқуқига эга бўлади. Германияда гимназиялар ҳам мавжуд. Улар 5-13 синфларни ўз ичига олади. 11-13 синфлар олий ўқув юртларига тайёрлаш вазифасини ҳам бажаради.

Гимназияни битирганлик ҳақидаги етуклик аттестати олий ўқув юртида ўқиш имконини беради. Германия таълими тизимида ҳунар таълими муҳим аҳамиятга эга чунки юқори малакали ишчиларга бўлган талаб кучлидир.

Тўлиқсиз ўрта мактабни битирувчиларнинг (9-10 синфлар) 79%) тўлиқ ўрта мактабни битирувчиларнинг эса 20% ҳунар таълими тизимида билим олишни давом эттирадилар. Аксарият ҳолларда ўқиш муддати 3-3,5 йилни ташкил этади. Ўқиш уч босқичдан иборат бўлиб биринчи йили асосий ҳунар таълими берилади. Бунга ўқитилаётган касбга тааллуқли махсус фанлардан назарий асослаш берилиб йирик корхоналарда амалий машғулотлар ўтказилади. Иккинчи йил давомида махсус ҳунар таълими берилади. Ўқувчининг биринчи йилдан иккинчи йилга ўтиш синов имтиҳонлари ўтказилиб, ўқишни давом эттирувчи ёшлар танлаб олинади. Учинчи йил давомида махсус ҳунар таълими янада чуқурлаштирилиб борилади. Битирув имтиҳонлари махсус комиссия томонидан қабул қилинади. Комиссия аъзолари корхоналарнинг етакчи мутахассислари федерал ерлардаги саноат палатаси ҳунармандчилик палатаси вакилларида ташкил топади. Ҳунар мактабларининг дипломлари олий ўқув юртларига кириш учун ҳуқуқ бермайди. Бунинг учун 1 йиллик тайёрлов курсларини тугатиш талаб этилади. Ўқишга қабул қилиш имтиҳонсиз мактаб таълими тўғрисидаги ҳужжатга асосан амалга оширилади.

Олий мактаб ўз-ўзини бошқариш ҳуқуқига эга. Олий ўқув юртини штатдаги ректор ёки бир неча йилга сайланган Президент бошқаради. Ўз-ўзини бошқаришда вазифалари аниқ тақсимлаб берилган бир неча гуруҳлар босқичма-босқич иштироки тамойилига амал қилинади. Унинг таркибига профессор-ўқитувчилар, ўқитувчилар, илмий ходимлар ва бошқа ходимлар киради. Талабалар ўқиши эркин ташкил этилган. Кўп сонли ўқув босқичлари билан бирга ўқув режалари таклиф этилади. Ўқишга ҳақ тўланмайди. Агар талаба ёки уларнинг ота-оналари озиқ-овқат харажатларини кўтара олмаса ўқиш учун молиявий ёрдам кўрсатиш тўғрисидаги федерал қонунга кўра улар молиявий ёрдам оладилар. Бу ёрдамнинг ярми стипендияга қўшиб берилса иккинчи ярми қарз тариқасида берилади³.

³Pucciarelli F., Kaplan Andreas M. Competition and Strategy in Higher Education: Managing Complexity and Uncertainty, Business Horizons, 2016. Volume 59

Мамлакатда таълимни ислоҳ қилиш масаласи кўпдан буён муҳокама қилинмоқда, бунда ўқув жараёнини қисқартириш таклиф қилинмоқда. Ҳозир университетларда талабалар 7 йил ўқийди. Улар ўқишга кирганларига қадар корхоналарда бир неча йил ишлашлари ёки бундесверда хизмат қилишни ҳисобга олсак талабалар ҳақиқий меҳнат фаолиятларини анча кеч бошлаётганлигини тушунамиз.

Шуни таъкидлаш лозимки Германия таълими ўзига хос йўналишга жуда мураккаб тизимга эга.

Норвегия таълим тизими

Дастлабки мактаблар 12 - аср бошларида очилган. 1848 йили 7 ёшдан 13—14 ёшгача бўлган болалар учун мажбурий таълим жорий этилди, 1968 й. 16 ёшгача етказилди. Ҳозирги таълим тизими мактабгача тарбия муассасалари, 6 йиллик кичик ва 3 йиллик юқори мажбурий мактаблар, ўрта умумий таълим мактаби — гимназиялар, хунар - техника ва ўрта махсус ўқув юртларини ўз ичига олади. Осло, Берген, Тронхейм, Тромсёдаги университетлар ва 10 та институт олий таълим беради.

Дания таълим тизими

Дания таълим тизимининг илк бўғини—болалар боғчалари. 6 ёшдан болалар учун 9 йиллик мажбурий таълим жорий этилган. Бошланғич мактабларда ўқиш муддати 7 йил, кичик ўрта (реал) мактабларда 3 йил, юқори ўрта мактаб (гимназия)ларда 3 йил, хунар-техника билим юртларида 1—3 йил. 5 та университет, 3 техника университети, 20 га яқин институт ва коллежларда олий маълумот берилади. Йирик олий ўқув юртлари: Копенгаген (1479 йилда асос солинган) ва Орхус (1928 йилда асос солинган) университетлари, Дания муҳандислик академияси, Копенгаген техника университети.

1.2. Америка Қўшма штатларида таълим тизими

Америка Қўшма штатларида таълим тизимининг тузилиши куйидагича:

- болалар 3 ёшдан 5 ёшгача тарбияланадиган мактабгача тарбия муассасалари;
- 1- 8 - синфларгача бўлган бошланғич мактаблар (бундай мактабларда 6 ёшдан 13 ёшгача ўқийдилар);
- 9 – 12 - синфлардан иборат ўрта мактаблар (бу мактабларда 14-17 ёшгача бўлган болалар таълим оладилар). У қуйи ва юқори босқичдан иборат.

Америка Қўшма Штатларида навбатдаги таълим босқичи олий таълим бўлиб у 2 ёки 4 йил ўқитиладиган коллежлар ҳамда дорилфунунлар ва бошқа олий ўқув юртлари таркибида ташкил этилган аспирантура ёки докторантуралардир.

АҚШда мажбурий таълим 16 ёшгача амал қилади. Бу мамлакатдаги ўқув юртлари давлат, жамоа, хусусийлар тасарруфида ва диний муассасалар ихтиёрида бўлиши мумкин.

Америкада 3 ёшгача болалар тарбияси билан оналар шуғулланадилар, лекин уларга ҳеч қандай имтиёзлар берилмаган. Уч ёшдан 5 ёшгача хусусий ёки давлат боғчаларидан фойдаланиш мумкин, лекин болалар боғчалари кичик ва бу тизим кам ривожланган. Энага ёллаш бир ҳафтада 200 долларга тушади. Болаларда ягона бир дастур мавжуд эмас. Керак бўлувчи ҳамма жиҳозлар ва кунлик овқатни ота-оналарнинг ўзи олиб келади. 5 ёшдан эса «Киндер гарден» деб аталувчи тайёрлов муассасаларида таълим бошланади. Бошланғич мактаб 6 ёшдан то 13- 15 ёшгача бўлган болаларни қамраб олади. Бу бошланғич мактабларда умумий саводхонлик ва касбга йўналтириш вазифалари ҳал этилади. Синфдан-синфга кўчиш ўқувчининг ўзлаштирганлик даражасига боғлиқ. Бошланғич таълим турли штатларда турлича белгиланган (4, 5, 6, 8 йил). Мактабларда турли хил тўғараклар, учрашувлар, шоулар ва саёҳатлар уюштирилади, аммо уларнинг ҳаммасига

ҳақ тўлаш лозим. Ўрта мактаблар қуйи ва юқори босқичлардан иборат. 9 - синфни битирган талабалар танлов асосида ўрта мактабга қабул қилинади. Ўрта мактабларда тўрт йўналишда касб-хунар асослари бериб борилади.

- 1 - касб-хунар таълими,
- 2 - бизнес таълими,
- 3 - савдо ва саноат таълими ҳамда
- 4-қурилиш таълими.

Олий таълим 4 асосий босқичда амалга оширилади.

1-кичик мутахассис - 2 йиллик коллежларда амалга оширилади. 2-бакалавр 4 йиллик коллежларда , 4 йиллик коллеж ёки дорифунунни тугатган 3-босқични давом эттириши мумкин. Бу 1-2 йиллик магистр мактаби. 4 – босқич эса аспирантура, докторантура. Мактабларда таълим телевидениеси, электрон тил лабораторияси, видеоаппаратура компьютер ва ҳоказоларни қўллаш йўлга қўйилган. Мактаблар таътил вақтида ҳам ишлаб туради. Тўғаракларда қайта тайёрлаш ишлари олиб борилади.

Олий таълимда икки йўналиш мавжуд:

- 1-таълимни индивидуallasштириш;
- 2-талабанинг мустақил ишлашини амалга ошириш.

Ўқитувчи йўналтирувчи роль ўйнайди. Асосий мақсад талаба интеллектини машқ қилдириш мантиқий фикрлашга ўргатишдир.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, хулоса қилиш мумкинки АҚШ ўрта мактабларида ўз ўқувчиларига уч йўналишда: академик касб-хунар, умумий йўналишларда билим берадилар. Айни пайтда ўқувчиларга тўрт йўналишда: қишлоқ хўжалиги бизнес таълими савдо ва саноат қурилиш бўйича хунар, касб-кор асослари ўргатилади.

АҚШда ҳар бир ўқувчига фанлар бўйича олган билимлари жамланган аттестатлар берилади. Коллежларда ўқиш истагида ҳужжат топширган ўқитувчилар юқори ўрта мактабнинг сўнгги икки йили билимлари ҳажмида

кириш тест синовларидан ўтказилади. Ўғил- қизларнинг танлаган касбига лаёқати ва қобилияти ҳам аниқланади.

Мактабларда қўлланилиши мумкин бўлган воситалар электрон ёзув аппаратлари (каллиграфия ва ёзув қоидаларини такомиллаштиришга ёрдам берадиган мосламалар) таълим телевидениеси, қўлда кўтариб юрадиган электрон тил лабораторияси, слайдлар, видеоаппаратуралар, компьютер ва ҳоказолардан иборат.

XXI аср арафасида АҚШ янги қабул қилинган «2000-йилда Америка таълим стратегияси» дастури эълон қилинди.

Турли йўналишдаги асосий мақсадлар белгиланган мазкур дастурда 2000-йилда барча америкалик кичкинтойларнинг мактабга тайёр ҳолда келишлари: аҳолининг 90 фоизи олий маълумотли бўлиши ўқувчиларнинг инглиз тили, математика, табиий фанлар, тарих, география фанлари бўйича жаҳонга ўз иқтидорларини намойиш эта олишлари; талабаларнинг табиий ва математика фани ютуқларини ўзлаштиришда жаҳонда энг олдинги ўринларга чиқишлари; ҳар бир вояга етмаган америкаликнинг иқтисодиёт соҳасида жаҳоннинг барча ёшлари билан беллаша оладиган бўлишлари; мактабларда гиёҳвандлик ва зўравонликка барҳам бериш ўқиш учун барча шарт-шароитлар яратиш кўзда тутилган. Бу АҚШ таълим истиқболларини белгилаб берувчи муҳим дастурдир⁴.

Олий ўқув юртларида илмий изланишлар олиб бориш бўйича АҚШ жаҳон мамлакатлари орасида етакчи ўринлардан бирини эгаллайди. Бу мамлакатда илмий изланишлар учун ажратилган маблағнинг 48 фоизини давлат томонидан 50 фоизини фирма концерн синдикатлардан ундирилади, қолганларини олий ўқув юртларининг манбалари ташкил қилинди.

⁴Pucciarelli F., Kaplan Andreas M. Competition and Strategy in Higher Education: Managing Complexity and Uncertainty, Business Horizons, 2016. Volume 59

1.3. Шарқ мамлакатларида таълим тизими

Япония таълимининг шаклланиши 1867-1868 йилларда бошланган. Япония ўз олдига икки вазифани: биринчи — бойиш, иккинчи - Ғарб технологиясини Япония ишлаб чиқаришига киритиш масаласини қўяди ва бу ишни амалга ошириш учун биринчи галда таълим тизимини тубдан ўзгартириш кераклиги айтилди.

1872 йили «Таълим ҳақидаги қонун» қабул қилинди. Бунда Япон таълими Ғарб таълими билан уйғунлаштирилди. 1908 йилда Японияда бошланғич таълим мажбурий 6 йилликка айлантирилди. 1893 йили касб йўналишидаги дастлабки коллеж пайдо бўлди.

1946 йили қабул қилинган Конституция фуқароларнинг таълим соҳасидаги ҳуқуқ ва бурчларини белгилаб берди. Унда барча болалар бепул умумий таълим олишлари белгилаб қўйилган.

Японияда ҳозирги замон таълим тизимларини таркиби қуйидагича: болалар боғчалари, бошланғич мактаб, кичик ўрта мактаб, юқори ўрта мактаб, олий таълим тизимларига кирувчи ўқув юртларидан иборат.

Дорилфунунлар, кичик коллежлар, техник коллежлар, махсус ихтисослаштирилган коллежлар Японияда олий таълим тизимини ташкил этади.

Японияда бошланғич ўрта ва олий ўқув юртларидан ташқари бир — биридан фарқ қилувчи «Ихтисос мактаблари» ва «турли» мактаблар ҳам мавжуд. Уларнинг кўпчилиги хусусий бўлиб турли фирма, концерн ва синдикатлар учун қисқа вақтли курсларда тикувчи, ошпаз, ҳисобчи, машинкада ёзувчи, автотехник, электрон ҳисоблаш машиналари учун дастур тузувчилар ва бошқа зарурий касблар ўргатилади. Японияда ҳам турли хорижий тилларни ўргатишга ихтисослаштирилган мактаблар мавжуд. Бошқа мактаблардан фарқли ўлароқ Япония мактабларида ўқиш 1 апрелдан бошланиб келаси йилнинг 31 мартада ниҳоясига етади.

Бошланғич ва кичик ўрта мактабларда ўқув йили уч семестрга бўлинади: апрель – июль, сентябрь – декабрь, январь - март. Катта ўрта мактабларда эса ўқув йили 2 ёки 3 семестрга бўлинади.

Ўқув йили Японияда 240 кун ёки Америка Қўшма Штатларидан 60 кун кўпдир. Дарслар 7 соат. Кўпчилик мактабларда дарслар эрталаб соат саккиз яримда бошланиб учдан кейин тугайди.

Ўқувчилар ҳафтасига 2-3 соат синфдан ташқари клуб ишларида, 7 соат ихтисос бўйича машғулотларда ёки репетиторлар ихтиёрида бўладилар.

Юқори босқич ўрта мактабларида бутун ўқув жараёнида ўқувчилар 80 та синов топширишади. Ўқувчилар мажбурий асосий фанлардан ташқари ўз хохишларига кўра инглиз тили техник таълим ва махсус синовларга жалб этиладилар.

Япония таълимининг асосий мақсади ва мазмуни аҳолини замонавий техник ҳамда технологик жараёнлар билан жиҳозланган ҳозирги замон саноатида самарали ишлашга мослаштиришдир. Мамлакатда мактабга муҳим ижтимоий вазифани бажарувчи жамиятнинг олға силжишини таъминловчи даргоҳ деб қаралади ва халқ томонидан эъзозланади.

Юқоридагилардан кўриниб турибдики Японияда таълим тизими ҳам шаклан ҳам мазмунан юксак уйғунлик касб этган. Ибрат олса ўрганса арзийдиган жиҳатлари кўп. Эътиборли яна бир томони - Японияда фақат миллий анъаналар билан чекланиб қолмай жаҳондаги Америка, Франция Германия каби тараққий этган мамлакатларнинг илғор педагогик иш тажрибалари ҳам ижодий ўзлаштирилган.

Кореяда таълим тизими. Кореядаги барча талабаларнинг 6,5 фоизи бўлажак педагоглардир. Мамлакатда 11та ўқитувчилар коллежлари мавжуд. Ҳар бир провинция ўз коллежига эга. Бошланғич синф ўқитувчиси бўлиш учун 2 йил ўқиш керак 1982 – йилда мактабгача тарбия ҳақида қонун қабул қилинди ва 80%га кенгайди.

Туркия таълими. Туркия Республикасида мактабдан ташқари таълими икки манба орқали берилади. Улардан бири мактаб бўлса, иккинчиси устоз-шогирдлик йўналишидир. Уларнинг соҳалар бўйича дастурлари қуйидагилар:

- умумий таълим дастурлари;
- касб-хунар, техник таълим дастурлари;
- шогирдлик ва усталик таълими дастурлари;
- очик таълим дастурлари ва хоказолар⁵.

1.4. Ўзбекистон таълим тизими унингва афзалликлари

Республика ҳукумати ва Президенти олиб бораётган ижтимоий-иқтисодий сиёсатда мамлакат ҳаётининг барча жабҳаларини ривожлантиришга, айниқса келажак авлодни миллий тикланиш мафкураси руҳида тарбиялашга жуда катта эътибор берилмоқда. Ҳозирги кунда таълим олаётган ёшлар Республикамизнинг келажакдир. Бу шарафли вазифани бажариш ўқитувчилар зиммасига тушади. Шу сабабли юксак малакали ўқитувчилар тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш масалаларига катта эътибор қаратилаяпти.

Ҳозирги пайтда таълим тизимини такомиллаштириш орқали ҳар томонлама етук, баркамол, мустақил фикрлашга қодир, иродали, фидоий ва ташаббускор кадрларни тайёрлашга катта эътибор берилмоқда. Бу борада таълим турлари тўғрисидаги мутлақо янги қоидалар ҳаётга жорий этилди. Кадрлар тайёрлаш ва узлуксиз таълим тизимини ислоҳ қилишнинг ҳуқуқий – меъёрий асоси яратилди.

«Таълим тўғрисидаги» ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» қонунлари узлуксиз таълим тизимида юқори малакали кадрларни тайёрлаш, уларда илмий дунёқарашни, меҳнатга ижодий муносабатни таркиб топтириш, уларда юксак меҳнат интизомини шакллантириш вазифасини қўяди.

⁵Pucciarelli F., Kaplan Andreas M. Competition and Strategy in Higher Education: Managing Complexity and Uncertainty, Business Horizons, 2016. Volume 59

Президентимиз ўзининг “Ўзбекистон мустақилликка эришиш оstonасида” китобида Буюк келажакимизнинг ҳуқуқий кафолати” номли рисоласида шундай деб таъкидлайди: “Тарбиячи устоз бўлиши учун бошқаларнинг ақл-идрокини ўстириш, маърифат зиёсидан баҳраманд қилиш, ҳақиқий ватанпарвар, ҳақиқий фуқаро этиб етиштириш учун, аввало тарбиячиларнинг ўзи ана шундай талабларга жавоб бериши, ана шундай фазилатларга эга бўлиши керак”. Бу тезис ўз навбатида ўқитувчи-тарбиячиларнинг юксак касбий ва шахсий фазилатлар эгаси бўлишини тақозо этади. Шунинг учун ҳам ўқитувчи олдида қўйилган вазифалар ўта мураккаб, масъулиятли ва айни пайтда шарафлидир. Ривожланган давлатлар сафидан ўрин олишни ўз олдида мақсад қилиб қўйган Ўзбекистонимиз, халқ хўжалигининг барча тармоқлари каби таълим соҳасида ҳам илғор технологияларни жорий этиш ва шу орқали таълим мазмунини жаҳон андозалари даражасига олиб чиқишга ҳаракат қилмоқда.

Бу вазифаларни бажариш таълим тизимида янги техника ва технологиялардан фойдалана оладиган, юксак малакали, рақобатбардош кадрларни тайёрлаш демакдир.

Ўзбекистон Республикаси таълим тизимининг методологик асослари қуйидагилар ҳисобланади.

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси.
2. Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги қонуни.
3. Ўзбекистон Республикасининг «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури тўғрисида»ги қонуни.

Ўзбекистонда Узлуксиз таълим тизими ўз ичига қуйидагиларни қамраб олади:

- мактабгача таълим;
- умумий ўрта таълим;
- ўрта махсус, касб-ҳунар таълими;
- олий таълим;
- олий ўқув юртидан кейинги таълим;

- кадрлар малакасини ошириш ва уларни қайта тайёрлаш;
- мактабдан ташқари таълим.

Узлуксиз таълим кадрлар тайёрлаш тизимининг асоси. Ўзбекистон Республикасининг ижтимоий-иқтисодий тараққиётини таъминловчи, шахс, жамият ва давлатнинг иқтисодий, ижтимоий, илмий-техникавий ва маданий эҳтиёжларини қондирувчи устувор соҳадир.

Узлуксиз таълим ижодкор, ижтимоий фаол, маънавий бой шахс шаклланиши ва юқори малакали рақобатбардош кадрлар илдам тайёрланиши учун зарур шарт-шароитлар яратади.

Таълим муассасаларини ҳудудий йўналишга ўтказиш ва таркибий тузилмасини ўзгартириш иши амалга оширилади. Узлуксиз таълим тизимини ривожлантириш ва унинг самарадорлигини баҳолаш мониторинги амалга оширилади.

Узлуксиз таълим тизими учун педагог кадрлар тайёрлаш ва қайта тайёрлаш устиворлиги таъминланади.

Таълимнинг узлуксизлиги шундай маъно берадики, инсон туғилгандан бошлаб токи умрининг охиригача таълим олиш имкониятига эга бўлсин.

Бундай тизим Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида қонуни” да ўз аксини топган.

1.5. Илғор хорижий тажрибалар

Бугунги кунда таълим жараёнида қўллаб кўрилиб яхши самара бераётган илғор таълим тажрибалари ҳақида тўхталамиз.

Модулли ўқитиш тизими. Модулли ўқитиш - ўқитишнинг истиқболли тизимларидан бири ҳисобланади, чунки у таълим олувчиларнинг билим имкониятларини ва ижодий қобилиятларини ривожлантириш тизимига энг яхши мослашгандир.

Анъанавий таълимда ўқув мақсадлари педагог фаолияти орқали ифодаланган яъни билим беришга йўналтирилган бўлса, модулли ўқитишда

таълим олувчилар фаолияти орқали ифодаланиб, касбий фаолиятга йўналтирилган бўлади.

Модулли ўқитиш технологиясининг анъанавий ўқитишдан фарқи хусусиятларини қуйидаги жадвалда келтирдик.

Анъанавий ўқитиш технологиясига асосланган	Модулли ўқитиш технологиясига асосланган
☐ Биртомонга йўналтирилган ахборот Биртомонлама мулоқот (дарслик → ўқитувчи → талаба) ☐ Ахборот олиш ☐ Хотира дасаклаш Маъносини тушунишнинг ҳолда механик тарзда ёдлаш	☐ Фикрлаш ва амалий фаолият орқали таъхсил олишда фаолиятни роққатиштириш ☐ Икки томонлама мулоқот ☐ Таҳлил қилиш орқали маълумотни эсга олиш ☐ Билим ва қўникмаларни намоён қилиш ☐ Мазмунни тушуниш ва ҳаётга боғлаш

Ушбу жадвалнинг таҳлили шуни кўрсатадики, модулли технологияга асосланган таълим анъанавий таълимдан ўқитиш усуллари ва воситалари уни ташкил этиш ва натижалари билан сезиларли фарқ қилади.

Модулли ўқитиш таълимнинг қуйидаги замонавий масалаларини ҳар томонлама ечиш имкониятини яратади.

- Модул – фаолиятлик асосида ўқитиш мазмунини оптималлаш ва тизимлаш дастурларни ўзгарувчанлиги, мослашувчанлигини таъминлайди;
- ўқитишни индивидуаллаштириш;

- амалий фаолиятга ўргатиш ва кузатиладиган характерларни баҳолаш даражасида ўқитиш самарадорлигини назорат қилиш;
- касбга қизиқтириш асосида фаоллаштириш мустақиллик ва ўқитиш имкониятларини тўла рўёбга чиқариш.

Модулли ўқитиш самарадорлиги қуйидаги омилларга боғлиқ:

- таълим муассасасининг моддий-техник базаси;
- малакали профессор-ўқитувчилар таркиби даражаси;
- талабалар тайёргарлиги даражасига;
- кутиладиган натижалар баҳосига;
- дидактик материалларнинг ишлаб чиқилишига;
- модуллар натижаси ва таҳлилига.

Модулли ўқитишда ўқув дастурларини тўла қисқартирилган ва чуқурлаштирилган табақалаш орқали босқичма-босқич ўқитиш имконияти яратилади. Яъни ўқитишни индивидуаллаштириш мумкин бўлади. Модулли ўқитишга ўтишда қуйидаги мақсадлар кўзланади:

- ўқитишнинг узлуксизлигини таъминлаш;
- ўқитишни индивидуаллаштириш;
- ўқув материални мустақил ўзлаштириш учун етарли шароит яратиш;
- ўқитишни жадаллаштириш;
- фанни самарали ўзлаштиришга эришиш.

Модулли ўқитиш фаннинг асосий масалалари бўйича умумлаштирилган маълумотлар берувчи муаммоли ва йўриқли маърузалар ўқилишини тақозо этади. Маърузалар талабаларнинг ижодий қобилиятини ривожлантиришга қаратилмоғи лозим⁶.

⁶Pucciarelli F., Kaplan Andreas M. Competition and Strategy in Higher Education: Managing Complexity and Uncertainty, Business Horizons, 2016. Volume 59

Модул амалий ва лаборатория машғулотлари маърузалар билан бирга тузилиши, улар маърузалар мазмунини ўрганиладиган янги материал билан тўлдирилиши керак.

**1.6. Ўқув жараёнини ташкил этиш ва унинг сифатини таъминлаш
борасидаги илғор хорижий мамлакатлар таълим тажрибалар
замонавий ёндашувлар.**

**Модулни ўқитишнинг самарадорлигини оширишга эришиш учун
ўқитишнинг қуйидаги усуллари қўллаш мумкин:**

- муаммоли мулоқотлар;
- эвристик суҳбатлар;
- ўқув ўйинлар;
- лойиҳалаш ва йўналтирувчи матнлар ва ҳоказо.

Ўқитишнинг модул тизими мазмунидан унинг қуйидаги афзалликлари аниқланди:

- фанлар ва фанлар ичидаги модуллар орасидаги ўқитиш узлуксизлигини таъминланиши;
- ҳар бир модул ичида ва улар орасида ўқув жараёнини барча турларининг методик жиҳатдан асосланган мувофиқлигини ўрнатилиши;
- фаннинг модулли тузилиш таркибининг мосланувчанлиги;
- талабалар ўзлаштириши мунтазам ва самарали назорат (ҳар қайси модулдан сўнг) қилиниши;
- талабаларнинг зудлик билан қобилиятига кўра табақаланиши (дастлабки модуллардан сўнг ўқитувчи айрим талабаларга фанни индивидуallasштиришни тавсия этиши мумкин);
- ахборотни «сиқиб» бериш натижасида ўқитишни жадаллаштириш аудитория соатларидан самарали фойдаланиш ва ўқув вақти таркибини

маърузавий амалий (тажрибавий) машғулотлар индивидуал ва мустақил ишлар учун ажратилган соатларни – оптималлаштириш.

Бунинг натижасида талаба етарли билимларга кўникмага эга бўлади.

Модулли методика асосида ўқитишда фаолиятлик, тизимли квантлаш, кизиқтириш, модуллилик, муаммолилик, когнитив визуаллилик, хатоликларга таяниш тамойилларига мувофиқ ишлаб чиқирилиши лозим.

Ўтказилган тадқиқотларга кўра модулли методика асосида ўқитишнинг қуйидаги тамойиллари очиқ берилди.

1. Фаолиятлилик тамойили: Бу тамойил мутахассиснинг касбий фаолияти мазмунига мувофиқ шаклланишини англатади. Бу тамойилга кўра модулар фан бўйича фаолият ёндашуви ёки тизимли фаолият ёндашув асосида тузилиши мумкин. Модулли ўқитиш технологиясига фан бўйича фаолият ёндашувида модуларни ўқув режаси ва дастурлар таҳлили натижасида тузишни тақозо этади. Тизимли фаолият ёндашувида модулар блоки мутахассиснинг касбий фаолияти таҳлили асосида шакллантирилади.

2.Тизимли квантлаш усули - бу принцип дидактик бирликлар умумлаштирилган назарияларининг талабларига асосланади.

Модулда тизимли квантлаш тамойили ўқув материалининг тегишли тузилмасини тузиш йўли билан эришилади. Модул умумий кўринишда қуйидаги элементлардан иборат бўлиши мумкин:

- тарихий - бу муаммо теорема масала кашфиёт ва тушунчаларнинг тарихига қисқача шарҳ бериш;
- муаммоли - бу муаммони шакллантириш;
- тизимли - бу модул таркиби тизимини намоён этиш;
- фаоллаштириш - бу янги ўқув материални ўзлаштириш учун зарур бўлган таянч иборалар ва ҳаракат усуллари ажратиб кўрсатиш;
- назарий - бу асосий ўқув материали бўлиб, унда - дидактик мақсадлар муаммони ифодалаш гипотезани асослаш муаммони ечиш йўллари очиқ кўрсатилади;

- тажрибавий - бу тажрибавий материални (ўқув тажрибаси тажрибавий ишни) баён этиш;
- умумлаштириш - бу муаммо ечимини ва модул мазмунини умумлаштириш;
- жорий этиш- бу ҳаракатларнинг янги усуллари ишлаб чиқиш ва ўрганилган материални амалиётда қўллаш;
- хатоликлар – талабаларнинг модул мазмунини ўрганишдаги ўзлаштиришда кузатиладиган хатоликларини очиб ташлаш, уларнинг сабабини аниқлаш ва тузатиш йўллари кўрсатиш;
- боғлиқлик - ўтилган модулни бошқа модуллар билан шу жумладан ёндош фанлар билан боғлиқлигини намоён этиш;
- тест ва топшириқлар ёрдамида баҳолаш - модул мазмунини талабалар томонидан ўзлаштириш даражасини назорат қилиш ва баҳолаш⁷.

Ўқув материалнинг ўзлаштирилишига машғулотлар пайтида модулнинг амалий аҳамияти қай даражада очиб кўрсатилганлиги модул мазмунининг бошқа модуллар билан боғлиқлиги шу модулни ўрганишдаги талабаларнинг бир хил хатоликлари таҳлили муҳим аҳамиятга эга.

3. Қизиқтириш тамойили - бу тамойилнинг моҳияти таълим олувчининг билим олиш фаолиятини рағбатлантиришдан иборат бўлади. Модулнинг ўқув материалига қизиқишни уйғотиш, билим олишга рағбатлантириш, машғулотлар пайтида фаол иштирок этиш, ижодий фикрлашга даъват этиш модулнинг тарихий ва муаммоли элементларининг вазифалари ҳисобланади.

⁷Pucciarelli F., Kaplan Andreas M. Competition and Strategy in Higher Education: Managing Complexity and Uncertainty, Business Horizons, 2016. Volume 59

4. Модуллилик тамойили - бу тамойил ўқитишни индивидуаллаштиришнинг асоси бўлиб хизмат қилади.

- Биринчидан модулнинг динамик тузилмаси фан мазмунини уч хил яъни тўла қисқартирилган ва чуқурлаштирилган кўринишда намоён этиш имкониятини беради. Ўқитишнинг у ёки бу турини танлаш талабанинг ўзига ҳавола қилинади.
- Иккинчидан модул мазмунини ўзлаштиришда ўқитиш усули ва шаклларнинг турлилигида ҳам модуллилик намоён бўлади. Бу эса ўқитишнинг фаоллаштиришга шакл ва усуллар (диалог, мустақил ўқиш, ўқув, имитацион ўйинлар ва ҳоказо) ҳамда муаммоли маърузалар семинарлар маслаҳатлар бўлиши мумкин.
- Учинчидан модуллилик янги материални поғонасимон ўзлаштиришда таъминланади, яъни ҳар бир фан ва ҳар бир модулда ўқитиш оддийдан мураккабга қараб йўналган бўлади.
- Тўртинчидан модулга кировчи ўқув элементларининг мосланувчанлиги туфайли ўқув материални мунтазам равишда янгилаб туриш имконияти туғилади.

5.Муаммолилик тамойили - муаммоли вазиятлар ва машғулотларни амалий йўналтирилганлиги ўқув материалининг ўзлаштирилиш самарадорлигини ошишига имкон беради.

Машғулотлар пайтида гипотеза қўйилади, унинг асосланганлиги кўрсатилади ва муаммонинг ечими берилади. Кўпчилик ҳолларда бизнинг ўқитувчилар дарсларда фақатгина далиллар келтирадилар. Масалан АҚШда ўқитувчи масалани ўрганиш услубини, ўзи қўйган муаммонинг ечим йўлларини, тажриба хусусиятини, унинг натижаларини кўрсатади ва тушунтиради. Яъни у тадқиқотчи ёки маслаҳатчи сифатида намоён бўлади. Биринчи навбатда айниқса ана шу нарса талабани қизиқтириб қўяди унда ижодий фикрлаш ва фаолликни туғдиради.

6.Когнитив визуаллик (кўз билан кузатиладиган) тамойили - бу тамойил психологик-педагогик қонуниятлардан келиб чиқади. Ўқитишдаги кўргазмалар нафакат сўроқ вазифасини, шу билан бирга когнитив вазифани бажарган тақдирдагина ўзлаштириш унумдорлигини оширади. Айнан шунинг учун когнитив графика-сунъий интеллект назариясининг янги муаммоли соҳаси бўлиб, мураккаб объектлар компьютер суратчалари кўринишида тасвирланади. Модулнинг таркибий тузилмаси бўлиб рангли бажарилган когнитив-график ўқув элементлари хизмат қилади.

Шунинг учун расмлар модулнинг асосий бош элементи ҳисобланади. Бу эса:

- Биринчидан талабанинг кўриш ва фазовий фикрлаш қобилиятини ривожлантиради;
- Иккинчидан ўқув материали мазмунини ўзида зич жойлаштириб равшан кўрсатувчи расм талабада тизимли билим шаклланишига ёрдам беради.
- Учинчидан рангли суратлар ўқув материални қабул қилиш ва эслаш самарасини оширади ҳамда талабаларни эстетик тарбиялаш воситаси бўлиб хизмат қилади.

Кўргазмали маълумот оғзаки маълумотдан кўра аҳамиятлироқ ва унумлироқдир. Кўриш механизмининг маълумотни ўтказиш қобилияти эшитишникидан кўра анча юқоридир. Бу эса ўз навбатида, кўриш тизимида инсон қабул қилинадиган маълумотнинг қарийб 90 фоизини етказиш имкониятини беради. Ундан ташқари кўргазмали маълумот бир вақтнинг ўзида берилади. Шунинг учун маълумотни қабул қилиш ва эслашга оғзаки маълумотдан кўра кам вақт талаб этилади. Кўргазмали маълумот ишлатилганда таассурот ҳосил бўлиши оғзаки баёндан кўра ўртача 5-6 маротаба тезроқ кечади⁸.

⁸Pucciarelli F., Kaplan Andreas M. Competition and Strategy in Higher Education: Managing Complexity and Uncertainty, Business Horizons, 2016. Volume 59

Инсоннинг кўргазмали маълумотга ишончи, оғзаки маълумотдан кўра юқори бўлади. Шунинг учун "юз бор эшитгандан кўра, бир бор кўрмоқ афзалроқдир" деб бежиз айтилмаган.

Шу билан бирга кўргазмали маълумотда қабул қилиш ва эслаш унуми уни кўрсатилиши орасидаги муддатни узоқлигига боғлиқ бўлмайди. Оғзаки маълумотнинг ўзлаштирилиши эса, бунга боғлиқ бўлади. Ўрни келиб яна бир муҳим тафсилотни қайд этиш лозим: символли-кўргазмали маълумотни қабул этиш ўқитиш самарасини оширади яъни ўқув-илмий адабиётдан ва компьютер техникаси воситасида олинadиган маълумотни кўпайтириш учун шарт-шароит яратиш зарур. Бу эса ўқитишни индивидуаллаштириш зарурлигини кўрсатади.

7.Хатоликларга таяниш тамойили - бу тамойил ўқитиш жараёнида доимий равишда хатоликларни излаш учун вазиятлар яратилишига талабаларнинг руҳий фаолияти функционал тизими таркибида олдиндан пайқаш тузилмасини шакллантиришга қаратилган дидактик материаллар ва воситаларни ишлаб чиқишга йўналтирилган бўлади.

Бу тамойилнинг амалга оширилиши талабада танқидий фикрлаш қобилиятини ривожланишига ёрдам беради.

8.Ўқув вақтини тежаш тамойили - бу тамойил талабаларда индивидуал ва мустақил ишлаш учун ўқув вақтининг захирасини яратишга йўналтирилган бўлади. Тўғри ташкил қилинган модулли ўқитиш ўқиш вақтини 30% ва ундан ортиқ тежаш имкониятини беради. Бунга эса модулли ўқитишнинг барча тамойиллари тўла амалга оширилганда, ўқув жараёни компьютерлаштирилганда ёндош фанларнинг ўқув дастурлари мувофиқлаштирилганда эришиш мумкин.

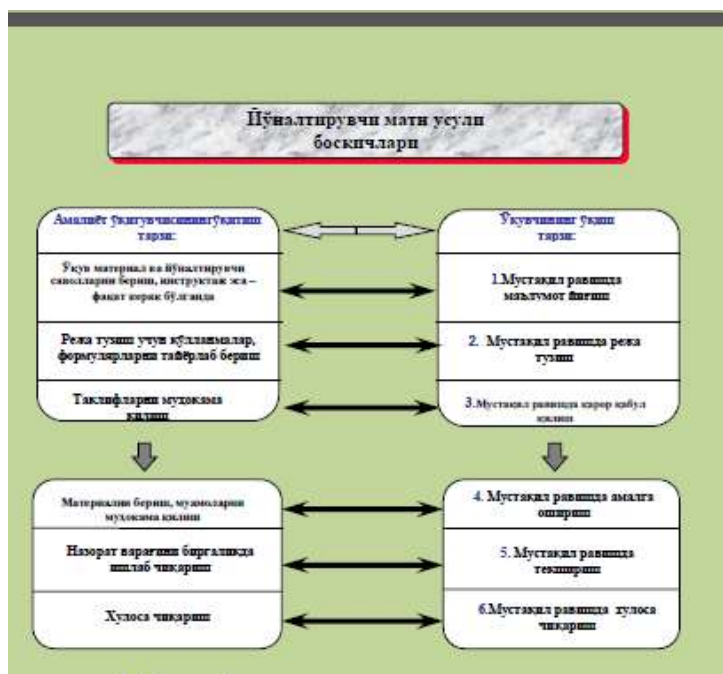
Ўтказилган назарий ва амалий изланишлар натижасида модулли ўқитиш – талабаларнинг билим имкониятларини ижодий қобилиятларини ва амалий кўникмаларини ўрганиш даражаларини ривожлантиришда ижобий самара бериши аниқланди. Модулли методика асосида ўқитишда фан таркибидаги модуллар орасидаги узвийликни таъминлашга ўқитишни жадаллаштиришга

талабаларнинг ўзлаштиришини мунтазам назорат қилишга ва баҳолашга қизиқтириш асосида амалий фаолиятга ўргатишга ҳамда ўқув материални босқичма-босқич ўқитиш орқали фанни самарали ўзлаштиришга эришилади.

1.2.2. Ўқитишнинг 4 поғонали усули

Бу усул АҚШ да пайдо бўлиб саноат корхоналарида конвейерли ишлаб чиқариш кўпайган сари шундай ўргатиш усуллари зарур бўлиб қолдики, ишчилар бир хилда қайтариладиган қўл кўникмаларини иложи борида тез ва мукамал равишда ўрганиб олишлари керак эди⁹.

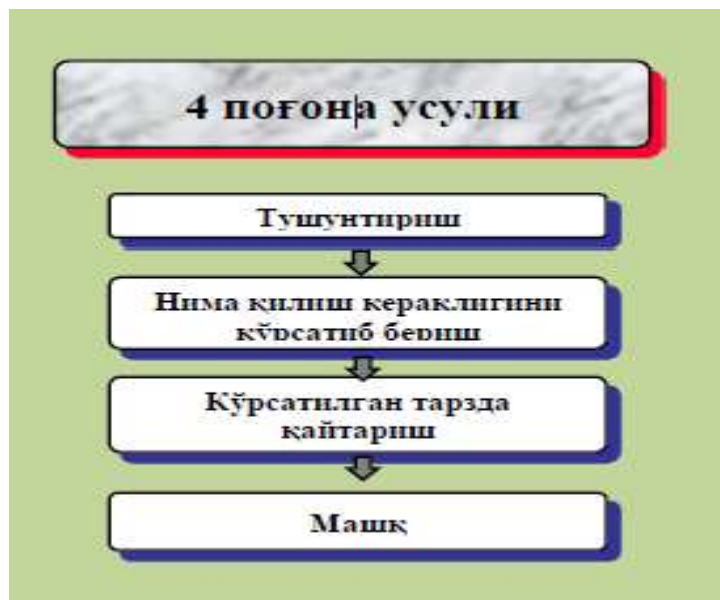
Бу усулда амалий кўникмаларни ўзлаштириш жараёни 4 поғона доирасида кечади. Бу поғоналарнинг номи: «Тушунтириш», «Нима қилиш кераклигини кўрсатиб бериш», «Кўрсатилган тарзда қайтариш», «Машқ қилиш».

Яъни амалиёт ўқитувчиси талабаларга аввал кичикроқ бир иш босқичини тушунтириб беради, кейин нима қилиш кераклигини қилиб кўрсатади. Сўнг талаба шу иш босқичини кўрсатилган тарзда қайтариши

⁹Pucciarelli F., Kaplan Andreas M. Competition and Strategy in Higher Education: Managing Complexity and Uncertainty, Business Horizons, 2016. Volume 59

(имитация қилиши) керак. Талаба қайтариб қилаётган пайтида амалиёт ўқитувчиси хатоларини тўғрилаб туради (мақтайди ёки танқид қилади).

Ундай кейин эса шу иш босқичи машқ тарзида талаба уни мукаммал ўзлаштиргунича кўп маротаба қайтарилади.

Бу усул психологияда асосланган бўлиб, бихевиоризм (яъни инсон ўзини тутишига оид) назариялардан олинган. Дастлаб ҳайвонлар устида ўтказилган экспериментлар йўлида олинган натижалар кейинчалик инсонга нисбатан қўлланила бошланган. Бу ерда қўзғовчи ва реакция каби элементлар ҳамда конкрет ўлчаниши мумкин бўлган кўрсаткичлар муҳим роль ўйнаган. Чунки олимлар фикри бўйича режа асосида ишлатилган ташқи қўзғовчилар ва назорат қилиниши мумкин бўлган реакцияларгина етарли даражада текширилиши мумкин ва шундан келиб чиқиб, умумий илмий хулосалар чиқариш мумкин деб ҳисобланган.

Қуйидаги илмий хулосаларни таъкидлаб ўтиш зарур:

1. Ўзлаштириш (ўрганиш) - бу «қўзғаш таъсири-реакция» кетма-кетлиги такрорланишининг натижасидир. Шу такрорлар сони қанча кўп бўлса ўзлаштириш натижаси шунча яхши бўлади. («Такрор орқали ўрганиш» принципи).

2. Иккинчи қўзғовчи биринчи қўзғовчи билан биргаликда тез-тез ишлатилиб турса, у биринчи қўзғовчининг ўрнини боса олади. («Шартли рефлекслар орқали ўрганиш» принципи).

3. Ўзлаштиришда эришилган яхши натижалар мактаб турилса, бундай натижалар кўпайиб бораверади. («Кучайтириш орқали ўрганиш» принципи).

4. Аниқ бир мақсадга қаратилган тарзда ишлатилган мақтов ва жазолар орқали деярли исталганча тегишли ўзини тутиш тарзлари ўзлаштирилиши ва яна йўқ қилиниши мумкин.

Амалиётда ўрганиш учун эса бундан қуйидаги хулосалар чиқарилди:

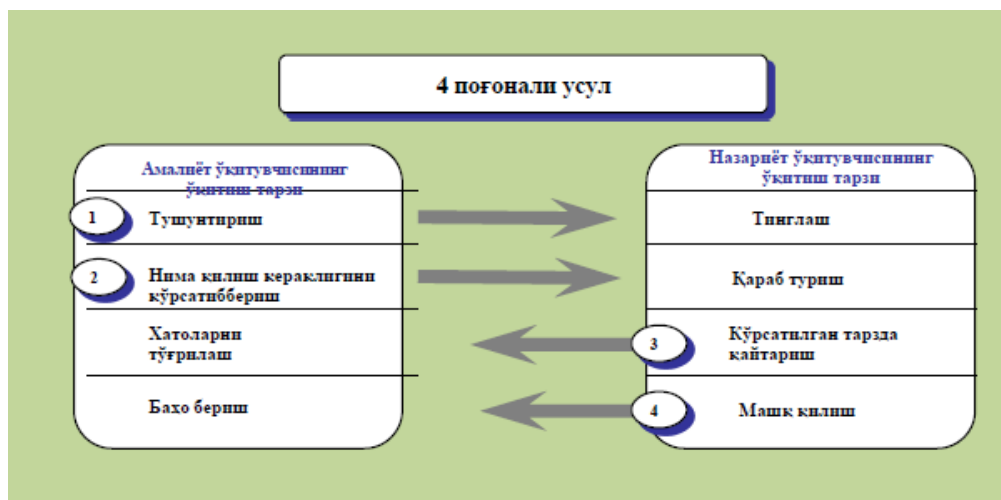
Қўзғовчи сифатида берилган ҳар бир қисқа саволга иложи борица тўғри жавоб берилиши билан уни дарров (масалан «Яхши жавоб!» деб) мактаб кўйиш керак. Нотўғри жавоб ҳам очик ва ойдин танқидланиши (танбеҳланиши) лозим.

Ёки амалиётда: талабалар бир иложи борица қисқа иш босқичи билан таништирилади, сўнг уни қайтарадилар ва то уни мукамал билмагунларича машқ қиладилар. Бу ҳам очик ва ойдин танқид олиниши керак. Бу ерда кичик ўқув босқичлар катта аҳамиятга эга.

Бугунги кунда бу усулга баъзи дидактик элементлар қўшилиб, мукаммалаштирилди. Бундан ташқари босқичларни бироз мураккаброқ қилишга ҳаракат қилинмоқда. Яъни шундай машқлар ҳам киритилиши мумкинки улар доирасида талаба бирданига бир неча кўникмалар ва операцияларни амалда бажариши керак. «Тушунтириш» ва «нима қилишни кўрсатиб бериш» поғоналари эса босқичма-босқич амалга оширилади.

Ҳайвонлар устида муваффақиятли ўтказилган экспериментлар асосида олимлар инсон ўзини тутишини истаганча манипуляция қилиш (бошқариш) мумкин деб ҳисоблаб инсон фикрлашидаги ички жараёнларни батамом эътибордан ташқарида қолдиришган чунки улар фақат бир жонзот ташқи қўзғовчиларга қандай реакция қилишларини ўлчаган холос.

Кўникмаларни ўргатишда эса бу усул ўзини жуда ҳам яхши оқлади. Шунинг учун бу усул касбий-техникавий соҳаларда энг аввало иш ўрнида керакли кўникмаларни ўргатишда келажакда ҳам муҳим роль ўйнайди.

4 поғона усули доирасидаги ҳаракатлар

4 поғона деб қуйидаги поғоналар аталади. Улар давомида бир амалиёт ўқитувчиси бир талаба ҳаракат қилади:

1-поғона: Амалиёт ўқитувчиси нима қилиш кераклигини тушунтиради. У талабаларга маълум бир иш босқичи ёки бир кўникмани қўллаш учун керакли барча маълумотларни беради. Талабалар эса амалиёт ўқитувчиси оғзаки тушунтиришларини тинглашади.

2-поғона: Амалиёт ўқитувчиси тушунтирилган иш босқичи қандай қилиниши кераклигини қилиб кўрсатади, талабалар эса қараб туришади. Одатда амалиёт ўқитувчиси нима қилаётгани ҳақида талабаларга изоҳлар (комментарийлар) бериб боради. Яъни бу ерда демонстрация (намойиш этиш) тушунчаси ҳам ишлатилиши мумкин.

3-поғона: Амалиёт ўқитувчиси кўрсатиб берган иш босқичини кўрсатилган тарзда қайтарадилар. Амалиёт ўқитувчиси улар қилаётган иш юзасидан ўз фикрини билдириб, хатоларни тўғрилаб туради. **4-поғона:** Ҳар бир талаба иш босқичини кўрсатилган тарзда қайтариб, кўрганидан ва иш босқичини тўғри бажариш бўйича амалиёт ўқитувчисининг изоҳларни

тушунганидан кейин, бу иш босқичи кўп маротаба машқ қилинади ва кераклигича яъни мақбул натижага эришилмагунича такрорланади.

Бундан кейин амалиёт ўқитувчиси кейинги иш босқичига ўтади. Бу босқич ҳам 4 поғонадан иборат¹⁰.

Бу 4 поғона усулининг асосий белгиси шуки

- амалиёт ўқитувчиси томонидан бошқарилган назарий ва амалий маълумот бериш даврлари (фазалари) энг бошида туради сўнг эса талабаларнинг ҳаракатлари билан алмашинади;
- талабаларнинг ҳаракатлари амалиёт ўқитувчиси кўрсатиб берган ҳаракатлар доираси билан чекланган;
- талабалар индивидуал ўрганишга (ўзлаштиришга) йўналтириладилар лекин мустақил фикрлашга ҳақлари йўқ;
- иш ташкиллаштириши (иш тартиби) одатда ҳеч қандай янгича ёндашувларга йўл қўймайди.

4 поғона усули доирасидаги йўл-йўриқлар.

1-поғона: Тушунтириш-қизиқтириш (мотивация). Маълумот бериш.

Амалиёт ўқитувчиси биринчи навбатда инструктажни ўқув хонасида ёки иш ўрнида ўтказмоқчилигини ҳал қилади. Бу инструктаж моҳияти ва турига боғлиқ. У инструктаж вақти 20-30 дақиқадан ошиб кетмаслигини режалаштиради.

Топшириққа қаратилган иш инструктажи талабаларни қизиқишини ўйғотишдан бошланади, чунки уларнинг қизиқиш ва эътибори ўрганилаётган нарсага қаратилиши керак.

Сўнг амалиёт ўқитувчиси талабаларга амалий топшириқни бажариш учун керакли барча маълумотларни беради ва бажариладиган жараёнларни тушунтиради. Шу пайтда у ўзи амалий тажрибасидан таниган барча ўқув-дидактик материаллардан масалан чизмалар иш режалари эксплуатация

¹⁰Pucciarelli F., Kaplan Andreas M. Competition and Strategy in Higher Education: Managing Complexity and Uncertainty, Business Horizons, 2016. Volume 59

бўйича инструкциялар, инструментлар ва хом-ашёлардан кўргазмали материаллар сифатида фойдаланиши мумкин.

Амалиёт ўқитувчиси иш босқичларини уларнинг кетма-кетлигида тушунтиради ва керак бўлса талабаларга шу босқичларни ўзларининг иш режаларига киритишларини талаб қилади.

Шу пайтда ўзида у талабаларга сифат фарқини намойиш этиш мақсадида яхши ва ёмон синов иши мисолларини кўрсатиши мумкин. талабалар нисбатан пассив бўлишади улар тинглашади ва қараб туришади.

2-поғона: Нима қилишни кўрсатиб бериш - демонстрация (намойиш). Бу поғонада амалиёт ўқитувчиси тушунтирган иш босқичларини ўзи қилиб кўрсатади. Бунинг учун у аввал керакли иш ўрнини пухталиқ билан тайёрлаб қўйган бўлади ва ўша иш ўрнида демонстрацияни (намойишни) ўтказади. Ишни бажариш учун керакли барча инструментлар хом-ашёлар ва иш режаси ҳамда керак бўлса тегишли станок (ускуна) тайёрлаб қўйилган бўлиши керак.

Намойиш қилаётган пайтда амалиёт ўқитувчиси талабалар диққат билан қараб туришларини таъминлайди.

Бирор кўникмани 3 марта намойиш қилиниши тавсия этилади:

1 - намойиш: оддий тезликда ўтказилади; талабаларда тўла ва ҳақиқий тасаввур пайдо бўлиши учун.

2 - намойиш: атайин секин тезликда ўтказилади; ҳар бир босқични алоҳида ва хусусиятларни яхшироқ кўрсатиш ҳамда меҳнат хавфсизлиги қоидаларини тушунтириш учун.

3 - намойиш: оддий тезликда ўтказилади; кўникмани яна бир марта тўла равишда кўрсатиш ва талабаларда «ички суръат» (яъни аниқ тасаввур) пайдо бўлиши учун.

Намойиш қилаётган пайтда амалиёт ўқитувчиси ҳар бир қадамини изоҳлаб боради. Сўнг бевосита инструктаж қисми тугайди.

3-поғона: Кўрсатилган тарзда қайтариш - тақлид (имитация). Энди эса талабаларнинг ҳар бири амалиёт ўқитувчисининг ҳаракатларини у

кўрсатган тарзда қайтаришлари керак. Талабалар ишлаётган пайтда амалиёт ўқитувчиси ўз фикрини билдиради, яхши ишни мактаб ёмон ишни танқид қилади ва нима қилишни яна бир марта кўрсатади.

Ҳамма талабалар иш жараёнини тушунганлигини кўрганидан кейин амалиёт ўқитувчиси машқ қилишни бошлашга белги беради.

4-чи поғона: Машқ қилиш. талабалар доимий такрорлаш орқали инструмент ва ускуналарда иш жараёнларини машқ қилишлари учун амалиёт ўқитувчиси уларга етарлича хом ашёлар бериб қўяди.

Ҳар бир талаба ўзи ишлайди ва бир хил ишлаш усуллари қўллайди.

Агар иш натижаларининг сифати мақбул натижа стандартига (олдиндан белгиланган сифат мезонларига - аниқ мақсадларга) жавоб берса иш тугатилиши мумкин. Амалиёт ўқитувчиси бу ерда назоратчи вазифасини бажаради.

Эслатма:

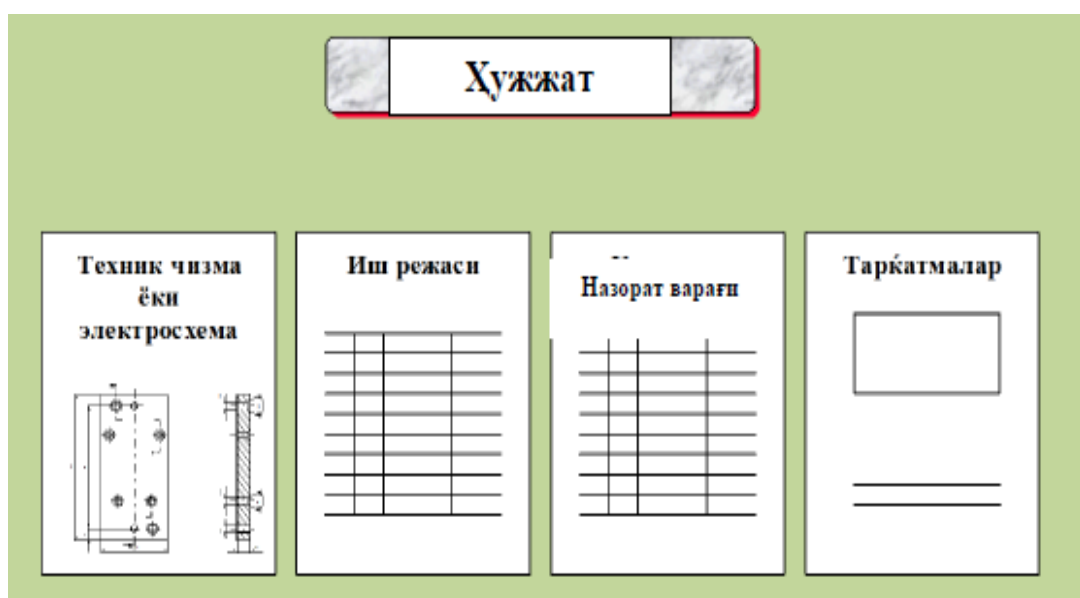
1-2 - босқич давомида амалиёт ўқитувчиси талабаларда дастлабки билимлар бор ёки йўқлигини аниқлаши мумкин. Агар дастлабки билимлар даражаси етарлича бўлмаса бу ҳолда у назарий дарс ўтказиши керак.

Дидактик ва машқ материалларини тайёрлаб қўйиш. 4 поғона усули кўп ва катта тайёргарликлар кўришни талаб қилмайди яъни жуда оз воситалар билан ҳам ишлаш мумкин.

Дидактик ва машқ материаллар сифатида одатда асл (оригинал) иш ҳужжатлари ишлатилади масалан техник чизмалар ёки бирор электросхема иш босқичлари ва изоҳлар кўрсатилган жадвал шаклидаги иш режаси ҳамда контроль варағи унда талабанинг натижаси ёзиб қўйилади. Маслаҳат: чизмаларни плёнкага чиқарилмайдиган қилиб солиб қўйган яхши ва талабаларга кўриш учун бериш керак. Иш режасини эса шахсий меҳнат воситаси сифатида ҳар бир талаба ўзи тўлдириши керак. Бу мақсадда амалиёт ўқитувчиси тегишли формулани тайёрлайди ва талабаларга тўлдириш учун тарқатади.

Назорат ёки баҳолаш варағи ҳам формула шаклида бўлиши керак натижаларнинг исботи сифатида машқлар тугаганидан кейин ўзида сақлаб қолади.

Қўшимча равишда талабаларга тарқатма материаллар (тарқатмалар) берилиши мумкин. Тарқатмалар - дарсликлар ёки эксплуатация бўйича инструкциялардан олинган қисқа маълумотлар (экстрактлар) бўлиши мумкин.

Машқ материаллари - амалий машғулоти бажариш пайтида керакли хом-ашёлар, чиқим материаллари ва ёрдамчи материаллар ҳисобланади.

Керакли машқ материалларини амалиёт ўқитувчиси одатда бир йил олдиндан режалаштиради. Ҳисоб асосини ташкил қиладиган маълумотлар: бир йилда таълим оладиган талабалар сони бир йилда ўтказиладиган машқлар сони ва бунинг учун керакли хом-ашё чиқим ва ёрдамчи материаллар миқдори.

Бундай режаларни тузиш учун амалиёт ўқитувчиси шундай бир ҳужжатни ишлаб чиқариши керакки, унда қуйидаги индикаторлар (маълумотлар) бўлиши керак:

- барча курслар давомида ўтказиладиган машқлар рўйхати (номи ва сони);
- бирор техник чизма мавжудлиги ;
- бу машқлар бўйича хом ашё кўрсаткичлари (ҳар бир нарсанинг тайёр ҳажми плюс чиқими);
- зарур бўладиган инструментлар, текшириш ва ўлчаш инструментлари ёрдамчи воситалар асбоб-ускуналар тўғрисида маълумотлар;
- кўникмалар ва тахминан қанча вақт кетиши тўғрисида маълумотлар.

Режалаштиришда эътибор бериш керак бўлган кейинги нарсаси - бу инструментларнинг ҳисобдан чиқарилиши. Буни инобатга олиш лозим негаки амалиёт ўқитувчиси қачон ва қандай миқдорда инструментлар алмашиши керак бўлишини билиши зарур.

Тайёрлаб қўйиладиган инструментларни биз икки турга бўламиз:

☐ лабораторияда умумий фойдаланиш учун мўлжалланган инструментлар (масалан қимматбаҳо ўлчаш воситалари камдан-кам ишлатиладиган махсус инструментлар),

☐ иш ўрнида индивидуал фойдаланиш учун мўлжалланган инструментлар (талабага бериб қўйилади),

☐ асбоб-ускуналарга тааллуқли инструментлар

☐ амалиёт ўқитувчисининг инструментлари ва ҳоказо.

Ҳар бир талабада ўзининг индивидуал инструментлари бўлса, фақат шундагина ҳамма талабалар машқларни бир вақтда бажаришлари мумкин.

Агар буни иложиси бўлмаса, бошқа ташкилий ечимлар топилиши керак масалан инструментларни галма-гал ишлатилиши машқлар алмашилиши ва бошқа ечимлар.

**Ўқув жараёнини ташкил этиш ва унинг сифатини таъминлаш
борасидаги илғор хорижий мамлакатларда қўлланиладиган
йўналтирувчи матн усули**

Йўналтирувчи матн усули ўтган асрнинг 70 йилларида «Daimler Benz» корхонасининг Гаггенау шаҳридаги (Daimler Benz AG (Gaggenau)) ўқув устахонаси томонидан ишлаб чиқарилган. Бу усул товуш ва тасвирли презентациялар билан жиҳозланган мустақил ўрганиш дастурлари шаклидаги лойиҳавий касб-ҳунар таълимига қўшимча сифатида ишлаб чиқарилган¹¹.

Бошланғич шаклида бу усул касб-ҳунар таълими амалиётчилари томонидан ишлаб чиқарилган, кейинчалик эса назарий жиҳатдан асосланиб илмий асосда такомиллаштирилиб, олий таълимда қўлланила бошланган.

Йўналтирувчи матн усулида қуйидаги 6 босқич фарқланади;

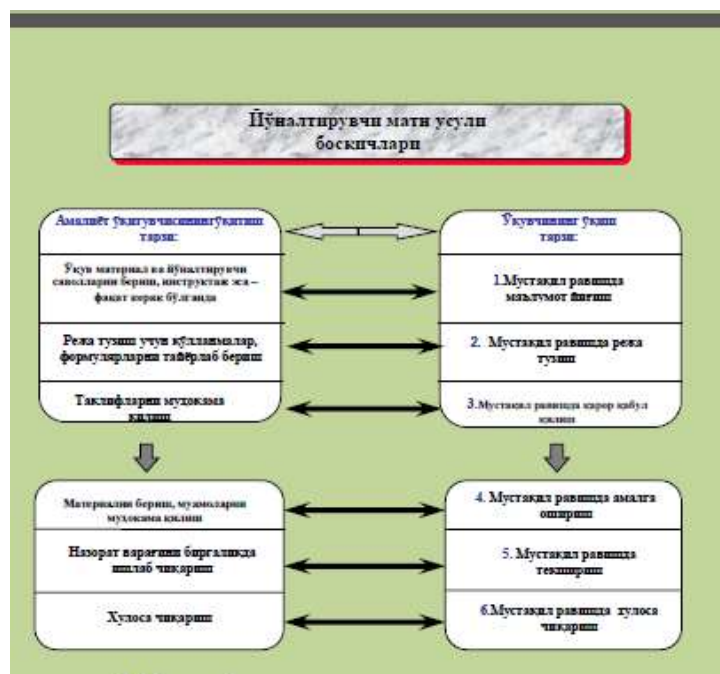
улар айланасимон ҳаракатда алмашишади:

1. Маълумот йиғиш
2. Режалаштириш
3. Қарор қабул қилиш
4. Амалга ошириш
5. Текшириш
6. Хулоса чиқариш

¹¹Harmonising Approaches to Professional Higher Education in Europe. EURASHE. 2013. Retrieved 2014-10-17.

Бу босқичлар ҳаммаси талаба томонидан амалга оширилади. Бу усулни ишлаб чиқарилишига сабаб лойиҳалар устида иш билан боғлиқташкилий муаммолар эди, унки талабалар ҳар хил тезликда ишлашлари туфайли бутун гуруҳ учун инструктаж ўтказишга қулай вақтни топиш қийин эди. Бир талаба ҳаммадан тез ишлаб янги кўникмани ўрганишга тайёр бўлган бўлса, секинроқ ишлаган талабалар учун эса янги инструктажнинг фойдаси жуда кам эди. Қайтага янги инструктаж уларнинг ишларига халал бергандай ёки кераги йўқ тўхталиш каби туюлар эди. Яъни талабалар қизиқиши (мотивацияси) қисман барбод қилинади.

Йўналтирувчи матнлар ёрдами билан мустақил инструктаж имконияти пайдо бўлди ва ҳар бир талаба айнан унга янги кўникма учун билимлар керак бўлган пайтда шу билимларни олиши мумкин бўлди.

Энг биринчи йўналтирувчи матнлар - бу асли оғзаки равишда ўтказиладиган инструктажларнинг ёзма шакли эди. Лекин барибир барча махсус маълумотлар талабаларга иложи борица оғзаки берилар эди.

Бугунги кунда эса йўналтирувчи матнлар шундай тузилганки талабалар йўналтирувчи саволлар ёрдамида ўзлари керакли маълумотларни (китоб жадвал инструкция видеокассеталар ёки компьютер дискларидан олиб) ишлаб чиқаришни ўрганишади.

Натижада ҳозир янги бир ўргатиш усули ва янги бир ўрганишни ташкиллаштириш тарзи вужудга келди. Унинг асосий белгиси - бу талаба кўпроқ мустақил равишда ўрганишидир; амалиёт ўқитувчиси эса заифроқ талабалар билан кўпроқ шуғулланиши мумкин бўлиб қолди. Талабаларнинг мустақил ишлаши эса ўз навбатида қўшимча фойда келтирмоқда: юқорироқ кўникма ва қобилиятлар соҳасида яъни биргаликда мулоқотда бўлиш, биргаликда режа тузиш, қарор қабул қилиш ҳамда ўз ишини текшириш каби қобилиятлар ривожланади.

Командада (биргаликда) ишлаш орқали муайян ижтимоий компетенциялар ривож топади ва уларга мўлжалланган мақсадлар ҳам белгиланиши мумкин бўлди. Кўриб турибмизки, вақт ўтган сари йўналтирувчи матн усули қўлланишининг маъноси ўзгарди чунки бугунги кунга келиб бу усул айнан ўша «пойдевор квалификациялар» деб аталган қобилиятларни ривожлантириш мақсадида қўлланади. Бу тушунчани Германияда таълимот мунозарасига меҳнат бозори тадқиқотчиси Д. Мертенс киритган. У бу тушунча билан асосан услубий компетенцияларни (яъни фикрлаш, ташкиллаштириш ва режалаштириш усуллари) атаган.

Ҳозирги кунда эса бу тушунча билан шундай қобилиятлар кўникма ва ўзини тутиш тарзлари аталадики, улар айнан шу касб-ҳунарга оид квалификациялардан ташқари ва уларга қўшимча сифатида барча бошқа касб-ҳунарларда керак бўладиган ҳатти-ҳаракатларни билдиради.

Булар орасида - мустақил режалаштириш амалга ошириш ва ўз ишини текшириш.

4 поғона усули билан солиштирадиган бўлсак бу усулда амалиёт ўқитувчисининг фаолияти кўпроқ дарсдан олдин ва дарсдан кейин қилинадиган ишлардан иборат. Лекин бевосита инструктаж жараёнида қилинадиган ишлар эмас; талабалар эса қайтага барча даврларда (фазаларда) мустақил ишлашади¹².

Йўналтирувчи матн усули доирасидаги ҳаракатлар

Таълим мақсади - мустақил ҳаракатланиш. Германияда таълимнинг энг муҳим мақсади - талабани малакали касбий фаолиятни бажаришга қодир қилиш, бунинг ичига эса мустақил режалаштиришни амалга ошириш ва текшириш киради.

Албатта мутахассислар бундай кенг малакага уларнинг иш жойидаги шарт-шароитлар ва имкониятлари доирасида жавоб бера оладилар.

¹²Harmonising Approaches to Professional Higher Education in Europe. EURASHE. 2013. Retrieved 2014-10-17.

Шу боис мустақил режалаштириш амалга ошириш ва текшириш деганда мутахассиснинг корхонадаги фаолият ваколатлари билан адаштириш мумкин эмас.

Мустақил ҳаракат қилиш дегани шуни англатадики мутахассис унга топширилган ишларни мустақил равишда яъни бировнинг бошқариб туришисиз амалга ошириши керак. Масалан бирор ишни бошлашдан олдин иш тартибини режалаштириш ишлаб чиқариш усулини белгилаш ёки керакли материалларни танлаш ва иш тугатилганидан кейин натижа сифати контролини ўтказиш.

Бундан ташқари мустақил ва маъсулиятли ишловчи мутахассислардан кутиладиган нарса шуки улар иш тартибини иқтисодий мезонлар асосида яъни тежамкорлик асосида режалаштириш ва амалга оширишлари керак. Яъни улар масалан тежамли ишлаб чиқариш усуллари ишлатиш материаллардан ёки энергиядан тежамли фойдаланиш усуллари билишлари керак.

Корхонада ўтказилаётган ўқув жараёнида «мустақил ҳаракатланиш» деб аталган ўқув мақсаднинг эришилиши фақат тасодифан бўлишига йўл қўйилмайди. Бу малакани систематик равишда ўргатиш таълим амалиётининг доимий омили бўлиши лозим.

Мустақил ҳаракатланишни ривожлантириш таълимнинг биринчи куниданоқ унинг таркибий қисми бўлиши лозим. Бунинг учун топшириқларни бажаришда режалаштириш ва текшириш вазифалари киритилиши лозим.

Мукаммал ҳаракат модели

Мукаммал ҳаракат модели - мустақил касбий ҳаракатланиш модели деб ҳам аталган модель - таъриф сифатида касбий-техникавий соҳада учрайдиган кўплаб иш фаолиятларига мос келади. Масалан мақсад кўринарли ўлчанарли

натижалардан иборат бўлган ҳолларда. Бу модель бир касбий ҳаракатни 6 та алоҳида ҳаракат босқичларига бўлади.

Мукаммал ҳаракатни амалга оширилишининг ўзи ўрганиш билан тенг деб ҳисобланади. Педагогик муаммо шундан иборатки ҳар бир алоҳида босқич бўйича бир стратегияни танлаш керакки талаба ҳам ҳаёлида (ҳаёлда синов сифатида ҳаракатни бажариш) ҳам амалда мукаммал ҳаракатларни бажариши таъминланиши керак.

Йўналтирувчи матн усули бу муаммони шундай ҳал қилади: бу усул ҳаёлда бажариладиган жараёнларни деярли ташқарига чиқаради. Яъни одатда фақат ҳаёлда бўлиб ўтадиган нарсалар бу усул бўйича ёзилиши ёки овоз чиқариб айтилиши керак.

Шунинг учун бу ерда бир неча тескари алоқа жараёнлари мавжуд.

«Маълумот йиғиш» (1) «Режалаштириш» (2) «Амалга ошириш» (4) ва «Текшириш» (5) босқичларини талаба деярли бутунлай ўзи ёки кичик гуруҳларда бажариши мумкин. «Қарор қабул қилиш» (3) ва «Хулоса чиқариш» (6) босқичларида эришилган натижалар эса амалиёт ёки назариёт ўқитувчилари билан батафсил муҳокама қилиниши керак.

Ўқув жараёнини бундай босқичларга бўлиниши талабаларни иложи борида кўпроқ мустақил ўрганишга туртки беради. Талабаларга «Маълумот йиғиш» ва «Режалаштириш» босқичларида ёзма ҳужжатлар масалан техник чизмалар жадваллар эслатмалар йўриқномалар ёки ўқитувчи ўзи тузган ҳужжатлар берилса мақсадга мувофиқ бўлади. Бундай ҳужжатлар мустақил ўрганиш жараёнини жуда яхши кучайтиради.

Амалиёт ўқитувчиси ўқув жараёнида модератор ролини ўйнайди яъни у ҳар бир босқич учун керакли маълумот материаларини тайёрлайди ва талабаларга мустақил маълумот йиғишда ёрдам бериб туради. У талабаларни аниқ мақсадга қаратилган иш-ҳаракат қилишига туртки беради талабанинг прогрессини назорат қилади ва ўқитувчилар билан биргаликда ўрганишдаги нуқсонларни бартҳараф этиш йўллари ҳақида ўйлайди.

Талаба эса ўз таълимининг фаол қатнашчиси бўлиб қолади. Энди у фақат тингловчи эмас балки бажариладиган топшириқ учун керакли барча маълумотларни йиғади ўз иш тартибини ва керакли вақтни ўзи режалаштиради ва қолаверса ўз иш натижасини ўзи баҳолайди. Буларнинг ҳаммасини талаба битта ўзи қилиши мумкин ёки бошқа талабалар билан биргаликда бажариши мумкин бу эса мақсадга ниҳоятда мувофиқ бўлади.

Ўқитувчилар шундай роль ўйнашлари ва ўзларини шундай тутишлари «пойдевор квалификациялар» деб аталган қобилиятлар ривожланишига жуда ҳам катта ёрдам беради, яъни мустақил ўрганиш мулоқот тузиш жамоада ишлаш ва энг муҳими ўз натижаларини ўзи баҳолаш ва иш-ҳаракатларини режалаштириш каби қобилиятларини ривожлантиради.

1.7. Ўқув жараёнини ташкил этишда лойиҳа усули

Лойиҳа усули йўналтирувчи матн усули билан чамбарчас боғлиқ чунки йўналтирувчи матн усули ишлаб чиқарилганлиги-нинг сабаби лойиҳалар устидаги ишларда пайдо бўлган муаммоларни ҳал қилиш бўлган.

Йўналтирувчи матн усули бугунги кунда шундай соҳаларда қўлланилмоқдаки у ерда ҳеч қандай лойиҳа ҳақида гап кетмайди. Лекин лойиҳа усули хусусан лойиҳалар билан ишлашни ўрганиш ўзлаштиришни кучайтириш мақсадида такоммилаштирилди.

Ҳозирги кунда бу иккита усулни бир биридан қуйидаги нуқтаи назардан фарқлашади:

- ☐ йўналтирувчи матн усули эътиборни мустақил ўрганишга қаратади;
- ☐ лойиҳа усули мустақил ўрганиш мақсадидан ташқари эътиборни керакли шахсий қобилиятлар ва кўникмаларни ўрганишга қаратади (яъни пойдевор квалификацияларга) чунки бу квалификациялар корхона ва фирмаларнинг амалиётида учрайдиган меҳнатни ташкиллаштириш шаклларига асосланган.

Лойиҳа усулининг концепцияси фирма ва кичик корхоналарнинг малакали ишчи-мутахассисларга қўйилган замонавий талабларига тўлароқ жавоб бериш мақсадида такомиллаштирилади. Чунки бугунги кунда меҳнат бозори нафақат юқори даражада таълим олган ишчи-мутахассис ва ҳунармандларни талаб қилмоқда. Бу ишчи-мутахассислардан ўз касб-ҳунари бўйича билим-кўникмаларидан ташқари ижтимоий ва шахсий компетенциялар соҳасига тегишли шахсий қарашларга эга бўлишлари талаб қилинмоқда. Бундай компетенциялар эса аффектив компетенциялар соҳасига тегишли компетенциялардир.

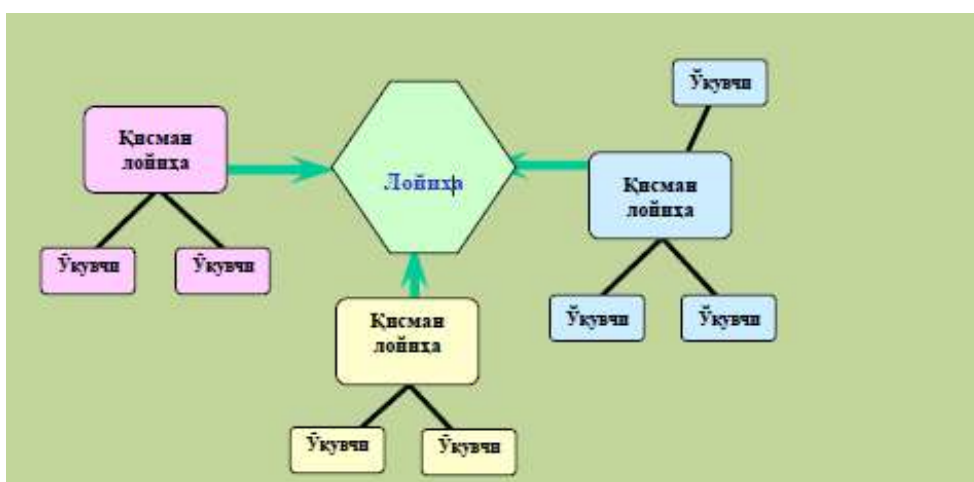
Бу дегани мутахассислар ўз касб-ҳунарларига оид билим-кўникмалардан ташқари мисол учун қуйидаги қобилиятларга эга бўлишлари лозим¹³:

- ☐ ташаббус кўрсатиш;
- ☐ муаммоларга систематик ёндашиш;
- ☐ қарорларни мустақил қабул қилиш;

¹³Harmonising Approaches to Professional Higher Education in Europe. EURASHE. 2013. Retrieved 2014-10-17.

- мосланувчан бўлиш;
- бирор муаммони ўзи ҳал қилиш;
- доим малакасини оширишга истагини кўрсатиш;
- ҳамкорликка тайёр ва маъсулиятли бўлиш.

Пойдевор квалификациялар замонавий меҳнат шароитларида яқка тартибда ишлашда ҳам бошқалар билан биргаликда фаолият шаклларида ҳам талаб қилинади. Бунинг сабаблари - бетўхтов ривожланиб бораётган янги технологиялар саноат ва ҳунармандлик корхоналарининг ишлаб чиқариш жараёнларида юз берган ташкилий шакллардаги ўзгаришлардир.

Лойиҳа усулининг мақсади шуки унда талабалар бу квалификацияларни кейинчалик амалиётда яъни ишга кирганларидан кейин эмас балки касб-ҳунар таълими доирасида ўрганиб олишларидир. Шунинг учун ҳам бу квалификацияларни касбий малака билан биргаликда иложи борида теппа-тенг ривожлантириш лозим.

Лойиҳа усули хусусан «SIEMENS AG» (Сименс) корхонасида кенг қўламда ва яхлитлик нуқтаи назардан такомиллаштирилди ва унга бу ерда «Projekt- und transferorientierte Ausbildung» (қисқартмаси PETRA) деган ном берилди яъни «Лойиҳаларга ва мавжуд билимларни янги вазиятда қўллашга

каратилган таълим». қуйидаги мавзулар айнан шу концепцияга асосланган ҳолда таърифланади.

Бу усулнинг хусусияти шуки ҳар хил ҳужжатлар ва формулалар ишлатилиши керак. Негаки улар лойиҳа давомида барча поғоналарни кайд этиш учун ва лойиҳа ишини таққослаш имконияти учун керакдир.

Бу ҳужжатлар ва формулалар амалиёт ўқитувчиси томонидан ўқитувчиларга тўлдириш учун берилиши лозим.

Керакли ҳужжатлар ва формулалар қандай ва қанча бўлиши ҳар бир лойиҳа хусусиятлари асосида белгиланиши лозим. Лекин бу талабалар баъзи бир уларга керак бўлган ҳужжатларни ўзлари ишлаб чиқаришлари ҳам мумкин.

Ҳар ҳолда керак бўладиган ҳужжатлар ва формулалар бу:

- ☐ лойиҳа (чизмалар электросхемалар);
- ☐ лойиҳага тегишли топшириқлар таърифи;
- ☐ йўналтирувчи саволлар «Маълумот йиғиш»дан бошлаб - лойиҳа ишининг барча 6 даври (фазалари) бўйича;
- ☐ Ўқув мақсадлар ҳақида маълумотлар (Режалаштириш варағи - шу жумладан танланган пойдевор квалификациялар таърифи);
- ☐ ишлаш тартиби бўйича формула;
- ☐ вазифаларни тақсимлаш бўйича формула;
- ☐ иш режаси формулаи;
- ☐ баҳолаш варағи формулаи;
- ☐ назорат протоколлари формулаи;
- ☐ инструментлар рўйхатлари ўлчаш воситалари рўйхатлари ёрдамчи материаллар рўйхатлари;

Лойиҳа усули доирасидаги ҳаракатлар. Лойиҳа усули бутун амалий таълим жараёни доирасида қўлланиши мумкин. Бунинг учун зарур шарт-шароит лойиҳалар борлиги; лойиҳалар қуйидагича бўлиши керак:

1) Аниқ чекланган топшириқ масалан бирор нарсани режалаштиришдан бошлаб то сифат текширишгача ишлаб чиқариш ёки бирор электросхемани оптималлаштириш ишлаш тартибининг таърифи билан бирга;

2) Ўқитувчилар нуктаи назаридан топшириқ мураккаб бўлиши ва у талабалардан мавжуд билимларини бошқа вазиятларда қўллай олишни талаб қиладиган топшириқ бўлиши керак; талабалар қийинчиликларни ҳал қилишлари ва мавжуд билимларидан ташқари бошқа билим-қўникмаларини ишлатишга мажбур бўлишлари керак;

3) Ўзлаштирилган квалификациялар ҳар хил ўқув жойларда шундай бириктирилиши мумкинки янги топшириқ бажарилиши мумкин бўлади - режа асосида ва иложи борида мустақил ҳаракатланиш талаб қилинади.

Лойиҳа (лотинча: *projectum* - олдинга ташлаб юборилган нарса) ўрганишга хизмат қилиши назария билан амалиётни боғлаши корхонада учрайдиган бирор иш жараёнига таалуқли бўлиши талабалар томонидан иложи борида мустақил режалаштира олининадиган ва талабалар томонидан чекланган бир доирада мустақил равишда ташкиллаштиришни ва амалга ошира оладиган бўлиши лозим. Бунда талабалар ўзларининг касбий равишда муаммони ечиш ва ҳамкорлик усуллари ва стратегияларини ишлаб чиқариш имкониятларга эга.

Таълим доирасида лойиҳа мисол учун бирор инструмент ёки ускуна ёки унинг бир қисми бўлиши мумкин. Автомеханик бўлмоқчи бўлган талабалар учун лойиҳа мисолига бирор моторни тузатиш ёки сантехниклар учун бирор нарсани ўрнатиш бўлиши мумкин. Лойиҳа бу доим бир топшириқ бўлиб унинг натижаси «оддий» бир маҳсулот бўлади. Лекин «лойиҳа» деганда ҳар доим жисмоний бир «маҳсулот» тушунилмайди чунки кўплаб шундай фаолият турлари борки уларга бундай таъриф тўғри келмайди.

Масалан электриклар учун бирор бузук электр занжирни тузатиш ҳам лойиҳа бўлиши мумкин. Офис-менеджерлик соҳасида эса барча ишларни лойиҳага айлантириш мумкин. Агар бу ишлар яхлит ҳарактерга эга бўлса ва

ўлчаниладиган натижага олиб келса масалан бухгалтерия учун мўлжалланган компьютер дастурини ўрнатиш ва ҳоказо.

Талабалар одатда вазифаларни ўзаро тақсимлаб лойиҳа гуруҳи сифатида бутунлай мустақил равишда режалаштиришдан бошлаб то амалга ошириш ва хулоса чиқаришгача биргаликда ишлашади. Топшириқ берилган вақтидан бошлаб то унинг ечилишигача амалиёт ўқитувчиси талабаларни мустақил равишда ўрганишга жалб этиб туриши лозим. Амалиёт ўқитувчиси ўрганиш жараёнини назорат қилади ва систематик равишда бошқаради; у фақат жуда керак бўлган ҳолда жараёнга аралашishi мумкин холос.

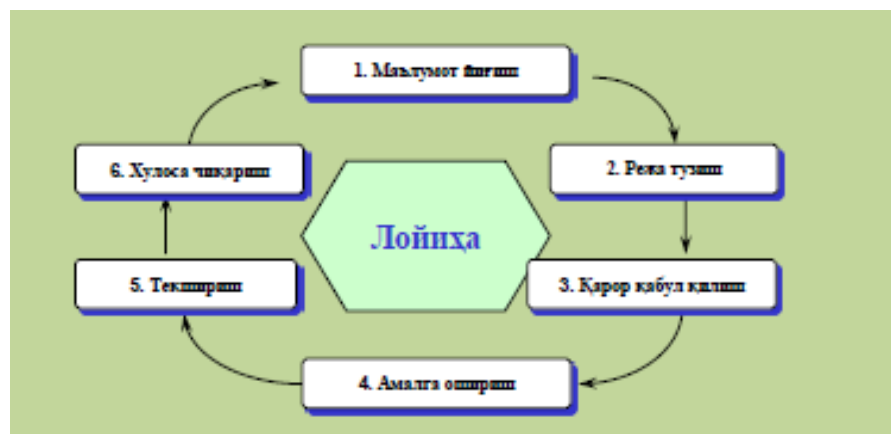
Лойиҳа усулининг асосий мақсади шуки бир томондан топшириқни бажариш учун керакли барча билимлар ва кўникмалар жараён давомида ўрганилишидир. Бошқа томондан эса топшириқни ечиш усули доим танланган пойдевор квалификацияларни бирдан ривожлантиришга мўлжалланган бўлишидир.

Лойиҳа ишини тайёрлашда йўналтирувчи матн усули каби амалиёт ўқитувчиси қуйидаги вазифаларни бажариши лозим:

Амалиёт ўқитувчиси

- ☐ лойиҳа иши учун бирор мисолни белгилаши
- ☐ лойиҳа топшириқларини ишлаб чиқариши,
- ☐ лойиҳа ишини ўқув жадвалига киритиши,
- ☐ лойиҳа қандай ўтишини ўйлаб чиқиши ва топшириқни талабаларнинг имкониятларига мослаштириб уларнинг топшириқни бажара олишларини таъминлаши,
- ☐ талабаларни лойиҳа иши билан таништириши ва уларни ишига аралашмасдан кузатиб туриши лозим.

Лойиҳа усулининг амалга оширилиши йўналтирувчи матн усули каби мукамал ҳаракатланиш моделига асосланади:

Маълумот йиғиш. Бу давр (фаза) учун амалиёт ўқитувчиси аввал бир неча материал ва ҳужжатларни тайёрлаши лозим:

- ☐ лойиха (чизмалар электросхемалар);
- ☐ лойихага тегишли топшириқлар таърифи;
- ☐ маълумот йиғишга оид йўналтирувчи саволлар;
- ☐ ўқув мақсадлар ҳақида маълумотлар (шу жумладан танланган пойдевор квалификациялар);

Лойиха талабаларга чизмалар ёки электросхемалар шаклида бериб қўйилади. қўшимча сифатида топшириқ таърифи ҳам берилади.

Сўнг амалиёт ўқитувчиси талабаларни йўналтирувчи саволлардан фойдаланиб топшириқ таърифини таҳлил қилишга жалб этади. талабалар мустақил равишда дарслик жадвалли китоблар шахсий ёзувлари тарқатма материаллар асосида маълумот йиғишади. Бундан ташқари улар бошқа техник саволлар қўлланиши мумкин бўлган иш тартиби босқичлари иш поғоналари инструментлар ва керакли иш материалларга оид ҳужжатлардан фойдаланишлари мумкин.

Амалиёт ўқитувчиси талабаларга техник чизмаларни фойдаланишга беришидан мақсад улар шу чизмалар асосида муҳим қисмларни чизиб олишади ва ўз иш ҳужжатларига кўчириб олишади.

Сўнг талабалар ҳам ўз навбатида лойиха ишлаш тартибининг таърифини тузишлари лозим. Шу равишда улар лойиханинг бориши ва сифати учун

муҳим бўлган асосий ўзаро алоқаларни алоҳида иш поғоналарини қайси поғонада ва қайси вақтда оралиқ назорат ўтказилишини ва ҳоказоларни аниқлашади¹⁴.

Режалаштириш. Сўнг талабалар мустақил равишда иш режасини тўлдиришади. Иш режаси уларга формула сифатида берилиши мумкин. Бу режада иш босқичлари уларнинг технологик кетма-кетлигида материал инструментлар ёрдамчи воситалар ва ҳоказо режалаштирилиши лозим.

Бу ерда ҳам йўналтирувчи саволларни қўллаб ўзларининг шахсий ёзувларидан масалан назарий дарсда қилинган ёзувларидан фойдаланишади.

Ўқитувчилар ўзлари ҳам шундай режа лойиҳасини ишлаб чиқишлари мумкин. Бу нарса таълимнинг олдинги босқичида амалга оширилиши ёки бажармаслиги мумкин. Негаки иш режаси - бу берилган топшириқни бажариш учун керакли босқичлар кетма-кетлигининг таърифидир. Лекин иш режаси бирор иш жараёнининг бир қисми бўлиши ҳам мумкин. Иш режасида технологик босқичлар ва улар учун ажратилган вақт керакли инструментлар ва ускуналар ҳамда меҳнат ҳафсизлигига оид чора-тадбирлар ҳақида маълумотлар ҳам кўрсатилиши ҳам мумкин.

Иш режаси билан бир вақтнинг ўзида бир неча ҳар хил кичик гуруҳларда «қисман лойиҳа»лар устида ишлайдиган талабалар орасида вазифалар тақсимланишини ва сифат назорати режалаштириш мумкин.

Қарор қабул қилиш. талабалар амалиёт ўқитувчиси билан биргаликда режалаштириш даврида (фазасида) юзага келган натижаларни муҳокама қилишади. Амалиёт ўқитувчиси бу дискуссияни модераторлик йўлида ва «пинванд» доскасини ишлатиб ўтказиши мумкин. Бундай равишда ҳар хил ечимлар бир бири билан таққосланади ва энг яхши вариант танлаб олинади.

Бу иш пайтида кичик гуруҳлар аъзолари ҳам аниқ белгиланади. Уларнинг вазифаси бутун лойиҳанинг қисман топшириқларини ҳал қилиш бўлади.

¹⁴Harmonising Approaches to Professional Higher Education in Europe. EURASHE. 2013. Retrieved 2014-10-17.

Амалга ошириш. талабалар иш топшириғини иш режаси асосида мустақил равишда бажаришади.

Улар якка тартибда ёки кичик гуруҳларда ишлашлари мумкин.

Амалиёт ўқитувчиси жараёнида назорат қилиб туради пойдевор квалификациялар ривожланишини таҳлил қилади ва назорат натижаларини махсус «Назорат протоколи»га ёзиб қўяди.

Бу протоколда талабаларни баҳолаш мезонлари бўлиши лозим. Бу мезонлар тегишли пойдевор квалификацияларни ҳисоблаб аниқлашни кўрсатади. Пойдевор квалификациялар деганда бу мисол учун мулоқот қобилиятлари ҳамкорлик маъсулиятга оғли муносабат ва мустақиллик каби қобилиятлар бўлиши мумкин.

Пойдевор квалификациялар ривожланиши бир неча поғоналарда кўрсатилган бўлиши мумкин. Бу поғоналар талабалар бу квалификацияларга қай даражада эришганларини кўрсатади.

«PETRA» концепциясида пойдевор квалификациялар ривожланиш даражасининг 4 поғонаси фарқланади:

Репродукция поғонаси. талаба янги мазмунларни ўрганиб олади масалан таклид қилиш орқали ва ўрганган нарсасини амалиёт ўқитувчиси бошчилигида бевосита қўллай олади.

Реорганизация поғонаси. талаба энди асосий кўникма ва билимларни ўзлаштириб олди ва муайян топшириқларга нисбатан ҳаттоки узоқроқ вақт ўтганидан кейин ҳам қўллай олади.

Мавжуд билимларни бошқа вазиятда қўллаш поғонаси. Талаба ўрганиб олган билимларини керак бўлса биров ўзгартириб ишлатади ва уларни ўзгарган ва янги вазиятларда қўллай олади.

Муаммони ҳал қилиш поғонаси. Талаба шундай топшириқларни бажарадики, бу топшириқларда у эски ва янги билимларини бир бирига қўшиб ишлатади. У сабаб ва оқибат орасидаги ўзаро алоқаларини аниқлай олади систематик равишда ривожлантира олади баҳолашни ҳамда танлашни билади янги ва ижодий ечимларни топа олади.

Бу 4 поғона пойдевор квалификацияларни режалаштириш пайтидаёк инобатга олинади. Амалиёт ўқитувчиси ўзининг «Назорат варағи»га шундай индикаторларни яъни нишонларни киритиши мумкинки улар унга бирор поғона эришилганлигини кўрсатиб туришади.

Текшириш. талабалар ўз иш натижаларини ўзлари текширишади (масалан иш натижаларини сифат мезонлари асосида баҳолаш ва баҳоларни махсус «Назорат варағи» ёки «Баҳолаш варағи»да қайд этишади).

талабалар бир-бирининг натижаларини текширишга ҳам жалб этилади. (Бошқаларни баҳолаш).

Инструктор натижаларни махсус «Хулосалар варағи» да қайд этади ва ўзининг «Назорат баённомаси» асосида хулосалар чиқаради.

Хулоса чиқариш. талаба ва амалиёт ўқитувчиси иш жараёнини ва натижаларини биргаликда якуний суҳбат давомида таҳлил қилишади (асл кўрсатгичларни норма кўрсатгичлари билан таққослаш; норма кўрсатгичларига эриша олмаганлик сабаларини аниқлаш. Кейинги сафар нималар яхшироқ қилиниши лозим?).

Бунинг учун амалиёт ўқитувчиси «Назорат протоколи» ҳамда «Хулосалар протоколи»дан фойдаланади.

Лойиҳа усули доирасидаги ташкилий шакллар.

Амалий таълимни «Лойиҳа усули»ни қўллаш орқали амалга ошириш учун 3 хил ташкилий шакллар қўлланади. Бу ташкилий шакллар пойдевор квалификациялар ривожланишига маълум равишда кўмаклашишади:

- ☐ мустақил режалаштирилган индивидуал иш
- ☐ гуруҳда режалаштирилган индивидуал иш
- ☐ гуруҳда бажариладиган иш.

Ташкилий шакллар ва пойдевор квалификациялар орасидаги ўзаро алоқа яққол ва тушунарли чунки мустақил режалаштирилган индивидуал иш пайтида индивидуал шахсиятга оид ва касбий компетенциялар (иш топшириғини ўзи ташкиллаштириш ва амалга ошириш қобилиятлари

мустақиллик ва шахсий жавобгарлик чидамлилик ва ҳоказо) ривожланса гуруҳда режалаштирилган индивидуал иш ҳамда гуруҳда бажариладиган иш пайтида эса ижтимоий ва касбий компетенциялар (мулоқот ва ҳамкорлик қобилияти режалаштириш ва қарор қабул қилиш қобилияти жамойй жавобгарликни англаш ва бошқа қобилиятлар) ривожланишига ҳисса қўшишади.

Мустақил режалаштирилган индивидуал иш:

Талабага лойиҳа ҳужжатлари берилгандан кейин у ўз лойиҳасини режалаштиради бутунлай шахсий жавобгарликда индивидуал равишда ишлаб амалга оширади ва натижаларини ўзи таҳлил қилади.

талабалар орасида ҳеч қандай мулоқот юзага келмайди.

Гуруҳда режалаштирилган индивидуал иш: Гуруҳга лойиҳа ҳужжатлари берилгандан кейин гуруҳ талабалари биргаликда «Маълумот йиғиш - Режалаштириш - Қарор қабул қилиш» босқичларини амалга оширишади. Ундан кейин эса ҳар бир талаба индивидуал равишда ишлаб ўз лойиҳасини амалга оширади. Яъни режалаштириш пайтида у бошқалар билан биргаликда жавобгарликни ўз зиммасига олади лекин амалга ошириш пайтида шахсий жавобгарликни ўз бўйнига олади.

Гуруҳда бажариладиган иш: Гуруҳга лойиҳа ҳужжатлари берилгандан кейин гуруҳ талабалари биргаликда умумий режани тузишади. Сўнг лойиҳа бир неча «қисман лойиҳа»ларга бўлинади ва уларни бир-бирига боғловчи касбий бўғинлар гуруҳда келишиб олинади. Деталли режалаштиришни эса ҳар бир талаба ўзи амалга оширади. Сўнг ҳар бир талаба ёки кичик гуруҳ ўзининг қисман лойиҳасини тузади. Бу ҳолда уларнинг ҳаммаси қисман лойиҳаларни ишлай оладиган яхлит лойиҳага бирлаштириш учун биргаликда жавоб беришади.

1.7. Хорижий таълимда тьютор, эдвайзер, фасилитатор ва модераторлик тушунчалари

Хорижий таълимда сўнгги йилларда бирқатор терменлар кенг ишлатилмоқда. Буларга тьютор, эдвайзер, фасилитатор ва модератор тушунчалари киради.

ТЬЮТОР - (*Tutorem-лотинча*) устоз, мураббий вазифасини бажаради. Баъзи ҳолларда маъруза ўқитувчиси билан талаба орасидаги боғловчи ролини ҳам бажаради. Бунда маъруачи томонидан берилган билимларни кенг эгаллашда маслаҳатчи ва устоз ролини бажаради.

ЭДВАЙЗЕР (advisor)-французча “avisen”“ўйламоқ”) талабаларнинг индивидуал ҳолда битирув малакавий иши, курс лойиҳаларини бажаришда маслаҳатчи ролини бажаради.

ФАСИЛИТАТОР - (инглиз тилида *facilitator*, латинча *facilis*—енгил, кулай)- гуруҳлардаги фаолият натижасини самарали баҳолаш, муаммонинг илмий ечимини топишга йўналтириш, гуруҳдаги коммуникацияни ривожлантириш каби вазифаларни бажаради.

МОДЕРАТОР - Қабул қилинган қоидаларга амал қилиш текширади, талабаларнинг мустақил фикрлаш ва ишлаш қобилиятларни ривожлантириш, билиш фаолятини фаоллаштиришга ёрдам беради. Маълумотни, семинарни, тренинглар ва давра суҳбатларини бошқаради, фикрларни умумлаштиради.

Бизнинг таълимда ушбу фаолиятларнинг ҳаммасини ўқитувчи бажаради ва педагог ёки ўқитувчи деб юритилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Jesson K, Langley J, Clarke L and Hatfield K. Pharmacy undergraduate students: career choices & expectations across a four-year degree programme. A report for Royal Pharmaceutical Society of Great Britain.
2. Willis S, Shann P, Hassell K. University of Manchester: Centre for Pharmacy Workforce Studies; 2015. Studying pharmacy: who, when, how, why? what next? A longitudinal cohort study of pharmacy careers.
3. Wilson K, Jesson J, Langley C, Clarke L, Hatfield K. MPharm programmes: where are we now? Royal Pharmaceutical Society of Great Britain Available at:<http://www.rpsgb.org/informationresources/downloadsocietypublications/>. Accessed November 20, 2014.
4. Ишмухамедов Р. Ўқув жараёнида интерфаол услублар ва педагогик технологияларни қўллаш услубияти. - Т.: РБИММ, 2008. – 68 б.
5. Ишмухамедов Р., Абдуқодиров А., Пардаев А. Таълимда инновацион технологиялар (таълим муассасалари педагог-ўқитувчилари учун амалий тавсиялар). – Т.: Истеъдод, 2008.-180 б.
6. Ишмухамедов Р.Ж, Абдуқодиров А., Пардаев А. Тарбияда инновацион технологиялар (таълим муассасалари ўқитувчилари, тарбиячилари, гуруҳ раҳбарлари учун амалий тавсиялар).– Т.: Истеъдод, 2010.-140 б.
7. Сайидахмедов Н.С., Абдурахимов С.А. Педагогик маҳорат ва педагогик технология. Монография. Т.2010.- Б.94-97.

2- Мавзу: **Фармацевтика фанларининг таълим жараёнида замонавий таълим асослари**

Режа:

1. Blended learning (аралаш ўқитиш)
2. Case study, масофали ўқитиш, маҳорат дарслари, вебинар ва эвристик методларнинг долзарблиги.
3. ECTS кредитлари, ECTS нинг асосий тамойиллари, ECTSнинг хусусиятлари.
4. Кредитларни тақсимлаш ва ECTS ўқув режаларига ўтиш методикаси

Таянч иборалар: *Таълим методлари, кредит тизими, таълим тамойиллари, Кредит, ўқув жараёнини ташкил этишнинг кредит технологияси, Болонья декларацияси, талабанинг меҳнат сарфи, кредитлар миқдори, transferancy, agreement, Credits-hots, Credits-Post, transcript, syllabus, ахборот пакети, ўтиш коэффициенти, талабалар билимини баҳолаш услуги, баҳолаш мезонлари.*

2.1. Blended learning (аралаш ўқитиш)

Талаба ўзининг аниқ шароитлари ва имкониятларига энг кўп мос келадиган ўқув жараёнини онгли равишда танлаб олиши фойдадан холи эмас. Бу иш дарснинг муҳим томонларини танлашдаги таваккалчиликка билим кўникма ва малакаларни ўзлаштириш жараёнини бошқаришга қандайдир тасодикий ёндашишга йўл қўймайди.

Дарсга бўлган талаблар. Дарс юқорида айтиб ўтилганидек ўқитишни ташкил этишнинг ўзгармас шакли эмас. Ўқув амалиёти ва педагогик тафаккур доимо уни такомиллаштириш йўллари излайди. Бу соҳада турли хил кўрик-танловлар, республика миқёсида ўтказилаётган педагогик ишларда

ўртага қўйилаётган илғор ўқитувчиларнинг фикр ва мулоҳазалари диққатга сазовордир. Турли-туман фикр ва мулоҳазаларни ҳисобга олган ҳолда дарс қуйидаги умумий дидактик талабларга жавоб бериши лозим.

1. Ҳар бир дарс маълум бир мақсадни амалга оширишга яратилган ва пухта режалаштирилган бўлмоғи лозим.

2. Ҳар бир дарс мустаҳкам ғоявий-сиёсий йўналишга эга бўлмоғи лозим.

3. Ҳар бир дарс турмуш билан амалиёт билан боғланган бўлмоғи лозим.

4. Ҳар бир дарс хилма-хил усул услуб ва воситалардан унумли фойдаланган ҳолда олиб борилмоғи лозим.

5. Дарсга ажратилган ҳар бир соат ва дақиқаларни тежаб ундан унумли фойдаланмоқ лозим.

6. Ҳар бир дарс ўқитувчи ва ўқитувчиларнинг фаоллиги бирлигини таъминламоғи лозим.

7. Дарсда ўқув материаларининг мазмунига оид кўрсатмали қуроллар техника воситаллари ва компьютерлардан фойдаланиш имкониятини яратмоқ лозим.

8. Дарс машғулотини бутун синф билан ёппасига олиб бориш билан ҳар қайси талабанинг индивидуал хусусиятлари уларнинг мустақиллигини ошириш ҳисобга олинади.

9. Ҳар бир дарсда мавзунинг характеридан келиб чиқиб, халқимизнинг бой педагогик меросига мурожаат қилиш ва ундан фойдаланмоқ имкониятини изламоғи лозим.

Синф-дарс шаклидаги дарс турлари ва уларнинг тузилиши. Бир соатлик дарсга мўлжалланган дастур материаларининг мазмунини баён қилиш учун дидактик мақсад ва талабларга мувофиқ равишда ташкил қилинган машғулот тури дарс турлари деб юритилади.

Таълим тизимида энг кўп қўлланиладиган дарс турлари қуйидагилардир:

1. Янги билимларни баён қилиш дарси

2. Ўқитилган материалларни мустаҳкамлаш дарси.

3. Талабаларнинг билим, малака ва кўникмаларини текшириш ва баҳолаш дарси.

4. Такрорий-умумлаштирувчи ва кириш дарслари.

5. Аралаш дарс (юқоридаги дарс турларининг бир нечтасини бирга қўлланиши).

Ҳар бир дарс турининг маълум тузилиши ва хусусиятлари бор бу нарсa ўқитувчининг ўқув материални тўғри ва самарали тушунтиришига мустаҳкам эсда қолдиришга такрорлашга ва унинг ўзлаштирилишини назорат қилиб боришига ёрдам беради.

Ўқитишнинг аралаш шакли. Амалиётда талабаларнинг ишларини ташкил қилишнинг аралаш шаклини ҳам учратиш мумкин¹⁵. Масалан: Битта звенодан ташқари қолган талабалар фронтал ишлаши ўқитишнинг у ёки бу шаклини қўллаш ўқитиш мазмунидан талабаларни билим ва малака меъёридан ҳамда ўқитиш методларини қайси биридан фойдаланишимизга боғлиқ. Ўқитишни биринчи этапларида ўқитишнинг фронтал ташкил қилиш ундан кейин звено формалари талабалар маълум тайёргарлик олганларидан сўнг якка-якка ўқитиш шаклларида фойдаланиш мақсадга мувофиқдир.

2.2. Case study, масофали ўқитиш, маҳорат дарслари, вебинар ва эвристик методларнинг долзарблиги.

“**Кейс - стади**” илк маротаба Гарвард университетининг ҳуқуқ мактабида 1870 йилда қўлланилган эди. 1920 йилда Гарвард бизнес-мактаби (HBS) ўқитувчилари юристларнинг ўқитиш тажрибасига таяниб, иқтисодий амалиётдаги аниқ вазиятларни таҳлил этиш ва муҳокама қилишни таълимнинг асосий усули этиб танлашганидан кейин мазкур ўқитиш услуби кенг татбиқ этила бошлади.

¹⁵Harmonising Approaches to Professional Higher Education in Europe. EURASHE. 2013. Retrieved 2014-10-17.

Кейс-стади (инглизча case - тўплам аниқ вазият stadi -таълим) кейсда баён қилинган ва таълим олувчиларни муаммони ифодалаш ҳамда унинг мақсадга мувофиқ тарздаги ечими вариантларини излашга йўналтирадиган аниқ реал ёки сунъий равишда яратилган вазиятнинг муаммоли-вазиятли таҳлил этилишига асосланадиган *таълим услубидир*.

Кейс-стади - таълим ахборотлар коммуникация ва бошқарувнинг қўйилган таълим мақсадини амалга ошириш ва кейсда баён қилинган амалий муаммоли вазиятни ҳал қилиш жараёнида башорат қилинадиган ўқув натижаларига кафолатли етишишни воситали тарзда таъминлайдиган бир тартибга келтирилган оптимал усуллари ва воситалари мажмуидан иборат бўлган таълим технологиясидир

Кейсда тавсифланган аниқ вазият ўрганишни воқеликка боғлаб қўяди: сизга муаммони ҳал этиш бўйича вазиятни таҳлил қилиш таҳминларни шакллантириш муаммоларни аниқлаш қўшимча маълумотни йиғиш таҳминларни аниқлаштириш ва аниқ қадамларни лойиҳалаштириш имконини беради.

Ўқув услуби сифатида қуйидагиларни таъминлайди:

-ўрганилган ўқув мавзу курси бўйича (назарий таълимдан сўнг) билимларни мустаҳкамлашни;

-муаммоларни таҳлил қилиш ва қарорларни яқка тартибда ва гуруҳли қабул қилиш кўникмаларини эгаллашни;

-ижодий ва ўрганиш қобилиятлар мантиқий фикрлаш нутқ ва муҳит шароитларига мослашиш қобилиятларини ривожлантиришни;

-янгиликка қарорларни мустақил қабул қилишга тайёргарликни;

-масъулдорлик мустақиллик коммуникативлик ва эмпатия рефлексиянинг шаклланишини; ўқув маълумотларини ўзлаштириш сифатини ўз текширишини (ўқув дастури якунида).

Муаммони ифодаланиши:

1. Муаммо қандайдир ҳаракатлар қилиш учун етилган зарурат билан уни амалга ошириш учун шарт-шароитлар етишмаслиги ўртасидаги зиддиятни белгилайди.

2. Муаммони асосий таркибий қисмлари (муаммо, ости муаммолар)ни ажратади.

Кейснинг дастурий картаси кейс учун ахборот йиғиш ва вазиятни баён қилиш учун асос бўладиган асосий масалалар(тезислар)нинг тузилмаланган рўйхатидан иборат бўлади.

Педагогик аннотация қуйидаги элементларни ўз ичига олади:

1. Кейсда мўлжалланган предмет бўлим мавзу таълим даражаси курс кўрсатилади.

2. Кейсдан кўзланган мақсад (таълимий мақсад режалаштириладиган ўқув натижалари;

1. Талабалар кейсни муваффақиятли ҳал этиш учун эгаллаши лозим бўлган дастлабки билим ва малакалар.

2. Кейс реал институционал тизим фаолиятини акс эттириши ёки унда кейсолог сунъий моделлаштирган вазият баён қилиниши ҳақидаги маълумот.

3. Ахборот олиш манбалари рўйхат.

4. Кейснинг ўзига хос белгиларига кўра тавсифномаси (сюжет, кейс объекти мавжудлиги материални тақдим этиш усули, ҳажми, тузилмавий ўзига хос хусусиятлари ўқув топшириғини тақдим этиш усули чизмалаштириш усули);

5. Кейсдан кўзланган мақсад ва тегишлича ташкилий-услубий таъминоти ўзгарганида у қўлланилиши мумкин бўлган ўқув предметлари рўйхати.

Кейс-ишлаб чиқаришда содир бўладиган аниқ муаммоли вазиятнинг тафсилотидир. Кейс усули ишлаб чиқариш масалаларини машғулотларда таҳлил қилиш ва ҳал қилиш усули унда иштирокчиларга ҳақиқий ҳаётий вазият бўйича фикр юритиш таклиф қилиниб бу вазият баёнида нафақат

амалий масала ифодаланиб қолмасдан ундаги муаммони ечиш жараёнида ўзлаштирилиши зарур бўлган ўқув материали ҳам ифодаланади.

Муаммоларни олдини олиш йўллари ишлаб чиқиш “Кейс стади”га асосланаган ўқитиш технологиясининг асосий мақсади ҳисобланади. Ушбу технология амалий вазиятларни ҳал этиш жараёнида ўрганилган ўқув мавзуси бўйича билимларни мустаҳкамлашга муаммоларни таҳлил қилиш ва унинг ечимини якка тхартибда ёки гуруҳларда еча олиш кўникмаларини эгаллашга ижодий ва ўрганиш қобилиятлари мантикий фикрлаш нутқ ва муҳит шароитларига мослашиш қобилиятларини ривожлантиришга ҳамда қарорларни мустақил қабул қилишга ва ўз-ўзини назорат қилишга ёрдам беради.

Ўқув машғулотида кейсларни ҳал қилиш алгоритми қуйидагича:

1.Топшириқни бериш (топшириқни бажариш муддатини белгилаш кейснинг ечимини баҳолаш тизими билан таништириш дарснинг технологик моделини аниқлаш).

2. Таълим берувчининг кириш сўзи. Асосий саволларнинг қўйилиши.

3. Таълим олувчиларни 4-6 кишидан иборат микрогуруҳларга ажратиш.

4. Таълим олувчиларнинг микрогуруҳлардаги фаолиятини ташкил қилиш (микрогуруҳларни номлаш етакчиларни ва эксперт гуруҳини аниқлаш).

5. Микрогуруҳлардаги жавоблар билан танишишини ташкил қилиш.

6.Микрогуруҳлараро мунозарани ташкил қилиш.

7.Таълим берувчининг умумлаштирувчи сўзи унинг вазият ечими тўғрисидаги фикри.

8. Таълим олувчиларни экспертлар томонидан баҳоланиши.

9.Таълим олувчиларнинг машғулоти ҳақидаги фикрлари.

10.Таълим берувчининг якунловчи сўзи. Машғулоти бўйича хулосалар чиқариш.

Кейсларни ҳал қилишда таълим берувчи таълим олувчиларни йўналтириб туриши ва улардаги фаолликни қўллаши ҳал қилинаётган муаммога нисбатан қизиқиш уйғотиб туриши даркор.

Кейслардан таълим жараёнида фойдаланиш таълим олувчилар шахсида қуйидаги профессионал-педагогик зарурий сифатларни шакллантиради:

- мустақил ижодий фикрлаш қобилиятини ривожлантиради;
- мустақил ижодий фикрлаш қобилиятини ривожлантиради;
- назария ва амалиёт ўртасида узвий боғлиқликни шакллантиради;
- муаммоли вазиятни янгича шакллантиришга ёрдам беради;
- вазиятларни ҳал этишда унга таъсир этувчи омилларнинг мавжудлиги ва уларнинг таъсирини эътиборга олишга имкон беради;
- бошқалар фикрини ҳам қабул қила олиш малакасини шакллантиради;
- савол бериш маданиятини тҳаркиб топтиради;

-қабул қилинган қарор учун масъулият ҳиссини тарбиялайди. Кейсларни ҳал қилишда қуйидагиларга эътибор бериш зарур: асосий муаммони ва унга таъсир этувчи омилларни аниқлаш асосий ва иккинчи даражали омилларни ажратиш муаммони ҳал қилишнинг муқобил ечимини ҳам кўриб чиқиш энг мақбул қарор қабул қилиш. Кейсларни ҳал қилишда ёзма усулда таҳлил қилиш унда баён этилган муаммони янада чуқурроқ англашга ёрдам беради ёхуд ёзма нутқ ҳам Халқаро RWCT дастурида мустақил ижодий фикрлаш қобилиятни ривожлантиришнинг энг самарали усулларида бири бўлиб ҳисобланади. Илмий тадқиқотлар ва амалий кузатишлар педагогика ўқитиш методикаси ва педагогик маҳорат асослари фанлари машғулотларида бу каби кейсларни ечиш таълим олувчиларнинг фаоллигини оширибгина қолмасдан балки мустақил фикрлаш қобилиятини ривожлантиради ҳамда уларни бўлажак мустақил педагогик фаолиятга тайёрлашда муҳим аҳамиятга эга бўлади¹⁶.

¹⁶Harmonising Approaches to Professional Higher Education in Europe. EURASHE. 2013. Retrieved 2014-10-17.

Талабаларнинг кейс-стади шароитида ўқув ишига қобилиятлар кўрсаткичлари:

- ҳар бир талабанинг илмий тадқиқот ва таҳлил усуллари ва воситаларини эгаллаши;
- кичик гуруҳларда ишлаш ақлий ҳужум ва мунозараларда қатнашиш малакаларини ҳосил қилиш
- талабаларнинг муаммоли вазиятни таҳлил этиш чизмаси (йўриқномаси алгоритми);
- муаммо ечимининг устувор ғоясини баҳолаш ва танлаш техникалари билан таништириш

Ўқитувчининг тайёрланиши. Кейс-стади амалиётини ўтказувчи ўқитувчи машғулотга оддий тайёрланишдан ташқари қуйидагиларни ҳам бажаради:

-вазиятни пухта таҳлил қилади муаммоли вазиятни таҳлил этиш ва уни ҳал қилиш учун талабаларга таклиф қилиниши мумкин бўлган бир неча моделларни тайёрлайди;

-вазият ечими бўйича талабалар таклиф этадиган вариантларни баҳолаш кўрсаткичлари ва мезонларини ишлаб чиқади;

- муаммони ечиш бўйича ўзининг вариантини тайёрлайди;

-мутахассислик фанларини ўқитишда **кейс стади** методидан фойдаланиш талабаларни фикрлашга муаммоларни ҳал этиш кўникмаларини ҳосил қилишга кашфиётларга интилиш ҳамкорлик ва шериклик сифатларини шакллантиришга ўқитувчи томонидан берилган вазифаларни ҳал этиш режасини тузишга ва энг асосийси талабалар олдига қўйилаётган муаммони ҳал қилишга уни мустақил муҳокама қилишга қодир қилиб таълим ва тарбия бериш имкониятини яратади.

Кимёвий ва фармацевтика технологиялари йўналишига оид мутахассислик фанларини ўқитишда кейс стади технологиясидан фойдаланишнинг аҳамияти жуда каттадир. Бунда талабаларни мустақил

ишларнинг турли шакллари бажариш жараёнида кейс бўйича аниқ турдаги кимёвий ва озиқ – овқат маҳсулотларини ишлаб чиқариш жараёнидаги муаммоли вазиятларга тегишли бўлган топшириқларни бериш талабаларни махсус фанлардан эгаллаган билимларини чуқурлаштиришга ва мустаҳкамлашга маҳсулотни ишлаб чиқариш технологиясининг барча қирраларини ҳар томонлама чуқур ўзлаштириб олишга ишлаб чиқариш шароитида юзага келадиган амалий – муаммоли масалаларни ҳал қилиш ва ҳаётий вазиятларни еча олиш кўникмаларини ривожлантиришга ёрдам беради.

Шу мақсадда кейс – стади технологиясининг вазифа - топшириғи сифатида аниқ маҳсулот турини ишлаб чиқаришда маҳаллий хом ашёлардан фойдаланиш муаммолари ишлаб чиқаришда ноанъанавий хом ашёларни қўллаш имкониятлари ишлаб чиқарилаётган маҳсулотнинг сифат кўрсаткичларини ошириш муаммолари ишлаб чиқариш чиқитларини юзага келиш сабаблари ва уларни камайтириш муаммолари энергияни ва ресурсларни тежайдиган юқори самарадор технологияни яратиш муаммолари мавзу тарзида берилса уни бажариш жараёнида талабанинг тегишли фан бўйича ўзлаштирган билимлари янада кенгайди мустақил фикрлаш қобилияти ривожланади ҳамда унда эгаллаган билимларини ностандарт вазиятларда қўллаш кўникмалари шаклланади.

Кейс методи асосида дарс ўқишнинг фарқловчи хусусиятлари.

Фарқловчи кўрсаткичлар	Ўқитиш методлари	
	Анъанавий методлар асосида ўқилган маъруза	Кейс методи асосида ўтилган дарс
Мақсад	Билим бериш	- фикрлаш; - муаммони ҳал этиш кўникмаларини ҳосил қилиш; - кашфиётларга интилиш ҳамкорликка тайёр бўлиш сифатларини рағбатлантириш;
Ўқитувчининг вазифаси	Ўз фанининг мазмунини билиши	-Ўз фани мазмунини билиш; -Муҳокама жараёнини бошқара олиши
Ўқитувчи - талаба муносабатлари	Ўқитувчининг – талаба устидан ҳукмронлиги. иерархия ҳуқуқларининг тенг эмаслиги	Шериклик ва ҳамкорлик
Талабаларнинг ўз – ўзини ва бир – бирини ўқитиш жараёнида иштироки	Суст	Фаол талабалар ўқитувчининг вазифаси ҳисобланувчи муҳокама режасини тузиш асосий мақсадни аниқлаш мустақил муҳокама қилишга қодир бўладилар

Масофали ўқитиш

Педагогика фани билимлар соҳаси ва ижтимоий амалиёт соҳаси каби жаҳон ривожланиш умумий тенденциялари ва қонуниятларига биноан ривожланади. Шунинг учун касбий-педагогик таълим чет эл тажрибаларини ўрганиш уни илмий тушуниш илғор ғоялардан миллий таълим амалиётида фойдаланиш айниқса долзарб ҳисобланади. "Кадрлар тайёрлаш соҳасидаги позитив жаҳон тажрибасини ҳисобга олиш узлуксиз таълим ва кадрлар тайёрлаш тизими барча элементларига тааллуқли ва унинг ривожланиши омилларида бири ҳисобланади". Шу билан бирга миллий ғоялар ва анъаналарда қурилган таълим ҳар доим миллий ривожланиш масалаларига жавоб беришини эсда тутиш керак.

Бундай таълимнинг техник ёки ташкилий шакллари турлича бўлиши мумкин баъзан умуман одатдан ташқари тасаввур қилиб бўлмаганкўринишларга эга бўлиши мумкин. Аммо бизнинг чуқур ишонч ҳосил қилишимизга охир-оқибат одамнинг таълим олиши натижаси фақат ўқув фаолияти шакллари шу жумладан масофавий таълим билан белгиланмайди балки ўқув жараёни қуриладиган таянч психологик - педагогик мазмунга боғлиқ бўлади. Айнан мана шу мазмунларини излаб топиш миллий менталитетга нисбатан масофали таълим асосларини ишлаб чиқиш бошланғич вазифаси ҳисобланади. Бу "нарс" турли рамзий амалиётлар экранларида акс эттирилиб намоён бўлади. Фикри сезгилари ва ҳаракатларида моддийлашади. Масофали ўқитиш назарияси ва амалиёти бой чет эл ва миллий тажрибалар тадқиқотлар йўналишлари умуман долзарблигини тасдиқлайди. Янги педагогик ахборот ва телекоммуникатсия технологиялардан фойдаланишга асосланган таълим олиш усулидан бири ҳисобланган масофали таълим моҳиятини тушунишга бизни яқинлаштиради. Таълимнинг синтетик интеграл ва гуманистик шакли ҳисобланувчи масофали ўқитишнинг айнан назарий ва амалий масалалари таълимни ислоҳ қилиш

шароитларида миллий таълим тизими олдида турган муаммолар катта қисмини ҳал этиши керак.

Чет эл таълим тизимларида масофали ўқитишнинг ташкил топиши ва ривожланиши жараёнини ўрганишда таълим муассаларида масофали ўқитишни амалий ташкил қилиш турли шакллари ва вариантларини ҳамда масофали таълимни дидактик таъминлаш воситаларини таҳлил қилишга эътиборни қаратиш зарур¹⁷.

Солиштириш методи моҳиятини хитой олими Х. Шу ва Н. Чжоулар тўла очиб берадилар: "Агарда миллат вақт ўқида ўзининг турган жойини тарихий ёки "вертикал" солиштиришлар билан аниқлай олса шунда у миллатлараро ёки "горизонтал" солиштиришлар ёрдамида дунёдаги ўз ўрни тўғрисида яхшироқ тасаввурга эга бўлади. Шу билан бир вақтда "вертикал" солиштириш ишонч уйғотади "горизонтал" эса реалист бўлишга мажбур этади".

Масофали таълим - масофада туриб ўқув ахборотларини алмашиш воситаларига асосланувчи махсус ахборот таълим муҳити ёрдамида таълим хизматлари тўпламидан иборат. Масофали таълим ахборот - таълим муҳити фойдаланувчилар таълим олиш эҳтиёжларини қондиришга мўлжалланган маълумотлар узатиш воситалари ахборот ресурслари ўзаро алоқалар протоколлари аппхараат - дастурли ва ташкилий-методик таъминотлар системали - ташкилий тўпламидан иборат.

Масофали таълим - ўқитувчиларга ўрганилаётган материал асосий ҳажмини етказиб беришни ўқитиш жараёнида ўқитувчилар ва талабларнинг интерактив ўзаро алоқаларини, талабаларга ўрганилаётган материални мустақил ўзлаштириш бўйича мустақил ишлаш имконини беришни ҳамда ўқиш жараёнида уларнинг олган билимларини ва кўникмаларини баҳолашни таъминловчи ахборот технологиялари тўплами.

¹⁷Harmonising Approaches to Professional Higher Education in Europe. EURASHE. 2013. Retrieved 2014-10-17.

Келтирилган тушунчалардан таққослаш тадқиқотини ўтказишда дунёда масофали ўқитиш таълим муҳити қандай шаклланишига асосий эътиборни қаратиш зарурлиги кўриниб турибди. Шу билан бирга бизни биринчи навбатда таълимнинг мана шу соҳаси ривожланиши тенденциялари қизиқтиради. Умуман таълимнинг ноанъанавий шаклларига ўтишда дунё тенденциялари янги ахборот технологиялари бўйича тайёргарлик олиб боровчи касбий ўқув юртларининг сони ортиб бориши кузатилади. Университетлар ташкилий тизимларининг бирлаштирилиши масофали таълимнинг ўзига хос тенденцияси ҳисобланади. Мисол учун охириги йилларда масофали университет таълими ташкилий тузилиши янги тури - университетлар консорсиуми ривожланмоқда. Бир неча университетлар фаолиятини бирлаштирувчи ва бошқарувчи махсус ташкилот масофали таълим хизматларини кўрсатмоқда. Университетлар консорсиуми турли университетларда ишлаб чиқилган абитуриентлар учун курслардан тортиб илмий даража олишгача бўлган курслардан иборат курслар тўпламини тақлиф этади. Ғарбий Европада олий таълим олиш даражасидан масофали таълим "очиқ университетлар" деб аталувчи шаклларда амалга оширилади. Миллий очиқ университетлар кўп жиҳатдан сиртқи таълим ташкилий принципларидан фойдаланадилар. Очиқ таълим асосида - ўқитувчилар ўзлари олдиларида турган таълим мақсадларига эришишга интилиб тўла мустақил йўналадиган таълим муҳити пухта ишлаб чиқилган.

Таълимнинг очиқлиги принципи қуйидагини англатади: олий ўқув юртига очиқ ўқишга қабул қилиши яъни зарур ёшга етишдан ташқари (18 ёш) ҳар қандай шарт ва талаблардан воз кечиш; ўқишни очиқ режалаштириш яъни курслар системасидан йўли билан ўқиш индивидуал дастурини тузиш эркинлиги; ўқиш вақти ва суръатларини эркин танлаш яъни бутун йил давомида талабаларни олий ўқув юртига қабул қилиш ва белгиланган ўқиш муддатларининг йўқлиги; ўқиш жойини эркин танлаш; ўқув вақти асосий қисмида талабалар ўқув аудиторияларида жисмонан бўлмайдилар ва қаерда ўқишни мустақил танлай оладилар.

Очиқлик принципини амалга ошириш катта ташкилий янгиликларга олиб келди уларни ахборотларни сақлаш қайта ишлаб чиқиш ва етказиш янги технологияларини татбиқ этиш ҳисобига амалий амалга оширилиши мумкин бўлди.

Мисол учун ўтган аср 90-йилларида телеконференциялар ўтказиш технологияси асосида масофали таълим янги модели пайдо бўлди. Моделнинг асосини ўқитувчилар ва ўқитувчилар ўртасида ўзаро алоқалар асосий шакли ҳисобланган ҳақиқий вақт давомида ҳам бўлиши мумкин бўлган телеконференциялар ўтказишдан иборат. Шу билан бирга телеконференциялар ўқитувчилар ва талабалар ўртасида ҳам ва талабаларнинг ўзлари ўрталарида ҳам ўтказилиши мумкин. Булар аудио аудиографик видео-компютерли телеконференциялар бўлиши мумкин. Телетаълим модели яқинда пайдо бўлди лекин у замонавий таълимда ташкил этишда тубдан ўзгаришларга олиб келмоқда. Мана шу асосида замонавий таълимнинг янги ташкилий шакли - виртуал университетлар ривожланаётганлигида бу яққол намоён бўлмоқда. Ўқишнинг бу шаклини биз янги таълимнинг энди пайдо бўлаётган модели сифатида қараймиз. Мазкур моделида Ўқув мақсадларида фойдаланиладиган телеконференциялар технологиясига эга бўлган таълим тизимини қайта қуриш мавжуд имкониятлари амалга оширилади. Бу технологиялар талабалар гуруҳларига ва алоҳида ўқитувчиларга бир-биридан ҳар қандай масофадан туриб талабалар билан ва ўзаро учрашиш имконини беради. Бундай замонавий телекоммуникация воситалари босма матнлар аудио ва видеотасмалар ўрнини босувчи компьютерли ўқув дастурлари билан тўлдирилади. Масофали таълимнинг бундай модели пайдо бўлиши фақатгина масофадан туриб эмас, балки таълим муассасаси қандайлигидан қатъий назар таълим беришни олиб боришга олиб келади. Бундай модел ҳали тўла амалга оширилган эмас. Бу модел катта қийинчиликларга дуч келмоқда хусусан жамоатчилик томонидан тан олинishi ва маълум илмий даража бериш диплом ва сертификатлар бериш ҳуқуқини олиш (виртуал университет

аккредитацияси) муаммолари. Мана шу қийинчиликларни йўқотиш ва виртуал университет моделининг тўла ривожланиши замонавий таълим ташкилий тузилишида чуқур ўзгаришларни англатади. Масофали таълим фақатгина миллий таълим тизими (институционал) доирасидагина эмас балки олий таълим бутун дастурининг тўртдан бир қисмини ташкил этувчи асосан бизнес соҳасида тайёрлашга йўналтирилган алоҳида тижорат компаниялари томонидан ҳам ривожлантирилаётганини алоҳида таъкидлаб ўтиш зарур. ИБМ Генерал Моторс Форд каби ва бошқа компаниялар томонидан хусусий корпоратив таълим тҳармоқлари яратилган. Мана шу таълим тизимларининг кўплиги мураккаблиги бўйича ҳам ва сони бўйича ҳам университетларда яратилган тизимлардан анча илгарилаб кетган. Охирги ўн йилликлар давомида масофали ўқитишнинг ривожланиши узлуксиз таълим воситаси сифатида дунё ҳамжамиятининг диққат маркази объекти ҳисобланади. 1990 йил мҳарт ойида Европа комиссияси "Масофали ўқитиш ва касбий тайёрлаш" ишчи ҳужжатини қабул қилди бу ҳужжатда таълим "айниқса таълимнинг самаралилиги нуқтаи назаридан қизиқарли. Юксак сифатли таълим технологиялари марказда ишлаб чиқирилиши ва шундан кейин жойларда тарқатилиши мумкин" дейилган. Масофали таълим учун қулай шароитлар яратиш учун 1994 йилда Европа комиссияси "Леонардо да Винчи" дастурини ишга солди. Ушбу дастур "бутун ҳаёти давомида узлуксиз таълимни ва тайёрлаш янги шакллари" тизимини ривожлантириши керак. "Сократ" дастури "уйда таълим олишни европа масштабига олиб чиқиш" мақсадини ўз олдига қўяди. Масофали таълим соҳасида фаолиятни мувофиқлаштириш учун бутундунё масофали таълим ассоциацияси (WAOE) ташкил этилди бу ассоциация масофали таълим минтақавий таълим тизимларини бирлаштиради Дунёда масофали таълимнинг тизимлари турли - туманлиги хизматлар кўрсатиладиган таълим ва ташкилий шакллари жуда хилма - хиллиги сабабли ҳатто оддий турларга ажратиш ҳам жуда қийин. Қуйида чет эл нашрлари материалари бўйича масофали таълим ўқитиш тизимлари энг эътиборлилари кўрсатиб ўтилган.

Мамлакат Масофали таълим ўқитиш тизими Белгия Брюсселдаги Олий иқтисодиёт мактаб. (ЕСАЛ) АҚШда масофали таълимнинг ҳолати ва тенденцияларини алоҳида кўриб чиқишни муҳим деб ҳисоблаймиз. Биринчидан таълимнинг бу тури талабалар кўп қисмини қамраб олган иккинчидан ўқитиш масофали шакли анъанавий таълим тизимлари билан (мактаб ўрта таълимдан кейинги ҳамма таълим турлари фирмалар ичидаги касбий таълим) табиий равишда бирлаштирилган¹⁸.

МДХ давлатларида фақатгина 1 миллионга яқин одам масофали таълим тизимида ўқитилади. Мисол учун 40 та инженерлик мактабларидан консорсиум ташкил этувчи Миллий технологик университет 90-йиллардаёқ масофали таълим методи билан 1100 талабаларни магистр даражасига тайёрлашни таъминлади. Масофали таълим учун АҚШда телевидениедан кенг фойдаланилади. ПБС-ТВ оммавий телекўрсатувлар тизими доирасида миллиондан ортиқ талабалар ўқитилади. Катталарни ўқитиш дастури фан бизнес бошқарув курсларини ўз ичига олади. Бизнес молия ва АҚШдан чиқишсиз ҳуқуқи соҳасида бакалавр магистр ва доктор диплом ҳамда илмий даражаларини олиш билан америка Кеннеди-Вецери университетидаги масофали ўқитиш дастури таълим хизматлари орасида алоҳида ўрин тутди. Дастур халқаро тан олинган мавқеини олишни истаган бизнесменлар ва банкирлар учун мўлжалланган. Майк Харт томонидан бошқариладиган Иллиное штати Бенедикт коллежи "Гуттлер берг" лойиҳаси АСЧ-файллар кўринишида классик асарларни иложи борица кенг аудиторияга етказиш мақсадини ўз олдига қўяди. Америка таълим хизматларини таълим хизматлар бозорида тақдим этишда БМИ (Бизнес Менежмент Интернационал) - Калифорния штатида (АҚШ) Сан-Франциско шаҳрида штаб-квартирасига эга ихтисослаштирилган америка консалтинг компанияси катта фаоллик кўрсатмоқда. Шундай қилиб масофали таълим фаолиятига келтирилган мисоллардан Фарбда масофали таълимнинг ривожланиши асосий

¹⁸Harmonising Approaches to Professional Higher Education in Europe. EURASHE. 2013. Retrieved 2014-10-17.

тенденцияси масофали таълим тизими орқали тақдим этиладиган таълим хизматларининг кенглиги ва турли хиллиги ҳисобланади деган хулосага келиш мумкин. Бундан ташқари масофали таълимнинг ривожланиши ахборот ва телекоммуникация технологияларнинг ривожланиши билан боғлиқдир.

Ҳозирги замон талабига тўлиқ жавоб берадиган мутахассисни тайёрлаш бу – давр талабидир. Ҳозирги вақтда республикамизда ёш авлодни тарбиялаш ўқитиш билим бериш замонавий ахборот технологияларга яқиндан ёндашиш ҳамда янги техника ва технологиялар билан ишлашни ўргатиш мақсадида жуда кўп ижобий ишлар амалга оширилиб борилмоқда. Улардан асосийси “Масофадан ўқитиш техника ва технологияси”дир. Шу нуқтаи назардан ёш авлодни масофадан ўқитиш тизимига тайёрлаш босқичларини қуйидаги кўринишда амалга ошириш мумкин. Ҳозирги ахборот технологиялар жадал ривожланиб бораётган даврда масофавий ўқитиш катта аҳамият касб этмоқда. Чунки таълимнинг бу тури шу пайтгача мавжуд бўлган таълим турларидан ўзининг айрим ижобий томонлари билан ажралиб туради. Мўнинг кундузги ва бошқа таълим турларидан фарқли жиҳати шундаки мазкур таълим турига жуда кенг аҳоли оммасини жалб қилиш мумкин. Мў ўзида кундузги ва сиртқи таълим турларининг ижобий хусусиятларини мужассам этади

Шу жиҳатларига кўра Мў ҳозирги кундаги истиқболли таълим турларидан бири ҳисобланади. Мў асосида таълим бериш учун ўқиш истагида бўлган аҳолининг муайян қисмини таълим муассасаси жойлашган ерга йиғиш шарт эмас. Иккинчидан тингловчи ёки талаба томонидан ортиқча сарф – харажат қилиш зарурати бўлмайди. Учинчидан бу таълим турига жалб қилинувчиларнинг ёш чекланишларини истисно қилиш мумкин. Мўга жалб қилинувчи контингентни қуйидаги ижтимоий гуруҳларга мансуб бўлган шахслар ташкил қилиши мумкин:

- иккинчи олий ёки қўшимча маълумот олиш малака ошириш ва қайта тайёргарлик ўташ истагида бўлганлар;
- минтақавий ҳокимият ва бошқарув раҳбарлари;

- анъанавий таълим тизимининг имкониятлари чекланганлиги сабабли маълумот ола олмаган ёшлар;

- ўз маълумот мақомини замонавий талаблар даражасига кўтариш истагида бўлган фирма ва корхоналар ходимлари;

- иккинчи параллел маълумот олишни хоҳлаган тингловчилар;
- марказдан узоқда кам ўзлаштирилган минтақалар аҳолиси;
- эркин кўчиб юриши чекланган шахслар;

- жисмоний нуқсонлари бўлган шахслар;

- ҳарбий хизматда бўлган шахслар ва бошқалар.

“Таълим тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси қонуни ва “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури” мақсад ва вазифалари босқичма – босқич рўёбга чиқарилишида замонавий ахборот технологиялари ва тизимларнинг роли муҳим аҳамият касб этиши ҳаммага аёндыр. Замонавий ахборот технологияларига: мультимедиа бир тилдан иккинчи тилга таржима қилиш бир алифбодан иккинчи бир алифбога ўтказиш компьютерли тест назорати сканер технологияси интернет электрон почта Web – технология электрон виртуал кутубхона масофадан туриб таълим бериш тақдим этиш технологияси сунъий тафаккур тизимлари ва бошқалар киради.

Вебинар методи

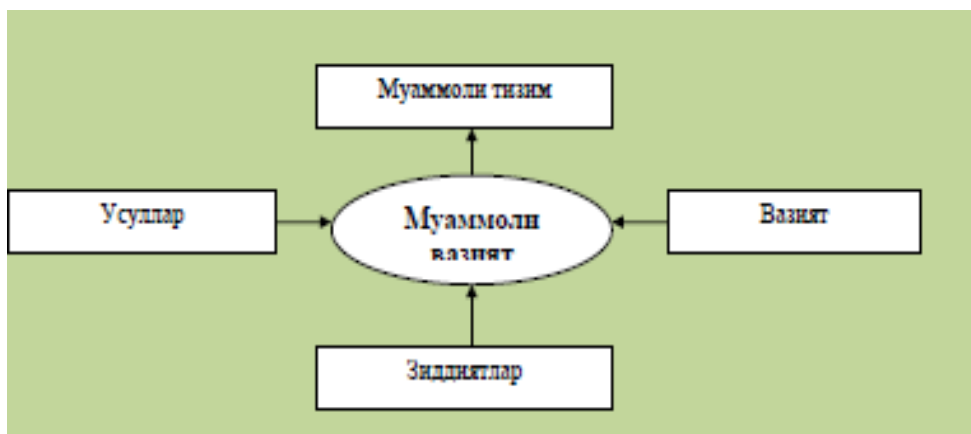
Вебинар усулида дарс семинар ёки конференция Интернет орқали бир вақтда ҳозир бўлган талабалар билан аудио видео (бошқа кўплаб интерактив имкониятлар) билан жонли олиб борилиб ушбу дарс кейинги фойдаланишлар учун ёзиб олинishi мумкин бўлса-да бутун ўқув ёки курс жараёнидаги дарслар ягона платформа доирасида ўзаро узвий боғланмайди яъни алоҳида-алоҳида бир марталик дарслар бўлади дейиш мумкин.

Муаммоли метод

Муаммоли методнинг моҳияти машғулотлар жараёнида муаммоли вазиятларни яратиш ва ечишдан иборат бўлиб унинг асосида дидактик

зиддиятлар ётади. Муаммоли таълим концепциясининг асосий тушунчалари «муаммоли вазият» «муаммо», «муаммони топиш» кабилар ҳисобланади. Чизмадан англанадики муаммоли вазият бу методнинг дастлабки кўриниши ҳисобланиб ўзида субъектнинг аниқ ёки қисман тушуниб етилган муаммони ифодалайди уни бартараф этиш янги билимлар усуллар ва ҳаракат кўникмаларини ўзлаштиришни тақозо этади. Агар талабада кийинчиликларни йўқотиш йўллари излаб топиш учун бошланғич маълумотлар бўлмаса шубҳасиз муаммоли вазият ечимини у қабул қилмайди яъни муаммонинг ечими унинг онгида акс этмайди. Фикрлаш муаммо ҳолатини тушуниб этилиши ифодаланиши мавжуд билим ва кўникмалар мажмуаси ва изланиш тажрибаси асосида муаммоли вазиятни қабул қилиш биланоқ бошланади. Бу ҳолда муаммоли вазият муаммога айланади. Ҳар бир муаммо муаммоли вазиятни ўзида намоён этади бироқ барча муаммоли вазият муаммога айланавермайди¹⁹.

Зиддиятларни бартараф этиш нафақат илмий билиш йўли шу билан бирга ўқув йўли ҳамдир. Бу методни қуйидаги чизма ёрдамида ифодалаш мумкин:

Мазкур методдан фойдаланиш жараёнида муаммо ечимини топишга ёрдам берувчи йўналишлар кўрсатилмайди ва чегараланмайди. Бу хусусият муаммоли масалага хосдир. Муаммода ечимнинг қандайдир параметрлари

¹⁹Harmonising Approaches to Professional Higher Education in Europe. EURASHE. 2013. Retrieved 2014-10-17.

кўрсатилса у муаммоли масала ҳисобланади. Ҳар қандай муаммоли топшириқ маълум муаммони демак муаммоли вазиятни ҳам камраб олади. Бироқ юқорида таъкидланганидек барча муаммоли вазият муаммо бўла олмайди. Инсон ҳар доим муаммоли масалаларни ҳал этади. Агар унинг олдида муаммо пайдо бўлса уни муаммоли масалага айлантиради яъни унинг ечими учун оъзидаги билимлар тизимига таянади ва маълум кўрсатишларни белгилаб олади. Муваффақиятсизликка учраган тақдирда у бошқа кўрсаткичларни қидиради ва шу муаммо бўйича янги вариантлардаги масалаларни лойиҳалайди.

Таълим жараёнида муаммоли методни қўллашда ўқитувчи ва талабалар томонидан қуйидаги ҳаракатлар амалга оширилади:

Ўқитувчи фаолиятининг тузилмаси	Талаба фаолиятининг тузилмаси
Ўқув материалга оид тафовутларни таклиф этилиши;	Ўқув материали моҳиятининг англаб этилиши;
муаммоли вазиятларни тузиш;	муаммоли вазият юзасидан фикрлаш;
муаммонинг мавжудлигини аниқлаб бериш;	мавжуд билимлар ва тажрибани қайта тиклаш
муаммоли топшириқларни лойиҳалаш	муаммоли масалага ўтказиш; топшириқни бажариш

Эвристик ўқитиш методи

Эвристик ўқитиш методини қўллашда ўқитувчи талабалар билан ҳамкорликда ҳал этилиши зарур бўлган масалани аниқлаб олади. Талабалар эса мустақил равишда таклиф этилган масалани тадқиқ этиш жараёнида зарурий билимларни ўзлаштириб оладилар ва унинг ечими бўйича бошқа

вазиятлар билан таққослайди. Ўрнатилган масалани ечиш давомида талабалар илмий билиш методларини ўзлаштириб тадқиқотчилик фаолиятини олиб бориш кўникмаси тажрибасини эгаллайдилар.

Таълим жараёнида тадқиқотчилик ўқитиш методини қўллашда ўқитувчи ва талабалар томонидан қуйидаги ҳаракатлар амалга оширилади:

Ўқитувчи фаолиятининг тузилмаси	Талаба фаолиятининг тузилмаси
- талабаларга ўқув муаммосини таклиф этиш; - талабалар билан ҳамкорликда тадқиқот масаласини ўрнатиш; - талабаларнинг илмий фаолиятини ташкил этиш	- ўқув муаммолари моҳиятини англаб олиш; - тадқиқот муаммосини ўқитувчи ва талабалар билан биргаликда ўрнатишда фаоллик кўрсатиш; - уларни ечиш усулларини топиш; - тадқиқий масалаларни ечиш усулларини ўзлаштириш

Эвристик методи ўқитувчилардан ижодий хусусият касб этувчи юқори даражадаги билиш фаолиятини ташкил эта олиш кўникма ва малакаларига эга бўлишни тақозо этади. Бунинг натижасида талабалар мустақил равишда янги билимларни ўзлаштира оладилар. Улар одатда юқори синф талабаларининг ўзлаштириш даражаларини ҳисобга олган ҳолда маълум ҳолатларда қўлланилади. Ушбу методлардан бошланғич синфларда фойдаланиш амалиётчи-ўқитувчиларнинг фикрларига кўра бир мунча мураккаб ҳисобланади. Бироқ узлуксиз таълим тизимида шахсга йўналтирилган таълимни фаол жорий этишга йўналтирилган ижтимоий ҳаракат амалга оширилаётган мавжуд шароитда ушбу йўналишдаги лойиҳаларни тайёрлаш ўзига хос долзарб аҳамиятга эга бўлиб бормоқда. Шунга қарамасдан бу тасниф мактаб амалиётида бирмунча кенг тарқалган ва

педагогик ҳамжамият томонидан эътироф этилган. Шунингдек буюк дидакт И.Я.Лернер асарлари асосида илмий тадқиқот ҳам амалга оширилган.

2.3. ECTS кредитлари, ECTS нинг асосий тамойиллари, ECTSнинг хусусиятлари

ECTS – бу ягона Европа таълим ҳудудини яратишининг (ибтидосидир) бошланишидир.

XX асрнинг иккинчи ярмида илмий-техник тараққиёт ўзининг юксак чўққиларига эришди.

Илмий техник тараққиётининг (ИТТ) ҳозирги даражаси шундайки фан техника ва технология ривожининг эришилган суръатларини мамлакат қай даражада ривожланган бўлмасин алоҳида олинган мамлакатда уни таъминлаб бўлмайди. ИТТ кейинги ривожи фақат турли мамлакатлардаги олим ва мутахассисларнинг ҳамкорлиги илмий-тадқиқот ишларнинг интеграцияси натижасида амалга оширилиши мумкин. Фан техника ва технологиянинг тараққиёти таълим тараққиёти даражаси билан чамбарчас боғлиқлигини эътиборга оладиган бўлсак таълим соҳасидаги халқаро интеграциянинг устуворлиги яққол муаммога айланиб қолади.

Бу кредит технологияни яратилишини ва қўлланишининг долзарблигини белгилайди!

Чунки таълим соҳасидаги халқаро интеграллашуви энг аввало ўқув жараёнини кредит технологияси асосида ташкил этишига таянади.

Таълим соҳасидаги интеграцион жараёнлар илк бор Европада бошланган эди 1989 йилда Европанинг минглаб талабалари Европа ҳамжамиятининг ERASMUS (European Community Action Scheme for mobility of University students) TEMPUS ва бошқа дастурлари асосида чет элларда таҳсил олиш имкониятига эга бўладилар.

ERASMUS дастури бўйича Европа ҳамжамияти университетлари ўртасидаги талабалар алмашинуви схемаси даставвал 145 олий ўқув юртларини қамраб олган эди.

ERASMUS дастурининг ютуқларидан бири бу Европа университетларидаги ўқитиш натижаларини ўзаро тан олиш тизими – (бу) (European Credit Transfer System (ECTS) ни яратиш синаш ва амалиётга кенг қўллаш деб айтиш лозим.

2001 йилда ўқув жараёнини ташкил этишнинг кредит технологияси ECTS Европанинг 1200 та университетларида аллақачон қўлланилган эди.

2001 йилда 29 та Европа давлатлари таълим вазирлари томонидан Болонья декларациясининг имзоланиши Европа таълим ҳудудини яратилишида муҳим аҳамиятга эга бўлди²⁰.

Болонья декларациясига кўра дипломларнинг ўзаро тан олиниши яъни ўқитиш натижаларини якуний кўрсаткичларнинг ўзаро тан олиниш муддати – 2010 йил деб белгиланган эди.

Болонья декларациясига кириш учун қуйидаги дастлабки талаблар қўйилади:

- Олий ўқув юртигача 12 йиллик таълим;
- Икки босқичли олий таълим-бакалаврият ва магистратура;
- ўқув жараёни ва ўқитиш натижаларини баҳолаш ECTS кредит технологияси асосида ташкил этилиши.

Кўриниб турганидек бизнинг мамалкатимизда биринчи ва иккинчи талаблар бажарилган! Энди навбат учинчи талабни бажаришда – яъни ўқув жараёнини кредит технологияси асосида ташкил этиш!

Ушбу технология асосида ўқув жараёнини ташкил этишдан мақсад қанақа.

²⁰Harmonising Approaches to Professional Higher Education in Europe. EURASHE. 2013. Retrieved 2014-10-17.

Ўқув жараёнини ташкил этишнинг ECTS кредит технологиясига ўтишда куйидаги мақсадлар кўзланади:

- хорижда ўқишни давом эттириш учун олий юртини танлашда шарт-шароит яратиш;
- Ўзбекистонда таълим олган муддатинини хорижий давлатларда тан олинишини таъминлаш;
- Европа олий ўқув юртлари ўқув режаларини ўрганиш ва шу асосида ўқув жараёнини такомиллаштириш;
- талабалар қобилиятини тўлароқ очилишига ва ўқитишнинг юқори натижаларига эришиш.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Wilson K, Jesson J, Langley C, Clarke L, Hatfield K. MPharm programmes: where are we now? Royal Pharmaceutical Society of Great Britain Available at: <http://www.rpsgb.org/informationresources/downloadsocietypublications/> . Accessed November 20, 2014.
2. Willis S, Shann P, Hassell K. University of Manchester: Centre for Pharmacy Workforce Studies; 2015. Studying pharmacy: who, when, how, why? what next? A longitudinal cohort study of pharmacy careers.
3. Jesson K, Langley J, Clarke L and Hatfield K. Pharmacy undergraduate students: career choices & expectations across a four-year degree programme. A report for Royal Pharmaceutical Society of Great Britain.
4. Making pharmacy education fit for the future, Report of the Pharmacy Education R&D Reference Group, Royal Pharmaceutical Society of Great Britain. Available at: <http://www.rpsgb.org/pdfs/maphedfitforfuture.pdf>. Accessed November 7, 2008.
5. Ишмухамедов Р., Абдукодиров А., Пардаев А. Таълимда инновацион технологиялар (таълим муассасалари педагог-ўқитувчилари учун амалий тавсиялар). – Т.: Истеъдод, 2008.-180 б.

IV. АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ

1-амалий машғулот: Фармацевтика фанларини ўқитишда ўқув жараёнини ташкил этиш ва унинг сифатини таъминлашборасидаги илғор хорижий тажрибалар

Ишдан мақсад: Тингловчиларда фармацевтика фанларини ўқитишда илғор хорижий тажриба усуллари ва тамойилларини қўллаш бўйича назарий билимларни ва амалий кўникмаларни шакллантириш.

Масаланинг қўйилиши:

1. Турли хориж мамлакатларида фармацевтик таълим жараёнини ташкил этиш йўналишларининг қиёсий таҳлилини ўтказиш.
2. Хорижий таълимда тьютор, эдвайзер, фасилитатор ва модераторлик тушунчаларини муҳокамақилиш/ Тўғри мутаносибликни ўрнатиш.
3. Фармацевтика фанларини ўқитишда Лойиха усулини қўллаш алгоритмини ишлаб чиқиш.

Ишни бажариш учун намуна:

№	Тушунча номи	№	Таърифи
1	ТЬЮТОР	А	гуруҳлардаги фаолият натижасини самарали баҳолаш, муаммонинг илмий ечимини топишга йўналтириш, гуруҳдаги коммуникацияни ривожлантириш каби вазифаларни бажаради.
2	ЭДВАЙЗЕР	В	устоз, мураббий вазифасини бажаради. Баъзи ҳолларда маъруза ўқитувчиси билан талаба орасидаги боғловчи ролини ҳам бажаради.
3	ФАСИЛИТАТОР	С	талабаларнинг индивидуал ҳолда битирув малакавий иши, курс лойихаларини бажаришда маслаҳатчи ролини бажаради.

4	МОДЕРАТОР	D	Қабул қилинган қоидаларга амал қилиш текширади, талабаларнинг мустақил фикрлаш ва ишлаш қобилиятларни ривожлантириш, билиш фаолятини фаоллаштиришга ёрдам беради. Маълумотни, семинарни, тренинглар ва давра суҳбатларини бошқаради, фикрларни умумлаштиради
---	------------------	---	--

Назорат саволлари:

1. Европа Ҳамжамияти давлатлари таълим тизими ҳақида маълумотлар
2. Америка Қўшма штатларида таълим тизими
3. Шарқ мамлакатларида таълим тизими
4. Ўзбекистонда фармацевтик таълим тизими, унинг афзалликлари
5. Илғор хорижий тажрибалар
6. Ўқув жараёнини ташкил этиш ва унинг сифатини таъминлаш борасидаги илғор хорижий мамлакатлар таълим тажрибалар замонавий ёндашувлар.
7. Ўқув жараёнини ташкил этишда лойиҳа усули
8. Замонавий таълимда тьюторлик, супервизорлик ва модератор тушунчалари

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Wilson K, Jesson J, Langley C, Clarke L, Hatfield K. MPharm programmes: where are we now? Royal Pharmaceutical Society of Great Britain Available at:<http://www.rpsgb.org/informationresources/downloadsocietypublications/> . Accessed November 20, 2014.

2. Willis S, Shann P, Hassell K. University of Manchester: Centre for Pharmacy Workforce Studies; 2015. Studying pharmacy: who, when, how, why? what next? A longitudinal cohort study of pharmacy careers.
3. Jesson K, Langley J, Clarke L and Hatfield K. Pharmacy undergraduate students: career choices & expectations across a four-year degree programme. A report for Royal Pharmaceutical Society of Great Britain.
4. Making pharmacy education fit for the future, Report of the Pharmacy Education R&D Reference Group, Royal Pharmaceutical Society of Great Britain. Available at: <http://www.rpsgb.org/pdfs/maphedfitforfuture.pdf>. Accessed November 7, 2008.
5. Ишмухамедов Р., Абдукодиров А., Пардаев А. Таълимда инновацион технологиялар (таълим муассасалари педагог-ўқитувчилари учун амалий тавсиялар). – Т.: Истеъдод, 2008.-180 б.

2 – амалий машғулот:

Фармацевтика фанларининг таълим жараёнида замонавий таълим асослари

Ишдан мақсад: Тингловчиларда фармацевтика фанларини ўқитишда илғор хорижий тажриба усуллари ва тамойилларини қўллаш бўйича назарий билимларни ва амалий кўникмаларни шакллантириш.

Масаланинг қўйилиши: Турли хориж мамлакатларида фармацевтик таълим жараёнини ташкил этишда кенг қўлланиладиган Кейс стади усулида амалий машғулотни ташкил этиш.

Ишни бажариш учун намуна:

Аниқ вазиятларни босқичма-босқич таҳлил этиш ва ҳал этиш бўйича тингловчиларга услубий кўрсатмалар

Иш босқичлари ва вақти	Маслаҳат ва тавсияномалар
1. Кейс билан танишиш (индивидуал) – 3 дақиқа	Тақдим этилган аниқ вазиятлар билан танишиб чиқинг. Муаммоли вазият мазмунига алоҳида эътибор қаратинг. Муаммоли вазият қандай масалани ҳал этишга бағишланганлигини аниқланг.
2. Кейсдаги асосий ва кичик муаммоларни аниқлаш (индивидуал ва кичик гуруҳларда) – 5 дақиқа	Кейсдаги асосий ва кичик муаммоларни аниқланг. Ўз фикрингизни гуруҳ билан ўртоқлашинг. Муаммони белгилашда исбот ва далилларга таянинг. Кейс матнидаги ҳеч бир фикрни эътибордан четда қолдирманг.
3. Муаммо ечимини топиш ва эришиладиган натижани аниқлаш – 7 дақиқа	Гуруҳ билан биргаликда муаммо ечимини топинг. Муаммога доир ечим бир неча вариантда бўлиши ҳам мумкин. Шу билан бирга сиз топган ечим қандай натижага олиб келиши мумкинлигини ҳам аниқланг.
4. Кейс ечими учун таклиф этилган ғоялар тақдимоти (кичик гуруҳларда) – 5 дақиқа	Гуруҳ билан биргаликда кейс ечимига доир тақдимотни тайёрланг. Тақдимотни тайёрлашда сизга тақдим этилган жавдалга асосланинг. Тақдимотни тайёрлаш жараёнида аниқлик, фикрнинг ихчам бўлиши таъминланишига риоя қилинг.

Кейс ечими учун таклиф этилган ғоялар тақдимоти учун чизма намунаси

Муаммо (асосий ва кичик муаммолар)	Ечим	Натижа

Фармацевтиксаноат учун мутахассисларни тайёрлаш жараёнининг таҳлилини амалга ошириш.

Назорат саволлари:

1. Blended learning (аралаш ўқитиш)
2. Case study методининг моҳияти
3. Масофали ўқитиш
4. Маҳорат дарслари
5. Вебинар ва эвристик методларнинг долзарблиги.
6. ECTS кредитлари
7. ECTS нинг асосий тамойиллари
8. ECTSнинг хусусиятлари.
9. Кредитларни тақсимлаш ва ECTS ўқув режаларига ўтиш методикаси

Фойдаланилган адабиётлар:

6. Wilson K, Jesson J, Langley C, Clarke L, Hatfield K. MPharm programmes: where are we now? Royal Pharmaceutical Society of Great Britain Available at: <http://www.rpsgb.org/informationresources/downloadsocietypublications/> . Accessed November 20, 2014.
7. Willis S, Shann P, Hassell K. University of Manchester: Centre for Pharmacy Workforce Studies; 2015. Studying pharmacy: who, when, how, why? what next? A longitudinal cohort study of pharmacy careers.

8. Jesson K, Langley J, Clarke L and Hatfield K. Pharmacy undergraduate students: career choices & expectations across a four-year degree programme. A report for Royal Pharmaceutical Society of Great Britain.
9. Making pharmacy education fit for the future, Report of the Pharmacy Education R&D Reference Group, Royal Pharmaceutical Society of Great Britain. Available at: <http://www.rpsgb.org/pdfs/maphedfitforfuture.pdf>. Accessed November 7, 2008.
10. Азизходжаева Н.Н., Образовательные технологии в деятельности преподавателя высшей школы// Матер.учебно-метод. конф. «Современные технологии обучения: итоги и перспективы» Т., 2013. – С. 49-68.
11. Ишмухамедов Р., Абдукодиров А., Пардаев А. Таълимда инновацион технологиялар (таълим муассасалари педагог-ўқитувчилари учун амалий тавсиялар). – Т., Истеъдод, 2008.-180 б.

VI.КЕЙСЛАР БАНКИ

1- КЕЙС

Дорихонага қуйидаги рецепт асосида мурожат келиб тушди:

Бемор Солиев Ф. 67 ёш, ўзгалар парваришига мухтож ёлғиз нафақахўр

Rp.: Infusio rhizomatis cum radicibus Valerianae ex.....10,0

Infusi foliorum Menthae piperite ex.....4,0-200 ml

Coffeini Natrii benzoatis.....0,4

Natrii bromidi.....3,0

Magnesiisulfatis.....0,8

Топшириқ. Рецепттура ишлаб чиқариш бўлимининг ходими – фармацевт ушбу рецептни қабул қилиши, унинг асосида дори тайёрлаши ва беморга беришни ташкил қилиш алгоритмини тузинг.

Кейсни бажариш босқичлари ва топшириқлар:

1. Кейсдаги муаммони келтириб чиқарган асосий сабаблар ва ҳал этиш йўллари жадвал асосида изоҳланг (индивидуал ва кичик гуруҳда).
- 2.

Муаммо тури	Келиб чиқиш сабаблари	Ҳал этиш йўллари

2- КЕЙС

Фармацевтик ишлаб чиқариш корхонасининг моддий таъминот бўлимига неча сериядаги субстанция келиб тушди. Ушбу субстанцияларни қабул қилиш ва ишлаб чиқариш жараёнида қўллаш алгоритмини келтиринг.

Кейсни бажариш бўйича топшириқлар:

1. Хужжатлаштириш.
2. Дори моддаларининг сифатини баҳолаш
3. Сақланишини таъминлаш
4. Ишлаб чиқариш цехларига ўтказиш

Кейс ечими учун таклиф этилган ғоялар такдимоти учун чизма намунаси

Муаммо (асосий ва кичик муаммолар)	Ечим	Натижа

3- КЕЙС

“Дори турлари технологияси” кафедрасида “Замонавий педагогик атамалар” мавзусига бағишланган семинар -тренинг ўтказилди. Семинар-тренингда ҳозирги вақтда таълим жараёнида қўлланилаётган “методика”, “технология”, “интерфаол метод”, “стратегия”, “график органайзерлар” каби атамалар таҳлилига алоҳида эътибор қаратилди. Семинар-тренингда

педагогик технологиялар соҳасига доир қатор изланишлар олиб борган мутахассис олимлар таклиф этилди.

Модератор биринчи бўлиб сўз навбатини “методика” ва “технология” тушунчалари моҳиятини аниқлаштириб бериш учун фармацевтика фанлари доктори Ё.С.Қориевага берди. У ўз нутқида “Методика – қатъий кетма-кетликка (алгоритмик характерга), илгари ўрнатилган режа (қоида), тизимга аниқ риоя қилиш бўлиб, бирор бир ишни мақсадга мувофиқ ўтказиш методлари, йўллари мажмуаси”ни, “технология - бу режалаштирилган ўқитиш натижаларига эришиш жараёни тавсифи”ни ифода этади, деган умумий фикрни берди. Шундан сўнг, “Ижтимоий фанлар” кафедраси катта ўқитувчиси А.Жабборов Ё.С.Қориевага шундай савол билан мурожаат этди: “Кечирасиз, сизнингча, методика ва технологиянинг бир-биридан фарқи нимада?”. Ё.С.Қориева қисқа қилиб “Методика ўргатади, технология фаоллаштиради” деган жавобни берди. А.Жабборов жавобни тушунмасдан ҳайрон бўлиб, индамай қўйди. Ё.С.Қориева унга “Нега сиз жавобдан қониқмадингизми?” савол назари билан қаради, А.Жабборов эса индамади. Кафедра ўқитувчиси Г.Йўлдошева А.Жабборовга “Нимага тушунмайсиз, домла айтмоқчиларки, ўқитиш методикаси талабаларни фаоллаштира олмайди, технология эса таълим олувчини фаоллаштириб, ўйин асосида машғулотларни қизиқарли ўтишини таъминлайди” деб тушунтирган бўлди.

Ё.С.Қориева ўз чиқишини яқунлагач, модератор сўзни педагогика фанлари доктори, профессор Д.И.Илесовга берди ва “замонавий педагогик технологиялар” ҳақида маълумот беришни сўради. Д.Илесов бугунги кунда кўплаб замонавий педагогик технологиялар мавжудлиги, уларга Ақлий ҳужум, БББ, каскад, пинборд, кластер, зигзаг, тармоқлар, ўйинли технологиялар кабилар борлигини айтиб, уларга қисқа-қисқа изоҳ берди. Д.Илесов сўзини яқунлагач, доцент В.Ганиев унга қуйидаги савол билан мурожаат этди: “Устоз, мени бир савол кўп вақтдан бери қизиқтиради: “Технология билан интерактив метод” тушунчаси бир нарсами? Ҳар доим уларни аралаштириб қўллайверамиз, шу тўғрими?”. Д.Илесов саволга

куйдагича жавоб берди: “Сиз манимча, саволни ман юқорида бир нечта технологияни санаб ўтганимдан келиб чиқиб беряпсиз. Уларни “технология” деб айтиш ҳам, “интерфаол методлар” деб номлаш ҳам мумкин” деган жавобни берди. Жавобни эшитгач, В.Ганиев “унда бирини қўллайверсак бўлмайдами?” деган савол назари билан қаради. Унга жавобан олима “Истаганигизни ишлатаверинг” деб жавоб берди. Шу билан Д.Илесов ҳам чиқишини якунлади.

Сиз нима деб ўйлайсиз, семинар-тренинг олдига қўйилган мақсад тўлиқ амалга ошдими? Замонавий таълим-тарбия жараёни билан боғлиқ ҳолда қўлланилаётган тушунчаларнинг моҳияти етарлича аниқлаштирилдими? Сиз мазкур тушунчаларни қандай изоҳлаган бўлар эдингиз? Семинар-тренингда қайси тушунча моҳиятига умуман эътибор қаратилмади? “Методика” ва “технология” тушунчаларини фарқлашга доир Ё.С.Қориеватомонидан берилган жавобга сиз қандай муносабат билдирасиз? Д.Илесовнинг ўз нутқида Ақлий ҳужум, БББ, каскад, пинборд кабиларни технология деб ишлатиши тўғрими? З.Зарипованинг “метод” ва “технология” тушунчаларига нисбатан айтган фикрини қандай баҳолайсиз? График органайзерларни “таълим воситаси”ми ёки “метод” сифатида талқин этиш мақсадга мувофиқми?

Кейс ечими учун таклиф этилган ғоялар тақдироти учун чизма намунаси

Муаммо (асосий ва кичик муаммолар)	Ечим	Натижа

4- КЕЙС

Касбий таълим методикаси бўйича яратилган адабиётларни ўрганиш шуни кўрсатдики, уларда “таълим жараёни” тушунчасининг моҳияти турлича ёритилган.

Таълим жараёни – бу:

1. Талабаларга билимларни бериб, уларда кўникма, малакаларни бериш орқали у ёки бу даражада уларнинг ўзлаштирилишини таъминлаш (ўқитиш)га қаратилган фаолият.

2.Талабалар томонидан БКМнинг ўзлаштирилиши (ўқиши)ни таъминловчи жараёнини бошқаришга йўналтирилган ўқитувчи ва талабаларнинг биргаликдаги фаолияти (чунки ўқитиш ва ўқитиш – таълимнинг ўзаро алоқадор ва ўзаро шартланган томонларидир).

3.Ўқитувчининг талабалар томонидан БКМни онгли ва пухта ўзлаштирилишига йўналтирилиб, бу жараёнда билимларнинг мустаҳкамланиши, ақлий ва жисмоний меҳнат маданияти элементларини ўзлаштириш, дунёқарашни бойитиш ва талабалар хулқ-атворининг шаклланишини таъминловчи раҳбарлиги ва ҳаракатларининг изчиллиги.

4.Талабаларнинг ўқитувчи раҳбарлигида БКМни ўзлаштириш, қобилиятларини ривожлантириш ва дунёқарашларини шакллантиришга қаратилган фаол билиш фаолияти.

Кейсни бажариш бўйича топшириқлар:

1. Кейс моҳиятини етарлича англаб олинг.
 2. Берилган манбаларга таянган ҳолда муаммонинг ечимини топишга хизмат қилувчи омилларни аниқланг.
 3. Аниқланган омиллар орасидан муаммога барчасидан кўпроқ даҳлдор бўлган омил (ёки иккита омил)ни ажратинг.
 4. Ана шу омиллар асосида ечимни асослашга уринг.
 5. Ечимни баён этинг.
- иштирокида муҳокама қилинади.

VI.МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ МАВЗУЛАРИ

Мустақил ишни ташкил этишнинг шакли ва мазмуни

Тингловчи мустақил ишни муайян модулни хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда қуйидаги шакллардан фойдаланиб тайёрлаши тавсия этилади:

- меъёрий ҳужжатлардан, ўқув ва илмий адабиётлардан фойдаланиш асосида модул мавзуларини ўрганиш;
- тарқатма материаллар бўйича маърузалар қисмини ўзлаштириш;
- автоматлаштирилган ўргатувчи ва назорат қилувчи дастурлар билан ишлаш;
- махсус адабиётлар бўйича модул бўлимлари ёки мавзулари устида ишлаш;
- тингловчининг касбий фаолияти билан боғлиқ бўлган модул бўлимлари ва мавзуларни чуқур ўрганиш.

Мустақил таълим мавзулари:

1. Фармацевтикафанларини ўқитишда илғор хорижий тажрибани қўллаш шакллари.
2. Хорижий давлатларда фармацевт мутахасссисларни тайёрлашда таълим жараёнининг замонавий шакллари
3. Фармацевтикафанларини ўқитишда модулли ўқитиш тизимини татбиқ этиш
4. Фармацевтикафанларини ўқитишда ўқитишнинг 4 поғонали усулидан фойдаланиш.
5. Фармацевтикафанларини ўқитишда йўналтирувчи матн усулини татбиқ этиш
6. Фармацевтикафанларини ўқитиш тизимида тьютор, эдвайзер, фасилитатор ва модератор шахсларнинг аҳамияти
7. Фармацевтикафанларини ўқитишда ECTS кредитларини қўллаш

8. Хорижий давлатларда фармацевтикаолий таълим муассасаларида ўқув жараёнини ташкил этиш тамойиллари
9. Хорижий давлатларда фармацевтикаолий таълим муассасаларида талабаларни баҳолаш тизими
10. Хорижий давлатларда фармацевтикаолий таълим муассасаларида талабаларнинг мустақил таълимини ташкил этиш асослари
11. Хорижий давлатларда фармацевтикаолий таълим муассасаларида талабаларнинг амалиётини ташкил этиш
12. Хорижий давлатларда фармацевтика олий таълим муассасаларида талабаларнинг амалиётини ташкил қилиш
13. Фармацевтика фанларини ўқитишда педагогик технологияларнинг ўрни
14. Фармацевтика фанларини ўқитишда педагогнинг инновацион фаолияти
15. Фармацевтика фанларини ўқитишда лойиҳалаш услубини тадбиқ этиш
16. Фармацевтика фанларини ҳамкорликда ўқитиш технологияси дан фойдаланиш.
17. Фармацевтика фанларини ўқитишда интерфаол таълим услубини тадбиқ этиш
18. Фармацевтика фанларини ўқитишда амалий ўйин услубидан фойдаланиш
19. Фармацевтика фанларини ўқитишда ахборот технологияларини қўллаш
20. Фармацевтика фанларини ўқитишда электрон таълим ресурсларидан фойдаланиш
21. Фармацевтика фанларини ўқитишда мультимедиа тақдиротларини яратишнинг методик асослари
22. Фармацевтика фанларини ўқитишда электрон дарсликлар яратишнинг методик асослари

23. Фармацевтикафанлардан электрон ўқув-методик мажмуаси, унинг тузилмаси ва таркиби.
24. Фармацевтикафанларини ўқитишда чет эл тажрибасини ўрганиш ва тадбиқ этиш
25. Фармацевтикафанларини ўқитишда интернет тармоғидан фойдаланиш
26. Фармацевтикафанларини ўқитишда маъруза, амалий машғулотларини ташкил этишнинг методик асослари
27. Фармацевтикафанларини ўқитишда тингловчилар билимини аниқлаш ва баҳолаш мезонлари
28. Фармацевтика фанлари бўйича кейс стади усулининг қўлланилиши
29. Фармацевтика фанларини ўқитишда ўқув машғулотини технология жиҳатдан лойиҳалаш.
30. Фармацевтика фанларини ўқитишда масофавий таълим технологиялари

VII. ГЛОССАРИЙ

Ушбу глоссарийда икки хил ахборот берилган. Биринчидан, унда талабага тушунарли бўлиши учун мазкур китобда ишлатиладиган техник ва ўқув (таълим) атамаларига тушунча (изоҳ) ва таърифлар берилган. Иккинчидан, унда тез-тез ишлатиладиган қисқартма ва аббревиатураларнинг кўпини луғати берилган.

Глоссарий

Термин	Ўзбек тилидаги шарҳи	Инглиз тилидги шарҳи
Инновация–	янгиликни, ўзгаришни амалга жорий этиш жараёни ва фаолияти. (инглизча <i>инновацион</i> – киритилган янгилик, ихтиро). Илмий техника ютуқлари ва илғор тажрибаларга асосланган техника, технология, бошқарув ва меҳнатни ташкил этиш каби соҳалардаги янгиликлар, шунингдек, уларнинг турли соҳалари ва доираларида қўлланилиши акс эттиради.	Updating. Change in process of activity. Updating on the basis of scientific and technical achievements and advanced experience in the field of engineering, technology, management, news, as well as their different reflection.
Таълимга стратегик ёндашув	қўйилган вазифа эҳтиёжларига қараб ўз ўқиш	Strategic approach to learning Typifies students

	услугини мослаштириб оладиган талабаларни билдиради. Бунда кўзланган мақсад вазифанинг реал мақсадига нисбатан ташқи ҳисобланади, чунки у улар ўқишда юқори натижаларни кўрсатаётганлиги учун эмас, балки ўзлари учун юқори баҳо-ларни олишга йўналтирилган. У шунингдек таълимга муайян мақсадга эришиш жиҳатидан ёндашиш номи билан ҳам маълум.	who adapt their learning style to meet the needs of the set task. Intention is external to the real purpose of the task, as it focuses on achieving high marks for their own sake, not because they indicate high levels of learning. Also known as the achieving approach.
Технология	– юнонча “техне”, яъни “маҳорат”, “санъат” ва “логос” – “фан”, деган сўзлардан олинган. Унинг ёрдамида манбаларда сифат ўзгаришлар рўй беради. Технология - бирор ишда, маҳоратда, жараёнда, санъатда қўлланиладиган йўллар, услублар тўпламидир (талқинли луғат).	Technology - is the Greek word "technical," that is the "master" and "Logos" - "science". Changes as sources. Research, technology, skills and techniques used in the process, a set of methods.

Тьютор	(<i>Tutorem-лотинча</i>) устоз, мураббий вазифасини бажаради. Баъзи ҳолларда маъруза ўқитувчиси билан талаба орасидаги боғловчи ролини ҳам бажаради. Бунда маъруачи томонидан берилган билимларни кенг эгаллашда маслаҳатчи ва устоз ролини бажаради. Америка Қўшма Штатларида бу атама асосан бирон бир соҳа бўйича касбий йўриқнома берувчи шахс маъносини англатади.	A tutor is an instructor who gives private lessons. Shadow education is a name for private supplementary tutoring that is offered outside the mainstream education system. Normally, a tutor will help a student who is struggling in a subject of some sort. Also, a tutor may be provided for a student who wants to learn at home. In the United States, the term "tutor" is generally associated with one who gives professional instruction in a given topic or field.
Эдвайзер	(advisor)-французча “avisen”“ўйламоқ”) талабаларнинг индивидуал ҳолда битирув малакавий иши, курс лойиҳаларини бажаришда маслаҳатчи ролини бажаради.	An adviser or advisor is normally a person with more and deeper knowledge in a specific area and usually also includes persons with cross functional and multidisciplinary expertise. Advisoran employee of a college or university who helps students to select courses or an academic

		major, and engaging in short term and long term educational planning (in some countries, the professor who offers a student academic/methodologic assistance to prepare the work/thesis job necessary to obtain the degree).
Фасилитатор	(инглиз тилида <i>.facilitator</i> , латинча <i>facilis</i> —енгил, кулай)- гуруҳлардаги фаолият натижасини самарали баҳолаш, муаммонинг илмий ечимини топишга йўналтириш, гуруҳдаги коммуникацияни ривожлантириш каби вазифаларни бажаради.	Educators in dialogic learning and other peer instruction approaches often serve as facilitators. According to one common definition, an educational facilitator has the same level of knowledge about both education and the subject matter as a teacher, but works with the goal of having students take as much responsibility for their own learning as possible.
Модератор	Қабул қилинган қоидаларга амал қилиш текширади, талабаларнинг мустақил фикрлаш ва ишлаш қобилиятларни ривожлантириш, билиш	It is a specialist in the organization of a panel discussion of the problems and the collective creative work with the students to ensure the absorption of new material in the course of

	фаолятини фаоллаштиришга ёрдам беради. Маълумотни, семинарни, тренинглари ва давра суҳбатларини бошқаради, фикрларни умумлаштиради.	practice. During a joint total group analysis of their actions and correcting their own mistakes and the rapid consolidation of any educational material will occur.
Таълимда муаммолилик тамойили	муаммоли вазиятлар ва машғулотларни амалий йўналтирилганлиги ўқув материалининг ўзлаштирилиш самарадорлигини ошишига имкон беради. Бу тамоил тиббиёт таълим муассасаларида илк бор қўлланилган.	Problem-based learning (PBL) is a student- centered pedagogy in which students learn about a subject through the experience of solving an open-ended problem. Students learn both thinking strategies and domain knowledge. The PBL format originated from the medical school of thought, and is now used in other schools of thought too.
Таълимга муайян мақсадга эришиш жиҳатидан ёндашиш	Стратегик ёндашувга қаранг	Achieving approach to learning. See strategic approach.
Таълимга стратегик ёндашув	қўйилган вазифа эҳтиёжларига қараб ўз ўқиш услубини мос- лаштириб оладиган талабларни билдиради. Бу атама шунингдек таълимга	Typifies students who adapt their learning style to meet the needs of the set task. Intention is external to the real purpose of the task, as it focuses on achieving high

	муайян мақсадга эришиш жиҳатидан ёндашиш номи билан ҳам маълум.	marks for their own sake, not because they indicate high levels of learning. Also known as the achieving approach.
--	---	--

VIII. АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

Махсус адабиётлар:

1. Russell J Teagarden. New Pharmacy Schools Needed. Am J Pharm Educ 2014 Mar;75(2):38a
2. Michael Hal Sosabowski, Paul R Gard Pharmacy education in the united kingdom. Am J Pharm Educ 2014 Dec;72(6):130
3. Anderson C, Bates I, Beck D, Futter B, Mercer H, Rouse M et al.: The Pharmacy Education Taskforce: FIP and WHO move forward in developing pharmacy education. International Pharmacy Journal 2012, 22: 3-5.
4. Pucciarelli F., Kaplan Andreas M. Competition and Strategy in Higher Education: Managing Complexity and Uncertainty, Business Horizons, 2016. Volume 59
5. Anderson C, Bates I, Beck D, Brock T, Futter B, Mercer H et al.: Action! Update on the Global Pharmacy Education Consultation. International Pharmacy Journal 2013, 22: 6-8.
6. International Pharmaceutical Federation (FIP), United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) and World Health Organization (WHO). Global Pharmacy Education Taskforce Action Plan 2008- 2010. www.fip.org/education.
7. Anderson C, Bates I, Beck D, Manasse Jr. HR, Mercer H, Rouse M et al.: FIP Roundtable Consultation on Pharmacy Education: Developing a Global Vision and Action Plan. International Pharmacy Journal 2012, 20: 12-13.
8. International Pharmaceutical Federation (FIP). A Global Framework for Quality Assurance of Pharmacy Education, Version 1.0. 6 August 2010
9. Maitreemit P, Pongcharoensuk P, Kapol N, Armstrong E. Pharmacist perceptions of new competency standards. Pharmacy Practice 2010, 6(3): 113-120.

10. Duggan C. Reforming educational career development for practitioners in the UK, presented at Trends in Pharmacy Education, European Association of Faculties of Pharmacy Meeting, September 20-22, 2010.
11. Michael Hal Sosabowski Pharmacy Education in the United Kingdom. Am J Pharm Educ. 2008 Dec 15; 72(6): 130.
<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2661171/>
12. Harmonising Approaches to Professional Higher Education in Europe. EURASHE. 2013. Retrieved 2014-10-17.
13. Уразова М.Б. Бўлажак касбий таълим педагогини лойиҳалаш фаолиятига тайёрлаш технологиясини такомиллаштириш: Автореф. дис. ... доктора пед. наук. – Т., ТГПУ, 2015. – 80 с
14. Ишмухамедов Р. Ўқув жараёнида интерфаол услублар ва педагогик технологияларни қўллаш услубияти. - Т.: РБИММ, 2008. – 68 б.
15. Ишмухамедов Р., Абдукодиров А., Пардаев А. Таълимда инновацион технологиялар (таълим муассасалари педагог-ўқитувчилари учун амалий тавсиялар). – Т.: Истеъдод, 2008.-180 б.
16. Ишмухамедов Р.Ж, Абдукодиров А., Пардаев А. Тарбияда инновацион технологиялар (таълим муассасалари ўқитувчилари, тарбиячилари, гуруҳ раҳбарлари учун амалий тавсиялар).– Т.: Истеъдод, 2010.-140 б.
17. Сайидахмедов Н.С., Абдурахимов С.А. Педагогик маҳорат ва педагогик технология.Монография.Т.2010.- Б.94-97.

Интернет ресурслар:

1. www. Ziyonet. uz
2. www. edu. uz
3. Infocom.uz электрон журнали: www.infocom.uz
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Матбуот маркази сайти:
www.press-service.uz
4. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari izohli lug'ati, 2004, UNDP DDI:
Programme www.lugat.uz, www.glossaiy.uz
5. Ўзбек интернет ресурсларининг каталоги: www.uz
6. https://en.wikipedia.org/wiki/Pharmacy_school
7. <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2661171/>